T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÜKSELEN İSLAMOFOBİ'NİN AVRUPA KİMLİĞİNE ETKİSİ

TANJU DENİZ

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. NERGİZ ÖZKURAL KÖROĞLU

EDİRNE 2014

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANJU DENİZ tarafından hazırlanan **YÜKSELEN İSLAMOFOBİ'NİN AVRUPA KİMLİĞİNE ETKİSİ** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. maddeleri uyarınca **10.07.2014 Perşembe** günü saat **16.00**'da yapılmış olup, tezin *.....Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Nergiz Özkuvat Köroğlu (Danışman)	Kabul edilmesine.	
Sibel Turan	Kabul edilmesine	
Burak Gümüş	Kabul edilmesine	

*Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10047312
Yazar Adı / Soyadı	TANJU DENİZ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 26863594722
Telefon	5452303474
E-Posta	tanju632@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Yükselen İslamofobi'nin Avrupa Kimliğine Etkisi
Tezin Tercümesi	The Impact of Rising Islamophobia to the European Identity
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	156
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. NERGİZ ÖZKURAL 43732688382
Dizin Terimleri	İslamofobi=Islamophobia ; İslamcılık=Islamism ; Çok kültürlülük=Multiculturalism ; Milliyetçilik=Nationalism ; Küreselleşme=Globalization ; Irkçılık=Racism ; Göç=Göç ; Kimlik oluşumu=Identity construction
Önerilen Dizin Terimleri	İslamofobi, Avrupa Kimliği
Kısıtlama	24 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 08.08.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

08.08.2014

İmza:.....

Tezin Adı: Yükselen İslamofobi'nin Avrupa Kimliğine Etkisi

Hazırlayan: Tanju DENİZ

ÖZET

"Yükselen İslamofobi'nin Avrupa Kimliğine Etkisi" konulu tez, inşacı yaklaşım ile Hristiyan ve Müslüman kimliği arasındaki ihtilaf sürecini açıklamaya çalışmıştır. İslamofobi algısını oluşturan dinamikler kapsamında karşıt kimliklerin nasıl oluştuğu ile çokkültürlü yapının ve çokkültürcü politikaların kolektif kimliğe etkisi irdelenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren sanayi alanındaki atılımlarla ekonomik ve sosyal kalkınmayı başarılı bir şekilde gerçekleştiren Avrupa Birliği ülkelerinde fabrikalarda çalışacak iş gücüne ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Bu yıllarda ülkelerine göçmen gelmesine izin veren, hatta bunu özel programlarla da teşvik eden AB ülkeleri, 90'ların sonuna doğru katı bir sınır kontrolü politikası gütmeye başlamış ve göçmenlerin ülkelerine girmesini engellemeye çalışmıştır. Bu politikalar zamanla kamuoyuna yabancı düşmanlığı şeklinde tezahür etmiş özellikle sağ muhafazakar partilerin popülist propagandalarına malzeme edilmiştir. Bu propagandaların önemli bir kısmı İslam karşıtlığı üzerinden yürütülmüştür. Bu da bizi şu gerçeğe götürmektedir: Kimliğin ve kültürün inşası için yaşanmış bir tarih duygusunun, ortak toplumsal belleğin ve geleneklerin, sürekli canlı tutulması gerekir. Kolektif belleğin oluşmasında biz ve öteki kavramlarının canlı tutulabilmesi, içerme ve dışlama koşullarının sürekliliği çok önemlidir. Ancak AB'nin, içinde barındırdığı çeşitli ulus devletler, farklı kültürler ve dinler, kolektif kimliğin ya da başka bir deyişle bir üst Avrupa kimliğinin oluşumundaki engellerden sadece birkaçıdır. Ortak bir üst kimlik yerine farklı kimliklerin kültürlerini ötekileştirmeyen farklı bir kavram da ortaya atılmıştır: Çokkültürlülük. Bir zamanlar karşılıklı anlayış çerçevesinde geliştirilmiş olan bu kavram, sonraları devam ettirilememiş, ülkelerin sırasıyla, kavramın iflas ettiğini açıklamasına neden olmuştur. İçerideki faklılıkların yanı sıra dış dinamiklerin de çokkültürlü yapının iflasına zemin hazırladığı bir gerçektir. 11 Eylül saldırılarından sonra İslam'ın terörizm ile birlikte anılmaya başlamasıyla AB içerisindeki Müslüman kimlik ötekileştirilmeye, bir düşman olarak görülmeye

başlamıştır. AB üyesi ülkeler son yıllarda her ne kadar sınır kontrollerini katılaştırsalar da kaçak yollardan gelen göçmenlere engel olamamaktadır. Aslında göçmenlerin yasal yollar dışında AB ülkelerine gelmeleri, bu grubun insan hakları ve işçi hakları sözleşmelerinden mahrum kalmasına neden olmuştur. Aslında güvencesi olmayan ucuz iş gücü, küreselleşmenin ve kapitalist ekonomik sistemin çok da karşı çıkmadığı bir durumdur. Fakat yine de bu durum, sağ muhafazakar partilerin; göçmenleri, popülist söylemlerine malzeme etmesine, ırkçılığın ve milliyetçiliğin yükselmesine engel olamamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, çokkültürlülük, küreselleşme, göç, milliyetçilik, kolektif kimlik.

Name of Thesis: The Impact of Rising Islamophobia to the European Identity

Prepared by: Tanju DENİZ

ABSTRACT

This thesis titled "The Impact of Rising Islamophobia to the European Identity", aimed to explain the process of discord between Christian and Muslim identity by using constructionist approach. In this study, within the scope of dynamics that make up the perception of Islamophobia, how opposite identities formed and the effect of multicultural structure and multiculturalist policies to collective identity are examined. Since 1960's, EU countries which performed a successful economic and social development thanks to progress in the field of industry, began to need manpower to work in the factories. EU countries that allow migrants to come, even encourage them with a special programs during these years, at the end of 1990's they began to implement a strict border control policy and tried prevent immigrant to enter their countries. These policies were manifested in the form of xenophobia in public opinion in time and especially right-wing conservative parties used this problem in their propaganda. An important part of their propagandas were carried out over anti-Islam. This fact leads us to the following; for the construction of identity and culture, common sense of history and common social memory and traditions need to be kept constantly alive. For the formation of collective memory, the concept of "we" and "the other" can be kept alive, continuity conditions for inclusion and exclusion is very important. The various nation-states, different cultures and religions EU contained are just a few of the obstacles in the formation of collective identity or in the other words a supra-European identity. Instead of a common supra identity, a different concept not marginalizing cultures of different identities have been proposed: Multiculturalism. This concept which was developed within the framework of mutual understanding in the past wasn't sustained later and this lead to states respectively declared the collapse of concept.

It’s obvious not only internal differences but external dynamics has great effect on the failure of the multiculturalist structure. After the attacks of September 11, together with associating Islam with terrorism, Muslim identities in the EU was marginalized and began to be seen as an enemy. EU member states, although they hardened the border controls I recent years, they cannot interfere with smuggled immigrants. In fact, arrivals of immigrants to Europe in illegal way lead to this group is deprived of human rights and workers’ right contracts. In fact, it is a condition that is not opposed by globalization and the capitalist economic system: cheap labor without assurance. However, this still didn’t stop right-wings conservative parties to use migrants in their populist discourse and the rise of racism and nationalism.

Keywords: Islamophobia, multiculturalism, globalization, migration, nationalism, collective identity.

ÖNSÖZ

2. Dünya Savaşı'ndan sonra her açıdan kötü durumda bulunan Avrupa ülkeleri, savaşın beraberinde getirdiği olumsuzlukları görmüş ve zarar gören sanayilerini yeniden yapılandırma yoluna gitmişlerdir. Aslında 1945'ten 1960'ların başına kadar Avrupa'da gündem, ekonomik ve sosyal kalkınmayı tekrar sağlamak olmuştur. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesiyle birlikte pek çok ülke vatandaşı hem Avrupa Birliği ülkelerinin işgücü ihtiyacını karşılamak hem de daha iyi bir yaşam sürme hayalini gerçekleştirmek için çareyi bu ülkelere göç etmekte bulmuştur. Özellikle son 10 yıldır, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı doğu ülkelerinden gelen Müslüman işçilerin büyük bir sorun olarak algılandığı görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle, kimlik kavramına değinilip Avrupa'daki Hristiyan kimliğin kökenine inilerek yıllar içinde hangi yöne evrildiği incelenmiş, daha sonra ise Avrupa ülkelerine yönelen Müslüman göçün, devletler ve toplumlar nezdinde "İslamofobi" algısını nasıl yarattığı, geçmişten bu yana Avrupa'da var olan kültürel ve dini kimliklerin davranış özellikleri baz alınarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken bazı Avrupa ülkelerindeki politika yapıcılarının ve karar vericilerin yaratılan algı üzerindeki rolleri ile durumu etkileyen dinamiklerin konuya nasıl müdahil olduğu yanında toplumun hangi reflekslerle bu algıyı doğruladığı somut örneklerle açıklanacaktır.

Çalışmalarım boyunca yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın belirli safhalarında, yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen başta annem, babam ve kardeşim olmak üzere, Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ'e, Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZSOY'a, Dr. Emre AYKOÇ'a, Nihan CABA'ya, Hayri ÜNAL'a ve fikirlerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen, bu çalışmayı her an kendi çalışması gibi görüp katkıda bulunan Koray KAPLICA'ya en içten teşekkürlerimi borç bilirim.

10.08.2014 Tanju DENİZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….....i

ABSTRACT……....iii

ÖNSÖZ……....v

İÇİNDEKİLER……vi

TABLOLAR……..viii

KISALTMALAR…….ix

GİRİŞ……1

Çalışmanın Analitik Yapısı……...1

Literatürde İslamofobi ve Avrupa Kimliği…….....6

Çalışmanın Teorik Çerçevesi……..10

1. KİMLİK KAVRAMI……..18

1.1. Kimliğin Tanımı……...18

1.2. Kimliğin Özellikleri…….18

1.3. Kimlik Türleri……..21

1.3.1. Etnik Kimlik……..21

1.3.2. Ulusal Kimlik……25

1.3.3. Medeniyet Kimliği……31

1.3.3.1. Avrupa'da Hristiyan Kimliği…….34

1.3.3.2. Avrupa'da Müslüman Kimliği……...36

1.3.3.2.1. İslamofobi'nin Tanımı ve Avrupa'daki Durum……...……..37

1.3.4. Kolektif Kimlik…….42

1.3.4.1. Avrupa'da Kolektif Kimlik……43

2. TARİHSEL SÜREÇTE AVRUPA KİMLİĞİ……50

2.1. Ulus Devlet Öncesi Dönem…….…….51

2.2. Ulus Devletin Ortaya Çıkışından Sonraki Dönem……...59

2.3. Avrupa Bütünleşme Sürecinde Ortak Kimlik Fikri…….69

3. AVRUPA'DA İSLAMOFOBİ VE AVRUPA KİMLİĞİNE ETKİSİ……83

3.1. 21. Yüzyılda Avrupa'da İslamofobi'yi Artıran Dinamikler……...83

3.1.1. Göç……..……..83

3.1.2. Küreselleşme……..……...92

3.1.3. Terörizm…….…….……..98

3.1.4. Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük……..……...104

3.2. Almanya, Fransa ve Hollanda'daki Politikacıların Çokkültürlülüğe Olan Bakış Açısı ve Bu Konudaki Söylemleri……..……110

SONUÇ…….118

KAYNAKÇA……120

Kitaplar……..120

Makaleler……..125

İnternet Kaynakları……...130

Tezler……140

EKLER……..141

TABLOLAR

Tablo – 1. İnşacı yaklaşım içerisindeki tutucu ve ilerlemecilerin ulus-üstü yapılanma ile ilgili görüşleri…….74

Tablo – 2. Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya ve Birleşik Krallıkta "Başka dinden insanlara ne kadar güvenirsiniz" sorusuna verilen cevaplar – 2005-2009……..87-88

Tablo – 3. Almanya, İtalya ve İspanya'da "ülkenizin vatandaşı olmak isteyen yabancıların ülkenizin adetlerini kabul etmeleri sizin için ne kadar önemli" sorusuna verilen cevaplar – 2005-2009……...88

Tablo – 4. Almanya ve Hollanda'da, "ülkede insanlar iş bulamıyorsa, işverenler kendi ülkenizden olanları göçmenlere tercih etmeli midir?" sorusuna verilen cevaplar – 2010-2014…….95

KISALTMALAR

AAET	**:**	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	**:**	Avrupa Birliği
ABD	**:**	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	**:**	adı geçen eserde
a.g.m.	**:**	adı geçen metinde
AKÇT	**:**	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	**:**	Avrupa Topluluğu
BAB	**:**	Batı Avrupa Birliği
BİLGESAM	**:**	Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BBC	**:**	İngiliz Radyo ve Televizyon Şirketi
Bkz.	**:**	Bakınız
CDU	**:**	Hristiyan Demokratik Birliği Partisi
CVCE	**:**	Avrupa Sanal Bilgi Merkezi
çev.	**:**	çeviren
der.	**:**	derleyen
EUROPOL	**:**	Avrupa Polis Teşkilatı
FN	**:**	Ulusal Cephe
IMF	**:**	Uluslararası Para Fonu
ITSSD	**:**	Ticaret Standardı ve Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü
NATO	**:**	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NPD	**:**	Almanya Ulusal Demokratik Partisi
OECD	**:**	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	**:**	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
ORSAM	**:**	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PvdA	**:**	Hollanda İşçi Partisi
PVV	**:**	Hollanda Irkçı Özgürlükçüler Partisi
s.	**:**	sayfa
SEA	**:**	Tek Avrupa Senedi
SPD	**:**	Sosyal Demokrat Parti
SSCB	**:**	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TREVI	**:**	Uluslararası Terörizm Radikalizm ve Aşırı Şiddet
TÜRKSAM	**:**	Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi
USAK	**:**	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
vb.	**:**	ve benzeri

GİRİŞ

Çalışmanın Analitik Yapısı

II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım ve sonrasında oluşan Doğu-Batı bloklaşması, sanayileşme sürecini tekrar yaşayan Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamada, kendisinden kilometrelerce uzakta olan ülkelerden işçi almaya yöneltmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren başlayan göçler, 1970'lerin ortasında patlak veren ekonomik krizle birlikte yavaşlamış, neo-liberal ekonomiye geçişle birlikte tekrar hızlanmıştır. Bu dönemde Avrupa ülkelerine gelen göçmenlerin çoğunluğunu Fas, Tunus ve Türkiye ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde genellikle Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu ülkelerden gelen göçmenler oluşturmaktadır. İşgücüne ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri başlarda yasal anlaşmalar çerçevesinde yapılan göçleri engellemezlerken, artık eskisi kadar işgücüne ihtiyaç duymadıkları 1990'lı yılların ortalarında, yine anlaşmalar yaparak işgücü göçünü engellemeye çalışmışlardır. Göç, bu yıllarda artık istenilen bir durumdan çıkıp sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Tabi bu engellemeler, yasal olmayan göçleri artırdığı için kayıt dışı işçi sayısını da yükseltmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri bu yolla hem ülkelerine gelen göçmen sayısını azaltmayı hem de gelen göçmenlerin ülkelere kaçak olarak girmelerinden dolayı kayıt dışı çalışmalarına sağlayarak onları, insan hakları ve işçi hakları sözleşmelerinden mahrum etmeyi başarmıştır. AB ülkeleri her ne kadar katı sınır kontrolleriyle, gelen göçleri engellemeye çalışmışsa da bunun önüne geçememiştir. 2000 yılından itibaren hem iç hem de dış dinamikler AB ülkelerinin kamuoylarında İslamofobi algısını yaratmayı başarmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünyada olduğu gibi AB ülkelerinde de İslam, terörizmle birlikte anılmaya başlamıştır. Sonrasında Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde patlayan bombalar bu korkuyu daha da derinleştirmiştir. 2007'de patlak veren euro bölgesi kriziyle birlikte artan işsizlik ve buna bağlı gerçekleşen sosyal değişimler, AB vatandaşlarının göçmenlere karşı bakış açısını daha da kötüleştirmiştir. Zaten işsizlik oranı artmıştı ve onlara dahi iş yokken Doğu ülkelerinden gelen göçmenlerin istihdam edilmesi imkânsızdı. Bu durum ülke kamuoylarında giderek artan bir

yabancı düşmanlığına neden olmuştur. Bu yabancı düşmanlığı, duyguları kendi popülist amaçları için kullanan politikacılar tarafından sürekli özendirilmiştir. 2007 yılından itibaren bu tip ırkçı söylemleri benimseyen partilerin oy oranları da artmaya başlamıştır. Bugün AB üyesi ülkelerin çoğunda Avrupa kökenli olmayan göçmenler içerisinde en geniş grubu Müslümanların oluşturduğu bir gerçektir. Bu yüzden göçmenlikten bahsedilirken tüm dikkatler Müslümanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Pew Research Center'ın 2009 verilerine göre Avrupa kıtasında yaşayan Müslüman nüfusu 40 milyona yaklaşmış durumdadır.[1]

Tabi sadece yukarıda bahsedilen durumlar, İslam'ın karşıt kimlik unsuru olarak algılanmasına neden olmamıştır. Bunun tarihsel bir geçmişi de söz konusudur. Haçlı seferleri ve Avrupa ülkelerinin birliklerini tamamlamalarından, bütünleşme sürecinin başlamasına kadar Avrupalılar sürekli, "Avrupalı" kavramının Hristiyan kimliğini mi yoksa her kültüre hoşgörüyle yaklaşan çokkültürlü seküler bir kimliği mi ifade ettiğini tartışmışlardır. Tabi bu tartışmada kavramların ne anlama geldiği de önemlidir. Hangi Avrupa'dan bahsediliyor? Kıta Avrupa'sından mı yoksa medeniyet bazlı bir Avrupa'dan mı? Aslında kimlik edinme süreci tarihsel bir olgudur. Yani tarihsel ve toplumsal bir süreç içinde oluşmaktadır. Bu süreç içerisinde kimliklerin etkisi değişebilmektedir. Belirli tarih dönemlerinde bir kimliğin etkisi daha fazla iken, zaman içerisinde bu kimliğin etkisi azalabilir. Örneğin 10. yüzyılda doğuda yer alan Ortodoks Bizans İmparatorluğu ve Müslüman Arap İmparatorluğu, Avrupa kimliğine karşı iki öteki kimlik olarak algılanmıştır. Bazı dönemlerde Yahudi kimliği Avrupa kimliğinin ötekisi olmuştur. 1950 yılına gelindiğinde Katolik Hristiyan kimliğin yerine seküler kurumlarıyla yeni baştan dizayn edilen, diğer kültürlere hoşgörülü, vatandaşlık kavramını içselleştiren çokkültürlü bir Avrupa kimliği dizayn etme süreci başlamıştır. Yine 50 yıl içinde bazı AB ülkeleri, çok kültürlülüğün iflas ettiğini açıklamış ve Müslüman kimliğini öteki olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir.

Bu çalışma, inşacı yaklaşım çerçevesinde Avrupa'da karşıt kimlik olarak algılanan İslam'ın Avrupa kimliğine etkisini, içerideki siyasal ve toplumsal aktörler

[1] Pew Research Center, *Mapping the Global Muslim Population*, http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/, (02.01.2013).

ile dış dinamiklerin bu etkideki rollerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikle kimlik kavramı ve türleri ortaya konulacak daha sonra ise Avrupa kimliğinin oluşumundaki tarihsel süreç incelenerek bugünkü mevcut duruma nasıl gelindiği açığa kavuşturulacaktır. Bu aşamadan sonra göç olgusuyla beraber Avrupa kimliğinin kendisini nasıl tanımladığı ve karşıt kimlik olarak algılanan İslam'ın bu algıyı nasıl oluşturduğu, olaylarla ve somut örneklerle açıklanacaktır. İşte bu çerçevede aşağıdaki sorular irdelenecektir: AB ülkelerine yapılan göçler İslamofobi algısını artırmış mıdır? İslamofobi algısını artıran daha başka etkenler var mıdır? Var ise hangileridir? Hangi sınıflandırmaya tabii tutulmuşlardır? AB ülkeleri, ülkelerinde yaşayan farklı etnik gruplara özellikle Müslümanlara karşı dengeli bir politika gözetebilmiş midir? Bu politikalar belirlenirken herhangi bir gruba ayrıcalık tanınmış mıdır? Avrupa'da din, gerçekten vicdani bir inanış olarak mı var, yoksa halen ötekini tanımlamada tanımlayıcı bir unsur olarak mı görülmektedir? Avrupa'da dinsel ve etnik milliyetçiliğin artmasının altında yatan nedenler nelerdir? İslamofobi, siyasal partilerin popülist söylemlerine malzeme olmuş mudur? Olduysa bu söylemlerin içeriği ve çerçevesi nedir? Siyasal partilerin popülist söylemleri kamuoyunu hangi yönde şekillendirmiştir? AB üyesi ülke toplumlarının tüm bu durumlara karşı refleksi hangi biçimlerde şekillenmiştir?

Bu soruların sorulmasıyla amaçlanan şey; Müslümanların, iç-dış dinamiklerin etkisi ve siyasal-toplumsal aktörlerin rolüyle Avrupa'da nasıl ötekileştirildiği konusunda fikir vermektir. Bu bağlamda özellikle 1960 yılından itibaren yeniden sanayileşen Avrupa ülkelerine yapılan göçlere odaklanılacaktır. Avrupa, tarih boyunca sayısız mezhep savaşına ve etnik çatışmalara sahne olmuştur. Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini geç tamamlamaları, sömürge kurma yarışına girmelerine neden olmuş, bu da I. Dünya Savaşı'na giden yolu hazırlamıştır. Savaşın sonunda büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa 20 yıl sonra II. Dünya Savaşı ile benzeri görülmemiş bir katliama sahne olmuştur. Bu savaştan ders çıkarıp siyasi ve ekonomik bütünleşmeye giden Avrupa, yarım yüzyıldan daha fazla süredir içindeki çeşitli sorunlarla boğuşmaktadır. Avrupalı bilim adamları ve politikacılar bu çalışmanın da konusu olan yasa dışı göç ve çokkültürlülük gibi önemli sorunlar hakkında çözüm yolları üretmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı sadece inşacı yaklaşım çerçevesinde söz konusu kimlik politikasının mahiyetini ortaya koymak değil aynı zamanda hangi yöne doğru gittiğini incelemektir. Alman yönetimi çok kültürlülüğün iflasını açıklamakla neyi amaçlamaktadır? Fransa'da ırkçılık, köktendincilik ve türban tartışmalarının kamuoyu yaratma sürecine katkısı nasıl değerlendirilmelidir? Hollanda yönetiminin, ülkesindeki İslami kurumsallaşmaya tepkisi hangi ölçüde olmuştur ve gelecekte hangi ölçüde olacaktır? İşte bu soruların cevabı aranırken hedeflenen şey, çok etnikli yapı arz eden ülkelerin karşılaştıkları sorunları çözme yollarını değerlendirip, bu yolların uyumsuzluk ve çelişkilerini belirlemektir. Buradaki temel amaç meseleye hem toplumsal meşruiyetin nasıl kazandırıldığını hem de reel politik açıdan nasıl yaklaşıldığını ortaya koymaktır. Bu düşüncenin arkasında yatan temel tez, İslamofobi'nin oluşmasında sadece kaos ve krizlerle artan dinsel milliyetçiliğin değil, siyasal aktörlerin de rol oynadığı hususudur. Bu yüzden Almanya, Fransa ve Hollanda'nın İslamofobi konusundaki politikalarının incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede kimlik politikalarının tasarımı merkezi bir rol oynamaktadır. Yüzyıllar önce temeli atılan ve günümüze de uyarlanan kimlik politikası, karşıt kimlik çerçevesinde bir öteki yaratarak kendi kimliğini tanımlama özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmada üç Avrupa ülkesi başta olmak üzere AB'nin ve diğer AB ülkelerinin, mevcut siyasal kurumlarının ve toplumsal karakterinin İslamofobi algısını ne yönde desteklediği sorusu araştırılacaktır. Bu soruyla bağlantılı olarak çalışmanın hipotezi şu şekildedir: "İslamofobi'nin Avrupa kimliğine etkisi vardır." "Küreselleşme, göç, terörizm ve çokkültürlülük gibi olgular, farklı dini kimlikler arasındaki negatif etkileşimi artırır ve milliyetçiliğin artmasına neden olur" ise çalışmanın alt hipotezini oluşturmaktadır.

Küreselleşme, göç, terörizm ve çokkültürlülük gibi olgular ortaya çıkar ya da varlıklarını devam ettirirlerse, farklı kimliklerin karşı karşıya gelmesi ve milliyetçiliğin artması da o denli kolaylaşacaktır. Şayet küreselleşme, göç ve terörizm gibi olgulara rastlanılmaz ve çokkültürlü bir toplum yapısı oluşmaz ise, farklı kimliklerin karşı karşıya gelmesi ve milliyetçiliğin artması da o denli zorlaşacaktır.

Bu çerçevede, yukarıda sayılan olguların farklı dinsel kimliklerin negatif etkileşimine ne ölçüde etki ettiği veya edebileceği tartışılacaktır. Küreselleşme hangi önemli durumlara yol açmaktadır ki karşıt kimlikler karşı karşıya gelmektedir? Göçlerin ve sosyal değişimlerin karşıt kimlikler için anlamı nedir? Terörizm ve çokkültürlülük ülke kamuoylarını nasıl etkilemektedir? Bu sorulara verilecek cevaplar Avrupa'daki kimlik sorununun ve İslamofobi'nin geleceğine dair yapılan çözümlemelerde bazı ipuçları sunacaktır. Bu çalışmada AB'nin kimlik oluşturma çabasını sekteye uğratabilecek ve aynı zamanda bu çabaya katkı verecek faktörlerin belirlenmesi de ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu sorunun ele alınmasının uluslararası ilişkiler açısından önemi, Avrupa'daki kimlik sorunsalının hem iç hem de dış dinamiklerin etkisine maruz kalarak, artarak devam ettiği gerçeğidir. Bu dinamikler Avrupa'daki Hristiyan kimliğinin karşısına bir öteki olarak İslam'ın konulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu da kimliklerin, kendisini öteki üzerinden tanımlayarak var ettiği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmanın yukarıda ortaya konan hipotezinin çözümlenmesi için aşağıda açıklanan yol haritası izlenecektir:

İlk olarak sorunsalın ve teorik çerçevenin açıklanmasından sonra birinci bölüme geçilecek ve burada kimliğin tanımı, kimlik türleri ve özellikleri ile karşıt kimlik unsuru olarak İslam ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İkinci bölümde Avrupa kimliğinin oluşumundaki tarihsel süreç incelenerek, bugüne nasıl gelindiği anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde İslamofobi'ye neden olan dinamikler ortaya konulacak, siyasal aktörlerin rolüne ve toplumun İslamofobi'yi nasıl algıladığına değinilecek ve bu kavramın neden olduğu ırkçılık ve milliyetçilik ele alınacaktır.

Son bölümde ise giriş bölümünde ortaya atılan sorunun çözümlenmesiyle elde edilen sonuçlar konu bütünlüğü içerisinde tekrar ele alınarak bu sonuçların İslamofobi'nin Avrupa kimliğini etkilemede yeterli güce sahip olup olmadığı tartışılacaktır.

Literatürde "İslamofobi ve Avrupa Kimliği"

Avrupa'da İslam ve kimlik konusu üzerine yirmi yıl öncesine kadar az sayıda bilimsel eser bulunmaktayken özellikle 11 Eylül saldırılarından ve kimliğin uluslararası ilişkilerdeki öneminin artmasından sonra adı geçen konuda yapılan yayınların niteliği ve niceliği önemli ölçüde artmıştır. Bu konuda yapılan yayınlar genel olarak İslami hareketler, kimlik inşası, dinsel ve etnik milliyetçilik, göç ve çokkültürlülük çerçevesinde ele alınmıştır. Bu konular çerçevesinde en önde gelen yayınlardan biri Jeffrey T. Checkel ve Peter J. Katzenstein'in editörlüğünü üstlendiği ve 2009 yılında yayınladıkları "European Identity" başlıklı eserdir. Eserde, bir proje olarak Avrupa kimliğinin oluşturulması sürecinde, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara karşı hangi politikaların izlenmesi gerektiğine değinilmiştir. Eser ayrıca Avrupa'da göç hareketleri ve serbest dolaşım konularına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Konuyla ilgili bir diğer önemli eser, Liz Fekete'nin 2009 yılında yayınladığı "A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe" adlı kitap da, göç ve İslamofobi kavramları konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Will Kymlicka'nın, 2007 yılında kaleme aldığı "Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity" adlı kitabı, Avrupa'nın çokkültürlü toplum yapısı ile ilgili derin bilgiler sunmaktadır. Tariq Modood ve Pnina Werbner'ın editörlüğünü üstlendiği ve 1997 yılında yayınlanan "The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community" adlı kitap ise Avrupa'daki bazı ülkelerin göç politikalarına yer vermesi bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Kevin Wilson ve Jan van der Dussen tarafından 1995 yılında derlenen, "The History of the Idea of Europe" adlı kitap, Avrupa kimliğinin tarihsel sürecine ışık tutması bakımından önemlidir. Paul Graves-Brown, Sian Jones ve Clive Gamble tarafından 1995 yılında derlenen "Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities" başlıklı kitap ile 2000 yılında Iréne Bellier ve Thomas M. Wilson'ın tarafından derlenen "An Anthropology of the European Union: Building, Imaging and Experiencing the New Europe" adlı kitap, Avrupa kimliğinin inşasında kullanılan sembolleri ortaya koyarak bu sembollere dikkat

çekmektedir. 2007 yılında Aziz Al-Azmeh ve Effie Fokas tarafından derlenen "Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence" başlıklı kitap Avrupa'daki İslamofobi konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Avrupa'da yükselen İslamofobi konusu üzerine yapılan çözümlemelerde 2001 yılından bu yana İslami hareketler de önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda en önemli eserlerden biri 2010 yılında Barry Rubin'in editörlüğünde hazırlanan "Guide to Islamist Movement" adlı kitaptır. Bu kitapta; beş kıtada kırka yakın ülkede oluşan İslami hareketler, çeşitli akademisyenler tarafından ele alınmıştır.

Çalışmanın konusu ile ilgili Türkçe ya da Türkçeye çevrilmiş birçok eser bulunmaktadır. Uğur Özgöker ve Neziha Musaoğlu'nun 2011 yılında yayınladığı "Avrupa Kimliği Kurgusu" başlıklı kitap, Avrupa kimliğinin oluşumundaki tarihsel arka planı ve inşasında izlenen politikaları içermesi bakımından önemlidir. Diğer önemli eser Gerd Bauman'ın 1999 yılında yayınladığı ve 2006 yılında Işıl Demirakın'ın Türkçeye çevirdiği "Çok Kültürlülük Bilmecesi" adlı kitaptır. Bu kitapta etnik kimlik ve ulus tanımlamaları yapılmış, AB ülkelerindeki çokkültürlülük sorunu somut örnek ve olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır. "Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi" başlıklı Mehmet Anık'ın 2012 yılında yayınladığı kitap da AB'nin kimlik arayışını irdelemesi, göç ve çokkültürlülük konularına değinmesi ve kimlikleri sınıflandırması bakımından önemlidir. Önay Sezer ve Ali Vahit Turhan'ın derlediği, "Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun Olarak Avrupa'nın Dönüşümü" adlı eser, Avrupa kimliğinin oluşturulması aşamasında Hristiyanlığın İslam'la olan etkileşiminin anlaşılması bakımından tarihsel bir perspektif sunmaktadır. F. H. Burak Erdenir'in 2010 yılında yayınladığı "Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi" başlıklı kitap, Avrupa kimliğine tarihsel ve kavramsal açıdan bakması nedeniyle önemli bir eserdir. Eserde ayrıca İslamofobi'nin Avrupa kimliği üzerindeki etkileri de tartışılmıştır. Meryem Koray'ın 2002 yılında yayınladığı "Avrupa Toplum Modeli" başlıklı kitap, Avrupalılaşma kavramını orta çağdan itibaren alıp 20. yüzyıla kadar götüren tarihi bir serüven sunmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda kimlik arayışlarına ve Avrupalılık kimliğine de değinilmiştir.

11 Eylül 2001 yılında ABD'de başlayan ve daha sonra Avrupa'ya da sıçrayan terör saldırılarının, Avrupa'daki İslam algısı üzerindeki etkileri de Bu çalışmanın temel konuları arasında yer almaktadır. 2009 yılında Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisinin birinci sayısında yayınlanan ve Erhan Akdemir tarafından kaleme alınan "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 Ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı" adlı makale bu konuya ışık tutması açısından son derece önemlidir. Bu çalışmanın temel konularından bir diğerini de göç olgusu oluşturmaktadır. 1960'lı yıllarda başlayan, başladığı yıllarda desteklenen ancak 90'lardan itibaren Avrupa'da bir sorun olarak algılanmaya başlanan göç, etnik ve dini kimlikler arasındaki sorunların belirginleşmesine neden olmuştur. Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar editörlüğünde 2008 yılında yayınlanan "Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği" adlı kitap AB üyesi ülkelerin göçmen politikalarına ve kültürel kimliklerin güvensizliğine de değinmiştir. Kitabın içinde yer alan ve Pınar Enneli tarafından kaleme alınan "Avrupa Birliği'nin Yeni Dönem Göçmen Politikaları: Göç Mümkünse Yasal Olmasın Dürtüsü" adlı makale AB ülkelerinin göçmen politikaları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Yine aynı kitapta Elçin Aktoprak tarafından kaleme alınan "Avrupa Birliği ve Ulusal azınlıklar" adlı makale azınlıklarla ilgili uluslararası hukuki düzenlemeleri içermesi bakımından önemlidir. Kitapta ayrıca terörizmle mücadele politikalarının hukuki yansımalarına da değinilmiştir ancak adı geçen konu bu çalışmanın merkezinde yer almayacaktır.

Son 10 yıldır Avrupa'da yaşayan Müslümanların giyim şekli üzerine yapılan tartışmalar da bu çalışmada incelenen konular arasındadır. Turhan Ilgaz tarafından derlenip çevrildikten sonra 2005 yılında yayınlanan "Avrupa'da Türban Tartışmaları: Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu" adlı eser, Avrupa'da laiklik, demokrasi ve İslam üzerine yapılan tartışmaları ortaya koyması açısından son derece önemli veriler sunmaktadır.

Kadir Canatan'ın 2005 yılında yayınladığı "Avrupa'da İslam" başlıklı kitap, Avrupa ülkelerinde İslam'ın kurumsallaşması ve Batı'da İslam'ın imajı konularına değinmiştir. Kadir Canatan'ın Özcan Hıdır ile birlikte editörlüğünü üstlendiği ve 2007 yılında yayınladıkları "Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm" başlıklı kitap, İslamofobi ve anti-İslamizm kavramlarına, kavramsal ve tarihsel açılardan

yaklaşmış, kültür çatışmalarının nedenleri konusunda fikirler ortaya koymuştur. Ancak özellikle ikinci kitapta, genellikle ilahiyatçı akademisyenlerin ve muhafazakâr aydınların araştırmalarına yer verildiği için objektif bir değerlendirme yapılmadığı görülmüştür. Fakat her iki kitap içerisinde de görece daha objektif bir şekilde ele alındığı düşünülen bazı bölümlerin, bu çalışmada kullanılmasında bir engel görülmemiştir.

Bu çalışmada bir yandan bilim insanlarının yazmış oldukları kitap ve makaleler "ikincil kaynak" olarak kullanılırken, diğer yandan özellikle son 10 yılda AB ülkelerindeki ve Türkiye'deki gazetelerde konuyla ilgili yer alan makalelerden ve haberlerden ise "birincil kaynak" olarak yararlanılmıştır. Bu çerçevede, "Le Monde", "Der Spiegel", "Deutsche Welle", "The Telegraph" ve "The World Street Journal" gibi yayın organları ilk elden önemli bilgiler edinilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'de internetten de yayın yapan çeşitli gazeteler ve haber siteleri de elde edilen bilgilerde gerekçelerin derinlemesine oluşturulmasında yeri doldurulamayacak bir görev ifa etmiştir. Günlük siyasal gelişmeler ise "Euronews" ve "BBC" gibi televizyon kanallarının internet ve uydu üzerinden yaptığı yayınlar aracılığı ile takip edilmiştir.

Bu çalışmada İslamofobi çözümlenirken "World Values Survey", "Pew Research Center" ve "Eurobarometer" gibi kuruluşların hazırladıkları rapor ve istatistikler ile "USAK", "ORSAM", "TÜRKSAM" ve "BİLGESAM" gibi düşünce kuruluşlarının yayınladıkları raporlara, analizlere ve makalelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışma kapsamında incelenen üç ülke olan Almanya, Fransa ve Hollanda'daki sağ partilerin göçmen söylemleri üzerinde durulacaktır. Bu üç ülkenin seçilmesinin nedeni nüfus nitelikleri bakımından konumuza en uygun ülkeler olmasıdır.

Yazılanların daha iyi anlaşılması için, Fransızca ve İngilizce alıntılar Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirilerde kelimesi kelimesine bir çeviri tercih edilmemiş onun yerine metnin anlamını daha iyi yansıttığı düşünülen "anlama göre çeviri" esas alınmıştır. İngilizce kavramlar ile isimler Türkçenin resmi yazım kurallarına göre aktarılmış ve mümkün olduğunca Türkçeye çevrilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmanın Teorik Çerçevesi

Bu çalışma her devletin ya da ulus üstü örgütün karşılaşabileceği önemli bir soruna ağırlık vermiştir ki, bu da kültürel, dini ve etnik her türlü kimliğin oluşumu, şekillendirilmesi ve birbirleriyle olan etkileşimleridir. İşte bu düşüncelere bağlı olarak bu çalışmada inşacı yaklaşımın incelenmesi önem arz etmektedir. Ancak bu yaklaşıma geçmeden önce milliyetçilik yaklaşımlarından biri olan ilkçi yaklaşım içinde bir gezintiye çıkmakta fayda var. Buradaki amaç çalışmada kullanılacak olan inşacı yaklaşımın, öncelikle karşıtını anlatma yoluyla daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

İlkçi yaklaşımın İngilizce karşılığı olan "primordializm" bu dilde iki anlama gelmektedir. Bunlardan birincisi "başlangıçtan beri var olan" diğeri ise "ilk yaratılandır."[2] Bu yaklaşım ilk olarak etnik kimliği ve onu oluşturan bağların niteliğini inceleyen çalışmalarda görülmüştür. Bu terim, milliyetçilik tartışmalarına etnisite teorilerinden ithal edilmiştir.[3] Anthony D. Smith etnik kimliklerin niteliği konusunda tartışmalar yapılırken "ilkçi-araçsalcı" karşıtlığından söz etmiştir.[4] Araçsalcılık da bu çalışmada kullanılacak olan inşacı yaklaşımın farklı görüşlerinden birini temsil etmektedir.

İlkçi yaklaşım, Anthony D. Smith'in yakın tarih çalışmalarından esinlenilerek üç ayrı kategoride değerlendirilebilir: Doğalcı, biyolojik ve kültürel. Doğalcı diye adlandırılan bakış açısı diğerlerine oranla belki de en aşırı bakış açısıdır. Bu görüşe göre etnik kimlik bir insanın cinsiyeti ve duyuları kadar doğal bir parçasıdır. Kişi bir etnik topluluk içinde doğar ve doğal olarak onun bir parçasıdır. Bu, önceden belirlenmiştir. Bu görüşü savunanlara göre bir milletin amacı ve kaderi vardır.[5] Bu

---

[2] *The New International Webster's Comprehensive Dictionary of the English Language,* Trident Press International, Florida 1996. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, 3. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009, s. 82.]; Jack D. Eller-Reed M. Coughlan, "The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments", *Ethnic and Racial Studies*, Sayı 2, Londra 1993, s. 186. Bkz. *http://www.academia.edu/.*

[3] Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 83.

[4] Anthony D. Smith, "The Problem of National Identity: Ancient Medieval and Modern?", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 17, Sayı 3, 1994, s. 376. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 83.]

[5] Anthony D. Smith, *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, Cambridge 1995, s. 2-31. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 85.]

yüzden adı geçen bakış açısı genellikle milliyetçilerin tarafından benimsenmiştir.[6] Milletleri yöneten elitler sahip oldukları araçlar gelişse ya da farklılaşsa da milleti oluşturan ana özellikler değişmez.[7] Biyolojik diye adlandırılan bakış açısı etnik kimliğin bir insanın genetiğinde ve içgüdülerinde olduğunu savunur.[8] Kişi akrabalık yoluyla etnik grubuna karşı bağlılık hisseder.[9] Son bakış açısı olan kültürel ilkçilik ise üç temel savunu ile özdeşleştirilmiştir. İlki, birincil bağlılıklar her şeyden önce vardır. İkincisi, bir topluluğa üye olan kişi o topluluğun kurallarını ve alışkanlıklarını benimser, ona karşı bağlılık hisseder. Son olarak ilkçilik bir duygu işidir, kişisel çıkarlarla alakası yoktur. Özetle, ilkçi yaklaşımı savunan araştırmacıların hepsi etnik kimliklerin ve onu oluşturan din, dil, kan bağı gibi nesnel öğelerin verili olduğunu savunmaktadırlar. İnşacı yaklaşımın karşı çıktığı nokta da budur. İnşacı yaklaşıma göre etnik kimlikler toplumsal ilişkiler çerçevesinde kurgulanmaktadır. Etnik kimlikler ve onu oluşturan öğeler verili olmak bir yana, tarih boyunca sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır.[10]

İnşacı yaklaşım homojen bir kuramsal çerçeve sunmadığından, kendi içinde tek bir sınıflandırma çabaları anlamsızdır. Örneğin Kheone ve Krasner, inşacı yaklaşımları üç farklı grupta toplamaktadır: Konvansiyonel, eleştirel ve postmodern. Gerrard Ruggie'ye göre ise, "neoklasik", "postmodernist" ve "doğacı" olarak üç farklı gruba ayrılmaktadır.[11]

Görüldüğü gibi İnşacı yaklaşım kendi içerisinde farklı kategorilere ayrılabilmektedir. Bu çalışmada inşacılık bir bütün olarak ele alınacak, farklı görüşlere yer vermekle birlikte kategorilendirme yoluna gidilmeyecektir. Nicholas Greenwood Onuf'a göre kurallar, konuşan ile dinleyiciler arasındaki bir süreç çerçevesinde inşa edilir. Kurallar, söz eylemler aracılığı ile bildirilmektedir. Bu

---

[6] John Hutchinson, *Modern Nationalism*, Fontana Press, Londra 1994. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 85.]
[7] Anthony D. Smith, *Nations and Nationalism…,* s. 52. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 87-88.]
[8] Anthony D. Smith, "Review Article: Ethnic Persistence and National Transformation", *British Journal of Sociology,* s. 32. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 89-90.]
[9] James G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, Macmillan, Londra 1991. [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 90.]
[10] Jack D. Eller-Reed M. Coughlan, *a.g.m.*, s. 187-188.
[11] John Gerard Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and Social Constructivist Challange", *http://www.ou.edu/uschina/gries/articles/IntPol/Ruggie.98.IO.NeoUtil.pdf*, (12.01.2013), s. 880-882.

bağlamda bir söz eylem sürekli tekrar edildiğinde bir süre sonra konuşan ile dinleyiciler arasında bir anlaşmaya dönüşür. Bu yüzden dinleyiciler yaptıkları bir şeyi her zaman yapmak zorunda olduklarını düşünmeye başlarlar. Böylece anlaşma kurumsallaşmış olur.[12]

AB'nin kendi içerisinde ya da üyesi olmayan devletlerle ilişkilerinde İslamofobi üzerinden dile getirilen ya da inşa edilen kurallar ve söz eylemlerin önemli olduğu görülmektedir. Avrupa kimliğinin İslam kimliğiyle çatışma halinde, bu kimliğe dair söz eylemleri aracılığıyla kendi kurallarını inşa etme çabası açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Ayrıca dış dinamiklerin de bu sürece dahil olduğu görülmektedir. Çünkü Uluslararası arenada ses getirmiş bir olay, çatışmada belirleyici olmaktadır. Diğer bir deyişle uluslararası mevcut yapının kuralları, hangi kimliğin hangi söz eylemleriyle meşru alan kazanacağını belirlemektedir. Örneğin 11 Eylül saldırılarından sonra AB içerisinde kimlikler arasındaki karşılıklı söylem ve tanımlamaları küresel İslami terörün varlığı belirlemiştir. 11 Eylül saldırıları ile başlayan süreçte uluslararası yapıyı belirleyen kurallar değişmiş dinsel kimlikler daha görünür hale gelmiş, diğer kimlikler arasında ön plana çıkmaya başlamıştır.

İnşacılık kavramını ilk olarak Nicholas Greenwood Onuf kullansa da onu popülerleştiren Alexander Wendt'dir. Normatif faktörlere vurgu yapan Wendt, kimliğin siyasal eylemlere yön verdiğine inanmış, uluslararası ilişkileri, birim ile yapı arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak tanımlamıştır.[13] Wendt'e göre uluslararası politikanın temel yapıları maddi olmaktan çok sosyaldir ve bu yapılar, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirir. Bu çerçevede bir yandan kimliklerin sosyal bir biçimde inşa edildiği savunulurken diğer yandan davranış ve çıkarların oluşumunda kimliğin oynadığı role vurgu yapılmaktadır. Yine Wendt'e göre eleştirel teori içinde yer alan inşacılar, post-modernistler, feministler ve neo-Marksistler, uluslararası ilişkiler disiplininde geleneksel teorilerin yarattığı boşluğu doldurma iddiasıyla sahneye çıkmış ve dünya üzerinde olup biteni açıklamak için alternatif yöntemler sunabilme çabası içine girmiştir. Tüm bu yaklaşımları bir araya

[12] Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Caroline Press, South Caroline 1989, s. 78-95.
[13] Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/Pol272/Wendt.Anarch.pdf*, (17.01.2013), s. 391-425.

getiren en önemli nokta, "dünya siyaseti, sosyal etkileşim aracılığıyla nasıl inşa ediliyor?" sorusuna gösterdikleri ilgi olmuştur.[14] John Gerard Ruggie'ye göre inşacı yaklaşımın en belirgin yanlarından biri, olguları iyi bir şekilde anlamaya yarayan derin önerileridir. Bu çerçevede inşacılık, uluslararası yaşamın farklı boyutlarına da ışık tutar. Disiplinin göz ardı ettiği ancak uluslararası ilişkilerin sosyal doğası bakımından oldukça önemli olan, kimlik, kültür ve söylem gibi birçok etkeni analizlerine dâhil etmektedir. Diğer bir ifadeyle inşacılık, realizm ve liberalizm gibi maddi öğeler üzerinde yoğunlaşmak yerine fikirlerin, uluslararası politikada oynadıkları rol üzerinde durmaktadır.[15] İnşacı yaklaşımda kimlik öncelikle sosyal bir grup olarak, toplum içinde yer alan kişilerin ayırt edici fikirlerinden oluşur.[16] Wendt'e göre karşılıklı etkileşim sonucu meydana gelen ve birden fazla olan kimlikler, aynı zamanda aktörler arasındaki farklılıkların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kimliklendirme, ben ve öteki arasındaki ilişkinin bir ürünüdür. Olumlu kimliklendirmenin olmadığı durumlarda, çıkarların ötekine saygı göstermeksizin tanımlandığı görülmektedir.[17] Aslında inşacı yaklaşım, devletlerarası işbirliğine dayalı bir takım kolektif kimliklerin oluşabileceğini öngörmektedir. Kolektif kimliğin oluşumu, ötekine karşı olumlu bir kimliklendirmenin olduğuna işaret etmektedir. Devletler, kolektif kimlikler oluşturarak bir bütün olarak hareket edebilecekleri yapılar oluşturmaktadırlar.[18] AB bütünleşmesinde da tam olarak böyle olmuştur. Devletler, seküler bir ulus-üstü yapı oluşumuna giderek olumlu kimliklendirme yoluyla bir üst Avrupa kimliği oluşturma çabası gütmüşlerdir. Ancak kolektif kimlik fikri bir aşamada sekteye uğramaya başlamıştır. Çünkü devletlerin çokkültürlü yapılara sahip olması, göç ve küreselleşme gibi faktörlerin de etkisiyle, hâkim kimliğin ötekini olumsuz kimliklendirmesine yol açmıştır. Bu da yabancı düşmanlığı ve İslamofobi gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.

---

[14] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC124/PSC124Readings/WendtConstructivism.pdf*, (26.02.2013), s. 71.

[15] John Gerard Ruggie, *a.g.m.*, s. 878-883.

[16] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, New York 2003, s. 84.

[17] Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and The International State", *http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/Identity-Formation-and-the-International-State.pdf*, (27.02.2013), s. 386.

[18] Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/6-Kaya-Sezgin.pdf*, (21.02.2013), s. 104.

İnşacı yaklaşım, AB bütünleşmesinde kurumlardan ve politikalardan daha çok, kimliğin Avrupalılaşmasını önemli olarak kabul etmiş, dilin ve söylemlerin rolü üzerinde durmuştur. Örneğin, AB anlaşmaları ve direktifleri kendine has bir dile sahiptir.[19]

İnşacı yaklaşımda J.T. Checkel, Avrupa bütünleşmesini kimlik inşa süreci olarak kabul etmiştir.[20] Benedict Anderson, AB kurumlarının ve özellikle Avrupa Komisyonunun bazı ortak değerlerin üretilmesinde ve diğerlerine üstün kılınmasında önemli rol oynadığına işaret etmektedir. Bu tip kurumlar, Avrupa kimliğini, belirli bir alan üzerinde yaşayan ve ortak değerleri olan toplulukların, aidiyet duygusunu biçimlendirme kapasitesi olarak ele almaktadırlar.[21] Cris Shore, kimlik inşa sürecinde kurumların rolüne ağırlık verdiği çalışmalarında sembollerin önemine dikkat çekerek siyasal elitlerin kimlik inşa sürecinde oynadıkları role vurgu yapmaktadır.[22]

Ortak para birimi euro, Avrupa bilincinin şekillenmesine katkıda bulunan en önemli araçlardan biridir. Basılan para vatandaşların günlük hayatlarına girerek güçlü psikolojik ve duygusal etkiler yaratmaktadır. Bu işin kültürel boyutudur. Diğer yönüyle devletin para basma yoluyla meşruiyet kazanması, bireylerin devlete olan aidiyet hislerini ve kimliklerini de güçlendirmektedir. Euro, AB egemenliğini güçlendirmesinin ötesinde ortak bir kimliğin ve kültürün uyarıcısı olarak kabul edilmektedir.[23] Shore'a göre euro, Avrupalı bilincine katkıda bulunmasının yanında tasarımıyla kültürel unsurları ön plana çıkarır. Banknotların tasarımı için açılan yarışmada Avrupa'nın farklı dönemlerini ön plana çıkaran soyut temaların işlenmesi istenmiştir. Yarışmayı kazanan tasarımlarda, devlet adamlarının portreleri yerine soyut mimari figürler göze çarpmıştır. Banknotlarda; Romanesk, Gotik, Rönesans, Barok, Klasik ve Modern dönem mimarilerine yer verilmiştir. Banknotlardaki değer

---

[19] Thomas Diez, "Speaking Europe: The Policy of Integration Discourse*",* *http://aei.pitt.edu/2256/1/002637_1.pdf*, (22.01.2013), s. 1-12.
[20] Jeffrey T. Checkel, "Social Construction and Integration", *http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/shared/political_science/7183/4th%20week/Checkel.pdf*, (25.02.2013).
[21] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Publishing, New York 2006.
[22] Cris Shore, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*, Routledge Publishing, London 2010, s. 2. Bkz. *http://books.google.co.uk/books.*
[23] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 96.

arttıkça mimari yapıların ait oldukları dönemlerin kronolojik bir sırayla tarihte ilerlemesi dikkat çekicidir. Avrupalı elitlerin kimliği kurgulamada başvurdukları araç ve simgeler, bir parça da olsa Avrupalılık bilincini yaratmada başarılıdır denebilir.[24] Ancak Eric Hobsbawm'a göre Avrupalı elitlerin gözden kaçırdığı önemli bir nokta vardır. O da kolektif kimliklerin rastgele yapılamayacağı gerçeğidir. Hobsbawm, kimlik inşası sürecinde geliştirilen kodların belirli tarihsel ve toplumsal koşullardan hareketle hazırlanması gerektiğini savunur. Simgeler ve kodların aidiyete ilişkin güçlü duygular yaratması ancak bu kolektif kimliklerin geçerli ve isabetli kültürel unsurlara dayandırılması sayesinde gerçekleşebilecektir. Örneğin, tarihin bir döneminde herhangi bir kolektif kimlik için anlamlı olan bir iddianın elli yıl sonra pek bir geçerliliği kalmayabilir.[25] Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görür.[26] Bu süreçte "icat edilmiş geleneklere" vurgu yapar. Bu kavramla kastedilen şey sembolik bir nitelik taşıyan, örtülü bir şekilde kabul edilmiş, kuralları olan bir dizi alışkanlıktır. Bu alışkanlıklar sürekli tekrarlandıklarında belirli davranışlar kurallarının içselleştirilmesini sağlar, bu yolla geçmişle bugün arasında bir köprü kurulmuş olur. Hobsbawm, eski geleneklerin bugüne uyarlanmasıyla, yeni geleneklerin icat edilmesi arasında bir ayrım yapar. İlki, neredeyse her toplumda, hatta geleneksel olarak nitelendirilenlerde dahi bulunur. İkincisi ise toplumsal değişimin hızlı olduğu dönemlerde, özellikle de "modern" toplumlarda görülür. Hızlı sanayileşmenin neden olduğu bölünme karşısında toplumsal bütünlüğün sağlanması için "milli topluluk" düşüncesi geliştirilir.[27] Seçkin bir tarih oluşturma, yeni yapıların en temel özelliklerinden biridir. Bunu, sanat ve edebiyat yoluyla gerçekleştirir. Seçkin bir geçmişe sahip olmak yine aynı türden bir geleceğe sahip olma hakkını doğrular. Bu yolla her kimlik, geleceğini bir mit ve hikâye üzerine inşa eder. Örneğin Avrupa tarihi, Hristiyanların Müslümanlara karşı yaptığı savaşlarla doludur. Onlara göre Müslümanlar yok edilmesi gereken bir tehdittir ve bu tehdit, geçmişte onları yurtlarından edecek bir yapıdayken bugün göç

[24] Cris Shore, *Building Europe…*, s. 111-114.
[25] Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press, Cambridge 1990. [Aktaran: F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 98-99.]
[26] Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism…* [Aktaran: Umut Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 147.]
[27] Eric Hobsbawm, "Introduction: Inventing Traditions", *http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf*, (29.02.2013), s. 1-14.

yoluyla onları işinden edecek, kültürlerini yozlaştıracak bir şekle bürünmüştür. Her ne kadar AB bütünleşmesi ile birlikte diğer kimlikleri ötekileştirmeyen seküler bir üst Avrupa kimliği hedeflense de tarihi bu tip hikâyelerle dolu bir medeniyetin ya da bir yapının geleceğini benzer mitler üzerine inşa etmesi kaçınılmazdır.

Yukarıda ele alınan teorik çerçevede, kimliklerin üç temel davranış şekli vardır. Birincisi, bir kimlik uluslararası yapının etkisiyle kendine meşru bir alan yaratarak diğerine karşı üstünlük sağlar ya da herhangi bir olayı öteki yaratmada kullanabilir. İkinci olarak kimlik, siyasal eylemlere yön verir, uluslararası ilişkiler, yapı ile birim arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur. Üçüncüsü, ülke ya da Birlik siyasetine katılma ve ekonomik çıkar sağlama amaçları vardır. Milliyetçiliğin kitlesel temeli bu mücadele sırasında atılır. Kimliğin inşa sürecinde; simgelerin, kurumların ve icat edilmiş geleneklerin önemli rolleri vardır. Simgelerin ve kodların aidiyete ilişkin güçlü duygular yaratması da büyük önem arz etmektedir. Yukarıda dile getirilen hususlar, ulus üstü bir yapının istikrarını bozabilecek krizlere neden olabilir. Bu konudaki senaryolar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1) Üst bir Avrupa kimliği yani kültürel bir kimlik oluşturma girişimi başarısız olabilir. Bir ulus üstü örgüt, ister kültürel merkezli liberal bir yapı oluşturmak istesin, isterse de bunu zorlama yoluyla yapmaya kalksın, her iki durumda da etnik ve dini gruplar arasında çatışmalar başlar. Bu şartlar altında etnik ve dini azınlıklar marjinal hareketlere yönelmeye başlarlar.

2) Ulus üstü bir örgüte üye her devlet, etnik merkezli devlet tasarımında başarısız olabilir. İçinde dinsel ve etnik azınlıklar ile hakim millet arasında siyasal ve kültürel haklar ile ekonomik kaynakların paylaşımı konusunda çatışmalar yaşanır.

3) Avrupa Kimliği benzeri kültürel bir kimlik oluşturma ve sürdürme çabası başarısız olabilir. Ulus üstü yapı, çözümlenemeyen ekonomik ve toplumsal krizler tarafından tehdit edilir. Bu durumda kaos ortamı oluşur ve milliyetçilik hareketleri artar.

Bu çalışmada cevaplanmak istenen soru, inşacı yaklaşım çerçevesinde yukarıda sayılan kriz senaryolarından hangisi ya da hangilerinin, AB'nin ulus üstü

yapısına daha uygun olduğunu ortaya koymaktır. AB içinde kimlikler arasındaki negatif etkileşimi artırabilecek dış dinamikler de çalışmanın belirli bölümlerinde dikkate alınacaktır.

Bu çalışmada inşacı yaklaşımın yanı sıra, medeniyet kimliği olan Hristiyan ve Müslüman kimliklerinin tarihsel ilişkisine ışık tutması açısından "Oryantalizm" ve "Fundamentalizme" (Köktendincilik) de kısaca değinilecektir.

Bu bilimsel çalışmanın merkezinde, şimdiye kadar az sayıda araştırmaya konu olan, Avrupa'da Müslüman kimliği ile Avrupa kimliği arasındaki sorunlar ya da diğer bir ifadeyle Müslüman kimliğe karşı yaratılan algının Avrupa kimliğine etkisi yer alacaktır. Bu bakış açısından hareketle aşağıdaki soruların cevapları aranacaktır:

1. Uygulanmaya çalışılan "Çokkültürcülük" politikası AB'nin kimlik inşa etme sürecini ne ölçüde etkilemektedir?

2. AB ve AB üyesi ülkeler neyi amaçlamaktadır? Hakim etnik ve dini kimliklerle diğer etnik ve dini kimliklerin bütünleşmesi konusunda yeterince çaba sarf etmekte midir? Yoksa hâkim etnik ve dini kimliklere ayrıcalık tanıyan uygulamaları mı hayata geçirmeye çalışmaktadır?

1. KİMLİK KAVRAMI

1.1. Kimliğin Tanımı

Sözlük anlamı olarak kimlik, herhangi bir kişinin ya da bir grubun ayırt edici özelliğini, bireyselliğini oluşturan, onun kendi kendini tanımlamasını ve başkalarından ayırt edilmesini sağlayan, süreklilik arz eden temel özelliğidir.[28] Burada üzerinde duracağımız üç önemli kavram; tanınma, tanımlama ve aidiyettir. Kişinin toplum içerisinde kendini nasıl tanımladığı ve toplum tarafından nasıl tanımlandığı ile kişinin kendisini herhangi bir gruba ait hissetmesi çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Tanınma ve tanımlamanın aracı; din, dil, tarih, simgeler, mitler, toprak ve gelenek gibi nesnel öğelerdir. Bu nesnel öğeler toplumsal iletişim ve etkileşim yoluyla bireylere aktarılır. Yani kimlik aynı zamanda toplumsal iletişim ve etkileşimin bir ürünüdür.[29] Aidiyet ise hisle ilgili bir durumdur. Tabi bu his de çoğunlukla yukarıda sayılan nesnel öğelere göre belirlenir. Kişi kendini bir kimlikle tanımladığında doğal olarak başka bir kişi de kendini farklı bir kimlikle tanımlar. İşte tam da burada kimlik, kişileri birbirinden ayıran özelliğinden dolayı "ötekiler" yaratır.

1.2. Kimliğin Özellikleri

Genel olarak kimlik kavramı birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır:

1) Kimlik hem süreklilik hem de dönüşüm içerir.

Kimlikler, tarihin belirli dönemlerinde ortaya çıkar, ortak anılara dayanır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Anthony D. Smith'e göre süreklilik ve ortak anılar, aidiyet

[28] Büyük Larousse, İstanbul: Milliyet, 1992, s. 6780.
[29] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 28-29.

hissini yaratır.[30] Ancak kimlik, sosyal ve kültürel değişimler sonucunda dönüşüme uğrar. Bu değişimler, yeni bağlılıklar yaratabilen ve toplumun karakterini değiştirebilen unsurlar içerir.[31]

2) Kimlik toplumsal olduğundan, farklılık ve başkalık olgusuna ihtiyaç duyar. Bu yüzden "öteki" yaratır.

Birçok kimliğin ortaya çıkması farklılaşmaya neden olur. Zihinsel sürecin bir parçası olan sınıflandırma, kişinin kendini ait hissettiği grupla diğer gruplar arasında ayrım yapılmasını sağlar ve dışlama-içerme süreçlerini tetikler. Kişi burada hangi niteliklerin ve davranışların sahiplenilip hangisinin diğer gruplara atfedilmesi gerektiğine karar verir. Ancak burada daha da önemli olan şey ötekileşmenin ne şekilde gerçekleştiğidir. Bütünleşme ve dışlama aynı madalyonun iki ayrı yüzüdür. Eğer bütünleşme, ötekinin tamamen dışlanması yoluyla gerçekleştirilmek isteniyorsa, süreç pek de kolay ilerlemeyecektir. Kolektif kimliklerin inşa sürecinde farklılıkları bir araya getirmek için çaba harcanmalıdır. Kısacası inşa süreci, birlikte yaşayabilmeye katkıda bulunmalı, ötekiler yaratmaktan kaçınmalıdır. Ötekileştirmeyi yaratan en önemli faktörlerden biri, kimliğin temel aldığı kültürel unsurlardır. Kimliğin bir de topluluk mensuplarına empoze ettiği, ondan yapmasını beklediği tutum ve davranışlar vardır. Burada topluluk mensuplarına fazla söz hakkı verilmez. Bu tip kimlikler, katı kimlikler olarak adlandırılırlar. Katı kimlikler, topluluk üzerinde bağlayıcılığını artırdığı oranda, farklılıkları mümkün kılan ortamı yerle bir ederler. Böyle topluluklar homojen olduğundan dolayı, ötekileştirmenin de fazlaca olduğu oluşumlardır. Katı kimlikler, kimliği sadece ötekileştirmeye dayandıran patolojik bir kimlik türünü ortaya çıkarmaktadır. Patolojik kimlik sürekli ötekini vurgulayarak kendisine yabancılaştırmaktadır. Irkçı kimlikler ötekileştirme sürecinde öteki kimlikleri hor gören, onları aşağılayan özellikler barındırır. Buna karşılık esnek kimlik, topluluğu katı kurallara boğmayarak, anlaşılabilir alanlar yaratmaktadır. Bu yolla diğer kimliklere hoşgörü gösterilerek sağlıklı ilişkiler kurulabilmektedir. Ancak

[30] Anthony D. Smith, "National Identity and the Idea of European Unity", *http://www.crassh.cam.ac.uk/uploads/documents/Smith%20A-%20National%20identity.pdf*, (25.03.2013), s. 58.
[31] Ufuk Şimşek, "Milliyetçilikler Ve Milletlerin Oluşumu üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 2, Erzurum 2009, s. 83.

bu kimlik türünde de belirli ilke ve değerlere dayanıldığı için diğer kimliklere bir sınır çekildiği göz ardı edilmemelidir.[32] Avrupa kimliği tanımlanırken, öteki kimliklere karşı tahammül derecesi büyük önem arz etmektedir. İnşacı yaklaşımda anahtar kavram, kimlik söyleminin bir neticesi olarak oluşturulan çıkarlardır. Avrupa'da öteki kimlik olarak İslam ele alınacak olursa, hâkim kimliğin bu kimliğe karşı tahammül derecesi söylemlerin niteliğini belirlemekte, söylemlerin niteliği de, oluşturulan çıkarların ne yönde olduğunu göstermektedir.

Örneğin, 2002 yılında "Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi" adına hazırlanan bir raporda, 11 Eylül saldırılarından sonra Müslüman vatandaş ve göçmenlere fiili saldırı ve sözlü tacizlerin arttığı, saldırıların özellikle başı örtülü kadınları hedef aldığı bildirilmektedir.[33] Stasi Komisyonu'nun[34] 2003 yılında hazırladığı rapora göre başörtüsü, takanlar açısından farklı anlamlar kazanabilmektedir. Kişisel tercih olabildiği gibi aileler tarafından bir baskı unsuru olarak da kullanılabilmektedir. Okulda başörtüsü takılmaya başlanması Fransa'da 1980'li yılların sonuna rastlamaktadır. Okulda başörtüsü takılması çoğu zaman tartışmaların ve bölünmelerin kaynağı olmaktadır. Bir dini sembol, okulun üstlendiği eleştirel bilinç oluşturma misyonuna gölge düşürmektedir.[35] Raporun yayınlanmasından sonra devlet okullarında başörtüsü takılması laiklik ilkesinin önünde bir engel olarak görüldü ve 2004 yılında Fransa parlamentosu, devlet okullarında başörtüsü, kippa, haç gibi dini sembollerin takılmasını yasakladı.[36] Görüldüğü gibi hâkim kimliğin diğer kimliklere olan tahammül derecesi, söylemin niteliğini belirlemiş ve oluşturulan ulusal çıkar, dini sembolleri yasaklamıştır.

3) Ortak bir geçmişi simgeler.

---

[32] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 30-31.

[33] Christopher Allen-Jorgen S. Nielsen, "Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001", *http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf*, (17.03.2013).

[34] 2003 yılında Fransa'da dönemin cumhurbaşkanı Jacques Chirac tarafından başörtülü öğrenciler sorunu için kurulan akil insanlar komisyonu.

[35] Stasi Komisyonu, "Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu", *Avrupa'da Türban Tartışmaları: Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu*, çev. Turhan Ilgaz, Derleyen: Turhan Ilgaz, Paragraf Yayınları, Ankara 2005, s. 105-106.

[36] Radikal, *Fransa'da Türban Yasağı*, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=105772, (12.01.2013).

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı şair T.S. Eliot, Hristiyanlık merkezli pan-Avrupacılığın en açık tanımını yapmıştır:

> "*Din, farklı kültürlere sahip insanlar arasında ortak bir kültürün yaratılabilmesi için en temel unsurdur. Avrupa'yı Avrupa yapan Hristiyanlığın ortak geleneklerinden ve Hristiyanlığın getirdiği ortak kültürel unsurlardan bahsediyorum. Hristiyanlık sayesindedir ki sanatlarımız gelişmiştir, Hristiyanlık sayesindedir ki Avrupa'nın hukuku kök salmıştır. Ancak Hristiyan kültürü bir Voltaire veya bir Nietzsche yetiştirebilirdi. Hristiyanlık inancının kaybolması durumunda Avrupa kültürünün ayakta kalabileceğine inanmıyorum."*[37]

Görüldüğü gibi Hristiyanlık kültürel boyutları bulunan bir kimlik olmasının yanında ortak bir geçmişe sahip olma özelliğini de içerisinde barındırır.

4) Kendi içerisinde birçok farklı türü barındırır.

Ana eğilimleri düşünüldüğünde kimliği; kolektif kimlik, grup kimliği, ulusal kimlik, etnik kimlik ve medeniyet kimliği şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kimlikle ilgi bazı çalışmalarda ise, bireysel ve kolektif kimlik ayrımına gidilmiştir.

1.3. Kimlik Türleri

Kimlik, çeşitli çalışmalarda kendi içinde farklı türlere ayrılmıştır. Burada ise çalışmanın konusu itibarıyla kimliğin; ulusal kimlik, etnik kimlik, medeniyet kimliği ve kolektif kimlik olarak 4 ayrı başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

1.3.1. Etnik Kimlik

Eski Yunan uygarlıklarında halk anlamına gelen 'ethnos' kelimesinden türetilen "etnisite", ortak miras üzerinden aynı topluluktan geldiğine inanan kişileri

[37] Norman Davies, "Europe: A History", *http://tr.scribd.com/doc/68998327/Europe-a-History-Norman-Davies*, (17.11.2013), s. 38.

ifade etmektedir.[38] Dolayısıyla etnisite, ait hissedilen bir toplumda özgün kültürel davranışlar sergileyen, diğer kolektif yapılardan farklı ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ve başkaları tarafından da böyle görülen kişileri tanımlayan bir terimdir.[39] Konu ile ilgili çalışmalarda, etnisite kavramının ırk kavramından farklı olduğuna özellikle vurgu yapılmaktadır. Irk kavramı ele alındığında biyolojik değişkenler dikkate alınırken, etnisite dendiğinde daha çok dilsel, toplumsal ve kültürel benzerliklere dikkat çekilmektedir.[40] Diğer bir ifadeyle ırk kavramı anlatılırken yapılan köken vurgusu biyolojik bir göndermede bulunurken, etnistede yapılan köken vurgusu biyolojik olmaktan çok sosyolojik bir anlam ifade etmektedir. Aralarında farklılıklar bulunmasına rağmen, etnik kimlikte de ortak kökenden gelme inancı vardır.[41] Ancak Weber'e göre etnik kimlikte ortak köken inancının hangi boyutlarda olduğu çok da önemli değildir. Önemli olan aynı etnik gruba mensup kişilerin ortak köken inancını ne kadar sahiplendikleri ve paylaştıklarıdır. Ortak köken inancı, fiziksel benzerlik ve geleneklerden kaynaklandığı gibi, göç dolayısıyla ortak bir hafızaya sahip olma gibi bir nedenden de kaynaklanabilir.[42] Bir ırkın, fiziksel benzerlikler üzerinden tanımlandığı ve genetik olduğu varsayılır. Etnisite dendiğinde ise bir devlete ya da ulusa bağlılık kastedilmektedir. Bu yüzden sosyo-politik olduğu varsayılır. Bazen farklı anlamların da yüklendiği bu kavramlar, bireysel ve toplumsal davranışlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir ve günümüzde ideolojiler için zemin oluşturan araçlar olarak kullanılmaktadır. Kısacası bir toplumun varoluş nedeninin ve davranış biçimini belirleyen etkenlerin genetik ya da toplumsal olduğu varsayılmaktadır.[43] Etniste ve ırk arasında yapılan ayrımın çok da net olmadığını belirtmek gerekir. Ali Rattansi iki kavram arasındaki ayrımın net bir

---

[38] Erol Kurubaş, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı Dergisi*, No:44, Ankara 2008, s.13.

[39] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 215.

[40] Semra Somersan, "Babil Kulesi'nde Etnilerden Ulus-Devletlere", *Doğu Batı Dergisi*, No:44, Ankara 2008, s. 87.

[41] Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Yayınları, İstanbul 2012, s. 50.

[42] Max Weber, "Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology, *https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety*, (01.02.2014), s. 392.

[43] Immanuel Wallerstein, "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Derleyen: Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 96-97.

şekilde tanımlanmasının mümkün olmadığını söylemektedir.[44] Etnik kimlikler günümüzde genel olarak ulus olmamış küçük toplulukları ifade etmek için kullanılırlar. Ancak bu kulanım etimolojik açıdan yanlıştır. "ethnos" sözcüğü, kendilerine ait özgün bir kültürü olan ve aynı milliyetten ya da ırktan gelen insanlar olarak tanımlandığına göre ırk kavramını da içerdiği anlaşılmaktadır. Irk kavramı, antropolojinin bilimsel olarak Avrupa'da ortaya çıktığı 19. yüzyılın temel kavramlarından biri olmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısında da bazı ırkların diğerlerinden üstün olduğunu savunan ırkçı teoriler üretilmeye başlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı ırkların biyolojik üstünlüğü olduğunu savunan bu teoriler yoğun olarak eleştirilmeye başlanmış, onun yerini kültür merkezli etnisite teorileri almıştır. Etnik kimlikler günümüzde genellikle ulusların uyguladığı asimilasyon politikalarına karşı politik başkaldırı ve tanınma eylemi ile özdeşleştirilir.[45]

Etnik kimlik aynı zamanda bir reddetme meselesidir. İnsanlar, üzerlerine yapıştırılan etnik kimlik etiketlerini reddedebilirler. Örneğin; Bröton etnik hareketi, kuzeybatı Fransa'daki Brittany yarımadasında yaşayanların Fransız değil, bir zamanlar Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yaşayan Kelt ulusunun bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Buradaki durum ortak miras ya da atalardan çok bir dil sınıflandırmasıdır. Bugün Kelt dilleri yerine İngilizce ya da Fransızca konuşan Keltler, dillerinin yeniden tanınması ve kullanılması talebinde bulunmaktadırlar. Bu talebin iki önemli noktası vardır: Birincisi; talepte bulunanlar Bröton kimliğini biyolojik olarak tanımlamakta, İngilizce ve Fransızca'nın kirletici etkilerinden soyutlanmış bir dil için mücadele etmektedirler.[46]

Milliyetçilik ve etnisite çalışmalarıyla tanınan Antony D. Smith'e göre etnik bir kimliğin; ortak tarih anlayışı, kolektif bir ismi, ortak soy miti ve ortak kültürü vardır. Ayrıca bu etnik kimlik, belirli bir toprak parçası ile özdeşleşmiştir. Etnik

---

[44] Ali Rattansi, "Postmodern Bir Çerçevede Batı Irkçılıkları, Etniklikler ve Kimlikler", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, çev. Sevda Akyüz, Derleyen: Ali Rattansi ve Sallie Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997, s. 68.
[45] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 51-52.
[46] Gerd Baumann, *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2006, s. 59-67.

kimlikler tarihin belirli dönemlerinde oluşturulmuş toplumsal tasarımlardır.[47] Barth'a göre ise bu tip kimlikleri katı birer homojen yapı olarak görmemek gerekir. Geçirgen olmakla birlikte, gruplar arasındaki sınırlar devamlılığını korur. Bir etnik kimliği tanımlayan kültürel unsurlar zamanla farklılaşabilir. Ancak birini diğerinden ayıran farklılıklar her zaman var olacak ve kimlik bu özelliği ile süreklilik kazanmış olacaktır.[48]

Etnik kimliğin tanımını yaparken onu, ulusal kimlikten ayıran özelliğini de belirtmek gerekir.

Ulus olmak için belirli bir bölgeye ya da toprak parçası üzerinde kesin egemenliğe sahip olma zorunluluğu olmasa da günümüz örnekleri dikkate alındığında genellikle belirli bir toprak üzerinde siyasi, askeri, hukuki, iktisadi, sosyal ve kültürel alandaki yerleşik kurumların çoğunluğuna sahip olmak gerekmektedir. Bu durumun yarattığı avantaj, ulusal kimliğin etnik kimlikten daha güçlü görünmesine neden olmaktadır. Oysa etnik kimliğin ulusallığı aşan bir gücü vardır. Örneğin, etnik inançlarına olan bağlılıklarıyla bilinen Yahudiler, önceleri devletleri olmaması nedeniyle dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış durumdaydılar. 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasına rağmen, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış Yahudilerin çoğunluğu İsrail'e gitmemiştir. Ancak gitmemelerine rağmen etnik bağlarının kuvvetli olması nedeniyle İsrail'le her zaman güçlü ilişkilere sahip olmuşlar, siyasi ve iktisadi olmak üzere pek çok farklı alanda ülkelerine desteklerini sürdürmüşlerdir. Etnik kimliğin İsrail örneğinde olduğu gibi birleştirici bir gücünün olmasının yanında, bir ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik kimliklerin, bugünlerde daha da fazla göz önüne çıkmaya başlamaları, bağımsızlığı savunan ayrılıkçı söylemlerin temelini oluşturmaktadır. Farklı etnik kimliklerin tanınma mücadelesi, uluslararası ilişkilerin eğildiği temel konular arasındadır. Son bir önemli nokta da şu ki, kendi yurdundan, etnik açıdan farklı olan başka bir ülkeye göç eden göçmenler açısından bakıldığında, bu kişilerin etnik kimliklerinin daha

[47] Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2002, s. 57-58.
[48] Fredrik Barth, "Ethnic Groups and Boundaries", *http://walk2geographies.files.wordpress.com/2009/03/barth-introduction-ethnic-groups-and-boundaries.pdf*, (19.12.2013), s. 1.

fazla farkına vardığı söylenebilir. Bu durum sosyalleşme sürecinin önemli bir kısmını yurdunda geçiren göçmenler için geçerlidir. Sosyalleşme sürecini kendi yurdunda geçirmeyen ve gittiği ülkenin eğitim sisteminden geçen sonraki nesillerde ise, etnik kimlik bilinci genellikle dönüşüme yani asimilasyona uğramaktadır.[49]

1.3.2. Ulusal Kimlik

Farklı ulusal kimlik tanımlamaları mevcut olsa da, ulusal kimliği, ulusun simgesi olan değerlerin, politik ve kültürel düzeydeki temsilinin ifadesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ulusal kimlik ile sembolize edilenler ulusçuluk fikrindeki idealler ve değerlerdir. En kesin ve anlaşılır tanımı yapmak gerekirse, ulusçuluk, çeşitli alt kültürleri içinde barındıran topluma, üst bir kültürü kabul ettirerek onu yeniden örgütlemek fikrine dayanır. Buradaki amaç farklı etnik kimlikleri bir üst kimlik etrafında bir araya getirmek ve böylece toplumsal birliği sağlamaktır.[50] Devletlerin sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikim, içinde bulunduğu siyasal ve sosyal yapı, kimliklerin farklılaşmasında rol oynar. Kimlik de tıpkı toplumlar gibi karşılıklı bir yapım sürecinin ürünüdür. Başka bir deyişle kurgudan ibarettir.[51] Bu tezden hareketle, bir kimliğin kim tarafından nasıl ve ne için geliştirildiği de hesaba katılmalıdır.[52] Ulusçuluk, modern endüstriyel toplumlarda görülen 1789 Fransız devriminin ideolojik bir ürünüdür. Bugün dünyadaki ulus devlet sınırları içerisinde birden fazla etnik kimlik bulunmasına rağmen genellikle kendi içlerinde belirli bir etnik kimliğin hâkimiyeti söz konusudur.[53] Benedict Anderson, ulusu "hayali bir siyasi topluluk" olarak tanımlamıştır. Hayal edilmiştir çünkü ulus devletin mensupları kendileri gibi aynı ulusa mensup kişileri tanımasalar bile zihinlerinde ulus devletin ortak değerlerini paylaşırlar.[54] Her ulus devlet kendisini ötekilerden üstün görür. Bireylerin farklı düzlemlerde ödevlerini yerine

[49] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 53-55.
[50] Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 232.
[51] Benedict Anderson, *a.g.e.*, s. 101-107.
[52] Manuel Castells, *The Power of Identity*, Blackwell Publishing, West Sussex 2010, s. 7.
[53] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 55.
[54] Benedict Anderson, *a.g.e.*, s. 7.

getirerek, sadakatini göstermesini bekler. Farklı ekonomik sistemlerin uygulandığı devletler dahi, ulus devlet çıkarları doğrultusunda birbirleri ile çatışmaya ya da ittifaka gidebilmektedirler. Buna ek olarak ulusal kimliğin toplumda ideolojik düzeyde bir yansıması da bulunmaktadır.[55] Peki devlet, bu ideolojik yansımayı sürekli canlı tutabilmeyi nasıl başarmaktadır? Louis Althusser'e göre devlet; resmi okullar, edebiyat ve sanat gibi çeşitli ideolojik aygıtları kullanır. Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" olarak tanımladığı bu aygıtlar, egemen ideolojiyi üretip devam ettirmede kullanılırlar.[56] Batıda ulus devletlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, ulusal eğitimin verildiği devlet okullarının sayısı da artmaya başlamıştır. Eğitim bu yolla devletin kontrolü altına girmiş, devletin amaçladığı ulusal kimliği benimsemiş ve bu tipte ideal bireylerin yetiştirildiği iktidar aygıtları olarak önemli görevler üstlenmişlerdir. Örneğin tarih derslerinin amacı, ulusal zaferleri anlatıp mazideki ortak acılara vurgu yaparak, mücadele ile bugünlere gelindiğinden bahsedip geçmişi mitleştirmektir. Bunun yanında tarih dersleri, dost-düşman algısı yaratarak ulusa bağlılığı artırma konusunda önemli bir araç olagelmiştir.[57] Immanuel Wallerstein da modern devletlerin birçoğunun son iki yüzyılda, farklı etnik kimliklerden değil yurttaşlardan oluşan bir yapıyı ilke edindiklerini dolayısıyla kültürel olmaktan çok, hukuki bir karaktere sahip olduklarını dile getirmektedir.[58] Burada Wallerstein etnik kimlikleri yok saymamaktadır. Yurttaşlık kavramına vurgu yaparak farklı etnik kimliklerin ulus devlete, yurttaşlık bağı ile bağlandığını ifade etmektedir.

Farklı türleri olmakla beraber, ulusçuluk genellikle "etnik ulusçuluk" ve "yurttaşlığa dayalı ulusçuluk" olarak ikiye ayrılır. Etnisiteye dayalı ulusçuluk liberal olmayan, dışlayıcı bir nitelik taşırken, yurttaşlığa dayalı ulusçuluk, liberal, evrensel ve kapsayıcı olarak nitelendirilmektedir.[59] Kapsayıcı olmasının nedeni "toprak

---

[55] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 56.
[56] Louis Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", *http://alibabahan.weebly.com/uploads/1/4/0/4/14044326/ideoloji_ve_devletin_ideolojik_aygtlar.pdf*, (11.07.2013), s. 62-68.
[57] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 57-58.
[58] Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 120.
[59] Rogers Brubaker, "Ethnicity without Groups", *http://bookre.org/reader?file=1122503&pg=1*, (17.08.2013), s. 133.

hakkı" anlayışını benimsemesi ve etnik kökeninden dolayı kimseyi dışlamama iddiasında bulunmasıdır. Etnisiteye dayalı ulusçuluk anlayışında "kan hakkı" ilkesi doğrultusunda ötekileştirme ve dışlama söz konusudur. Bu anlayışta adından da anlaşılacağı üzere "kan bağı" esastır. Ulus devletler, sırf etnik ve ırksal nitelik taşımamasına rağmen, bütün ulus devletlerde, belirli bir ırkın veya etnisitenin hâkimiyeti söz konusudur ve diğerlerine göre daha merkezi bir konumdadır. Burada vurgulanmak istenen şey, nicel anlamda bir çokluk değil, nitel anlamda belirleyici rol oynama, yani karar alma mekanizmalarındaki etkinlik gücüdür. Günümüzde dünyada etnik açıdan homojen olarak nitelendirilen ülkelerin sayısı çok azdır. Güney Kore, Kuzey Kore, Japonya gibi etnik açıdan homojen olduğu öne sürülen devletleri de tamamen homojen olarak nitelemek yanlıştır. Örneğin, Kuzey Kore nüfusunun yüzde 99'u Korelilerden oluşsa da bu ülkede yaşayan farklı etnik kökenli insanlar da bulunmaktadır. Etnik ve ırksal açıdan homojen olmamalarına rağmen, ulus devlet isimleri belirlenirken genellikle belirli bir ırka atıfta bulunulduğu göze çarpan bir durumdur. Örneğin; Rusya, Türkiye, Fransa, Almanya gibi ulus devletler bu kategori içerisinde değerlendirilebilir.[60] Bir ulus devlete yurttaşlık bağıyla bağlı olanlardan ulusal kimliği benimsemeleri beklenmektedir. Bununla birlikte devletler arasındaki hareketliliğin artması, aidiyet ve ulusal kimlik kavramlarını tartışmalı hale getirmiştir. Uluslararası göç olgusu, makro boyutta toplumların bütünlükleri, mikro boyutta ise ailelerin ve kişilerin yaşamları konusunda önemli değişimlere neden olmaktadır.[61] Bugün milyonlarca kişi vatandaşı olduğu ülkede yaşamamaktadır. Göçmen kökenli milyonlarca kişi bulunduğu ülkenin vatandaşlığından vazgeçmek zorunda bırakılmıştır. Bunlardan bazıları ise birden fazla ülkede yaşıyor olmalarından dolayı birden fazla vatandaşlığa sahiptirler. Mülteciler ve göçmen işçiler ise uzun süredir başka ülkelerde bulunmalarına rağmen, ülke vatandaşlığını alamayarak vatandaş haklarından ya da ayrıcalıklarından yararlanamamaktadır.[62] Anayurtlarının dışında yaşayan insanların gözle görülür bir şekilde artması, ulusal aidiyeti ve bunu sembolize eden ulusal kimliği giderek tartışmalı hale getirmiştir.

[60] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 58-59.
[61] Olga Seweryn, "Identity Change as a Consequence of the Migration Experience", *http://www.cliohworld.net/docs/multiculturalism.pdf*, (05.07.2013), s. 208.
[62] Ahmet İçduygu, "Türkiye'de Uluslararası Göç ve Vatandaşlık Tartışması: Birey Düzeyinde Analiz", *Küreselleşme, Avrupalılaşma, ve Türkiye'de Vatandaşlık*, Derleyen: E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 232.

Zira göçmenler yaşadıkları ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olsalar dahi farklı ulusal devlette sosyalleşmelerinden dolayı ikili aidiyet karmaşası yaşamaktadırlar.[63] Örneğin farklı ülkelerden Avrupa ülkelerine gelen Müslümanlar, kendi inanç, kültür ve siyasal sistemlerinden farklı özellikler taşıyan bu ülkelerde mevcut egemen sistemle iletişim sorunu yaşamaktadırlar. İletişim sorunu, kişinin aidiyet hissini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu da bugün itibarıyla Batılı ülkelerin kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanları öncelikli bir güvenlik sorunu haline getirmesine yol açmıştır.[64]

Uluslar, sosyolojik ve siyasal açıdan, uzun süredir var olduklarını iddia etmelerine karşın, tarihsel açıdan yeni varlıklar oldukları bir gerçektir. Ulusal kimlik konumlandırılırken tarihle kurulan ilişki oldukça önemlidir. Zira Ernest Renan bu konuyla ilgili, "*Tarihi unutmak ve çarpıtmak, ulus oluşumunun önemli faktörlerindendir*" demiştir.[65] Paul Ricoeur, ulusal kimliğin inşasında ve sürekliliğinin sağlanmasında, hafıza ve unutmanın önemini vurgulamaktadır. Bu durum madalyonun iki yüzünü andırmaktadır. Ulusal kimliğin inşası ve sürekliliği, bir yandan hatırlamaya bir yandan da unutmaya bağlıdır. Bu süreçte parlak dönemler, acılar ve zaferler ön plana çıkartılarak bunların unutulmaması sağlanmaya çalışılırken, yenilgiler ve utançlar geri plana atılarak unutturulmak istenir. Ulusal kimliğin inşasında, biri için unutturulmak istenen olay bir başkası için her zaman hatırlanması gereken bir şeye dönüştürülebilmektedir.[66] Örneğin, Almanlar Yahudi soykırımını unutmak isterken, Yahudiler bunu kimlik inşası ve İsrail devleti çerçevesinde bir birlik kurmak için her zaman hatırlanması gereken bir olay olarak görmektedirler.[67]

---

[63] Mehmet Anık, *a.g.e.,* s. 60.

[64] M. Emin Köktaş, "Avrupa Birliği Sürecinde Din ve Müslümanlar", *Avrupa'da İslam*, Derleyen: Kadir Canatan, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, s. 32-33.

[65] Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s. 409. [Aktaran: Mehmet Anık, *a.g.e.,* s. 61.]

[66] Paul Ricoeur, "Evrensellik ve Farklılığın Gücü", *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kıta Felsefesi Tartışmaları*, Derleyen: Richard Kearney, Paradigma Yayınları, İstanbul 2010, s. 258; Paul Ricoeur, "Hikaye Edici Muhayyile Üzerine", *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kıta Felsefesi Tartışmaları*, Derleyen: Richard Kearney, Paradigma Yayınları, İstanbul 2010, s. 59. [Aktaran: Mehmet Anık, *a.g.e.,* s. 61.]

[67] Mehmet Anık, *a.g.e.,* s. 62.

Benedict Anderson, ulus devletin sadece seküler bir alandan ibaret olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Anderson'a göre ulus devlet seküler olmaya çalışır ancak bunu hiçbir zaman tam olarak sağlayamamıştır. İbadeti özel alana iter ancak kendi alanını, hızla devlet yapımı bir din ile doldurmaya başlar. Tüm devletlerin ulusları, üstün ahlaki bir buyruk varmış gibi hareket ederler ve buna uygun hayali topluluklar olarak inşa edilmişlerdir. Ulus devlet, hemen hemen bütün dinler gibi simgesel yerler, değerler ve tarihler ağına dayanmaktadır.[68] Robert Bellah da Amerika örneğini vererek, Amerikan sivil dininin, hiçbir zaman papaz sınıfına karşı olan sert laiklik anlayışına sahip bir özellikte olmadığına vurgu yapmış, ayrıca sivil dinin bu özelliğinin, ulusal hedeflere ulaşılması için kişisel motivasyon sağladığını dile getirmiştir.[69]

Ulusal kimlik günümüzde pek çok farklı açıdan tartışılmaktadır. Kapitalist sistem kendi kurallarını tüm dünyaya yaymaya çalıştıkça, insanlar kendi uluslarının ya da dinlerinin kültürünü daha güçlü bir biçimde savunma noktasına gelmişlerdir.[70] Kendisini, yaşadığı ülkedeki ulusal kimliğin bir parçası olarak görmeyen ve bu noktada bir aidiyet hissi duymayan gruplar ya da bireyler için, ulusal kimlik; haksızlığı, baskıyı ve demokrasi dışı uygulamaları simgelemektedir.[71] Azınlıklar, sadece ulus devletler için değil uluslararası sistem için de son derece önemli bir konudur. 1966 Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesine göre:

> "*Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara ait olan kişiler, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılamazlar.*"[72]

Örneğin AB sınırları içerisinde yaşayan Basklar, İskoçlar ve Korsikalılar gibi Avrupa'daki farklı etnik kimliklere bakıldığında, her birinin 19. yüzyıldan itibaren

---

[68] Benedict Anderson, *a.g.e.*, s. 15-39.
[69] Robert N. Bellah, "Civil Religion in America", *http://www.robertbellah.com/articles_5.htm*, (19.05.2013).
[70] Terry Eagleton, *Kuramdan Sonra*, çev. Uygar Abacı, Literatür Yayınları, İstanbul 2006, s. 49-50.
[71] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 63-64.
[72] Elçin Aktoprak, "Avrupa Birliği ve Ulusal Azınlıklar", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008, s. 83-89.

kendi ulusal kimliklerini inşa ettikleri ve siyasi mücadele yoluyla merkezi iktidarların başını ağrıttıkları görülebilir. Çünkü homojenlik arzusu ulus devletler için her zaman önemli bir temel olagelmiştir. Bu nedenle azınlık durumundaki farklı etnik kimlikler, merkezi iktidarlar tarafından ulus devlet inşası sürecinde birer tehdit olarak görülmüştür. Azınlığa sahip ve kendini ayrı bir ulus kimliği ile tanımlamış olan etnik kimlikler, kendilerine has farklı bölgesel ve kültürel dinamikleri nedeniyle bir üst kimliğin oluşturulması sürecine taş koymuşlar, merkezi iktidarlardan bir dizi talepte bulunmuşlardır. Bu, merkezi iktidarın milliyetçi söylemini zedeleyen bir olgudur.[73] Bu yüzden merkezi iktidarın ürettiği milliyetçi söylemin içeriği büyük önem arz etmektedir.

Merkezi iktidarlar "kültürel milliyetçiliği mi" yoksa "politik milliyetçiliği mi" benimsemeliler? Kültürel milliyetçilik, kimliği etnik ve kültürel dinamiklere dayandırdığından kimliğin sınırlarını keskin bir biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, öteki ile olan sınırlar da keskin bir çizgiyle belirlenmekte, bu yolla ötekiye karşı dışlamacı ve saldırgan bir tutum izlenmektedir. Politik milliyetçilik ise kültürel milliyetçiliğin aksine, kimliği sürekli olarak üretilen ve tümüyle tamamlanması mümkün olmayan esnek kültürel unsurlara dayandırmaktadır. Günümüzde kültürel ilişkilerin çokluğu ve karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir yaklaşımın daha gerçekçi olduğu ortadadır. Milliyetçiliğin bu iki görüşü temel alındığında Avrupa kimliğini oluşturmak için izlenecek yollar karşımıza çıkmaktadır. Ya klasik kültürel unsurlara dayalı bir aidiyet (pan-milliyetçilik), ya da milliyetçilik ilkesinin tamamen arka plana atıldığı daha esnek kültürel unsurlara dayanan bir kimlik (post-milliyetçilik) söz konusu olacaktır.[74] Post-milliyetçi yaklaşım, ileriki bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacak olan Avrupa bütünleşmesinde kimlik oluşturma politikalarına yön verme açısından büyük önem taşımaktadır.

Son olarak Eric Hobsbawm, batı dünyasına yönelik yaptığı değerlendirmede önemli bir konuya açıklık getirmiştir. Ona göre ekonomik tatmini ön plana çıkaran, biyolojik ve kültürel kökeni göz ardı eden "doğduğum yer değil, doyduğum yer

[73] Elçin Aktoprak, *a.g.e.*, s. 83-89.
[74] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 35-39.

memleketimdir" felsefesinin yaygınlaşmasıyla birlikte ulusal olmayan kimliklerin ulusal kimliklerin önüne geçmeye başladığını, böylece ulusal kimlik anlayışının çökmeye başladığını savunmaktadır. Bu durum, ulus devlete olan bağlılığı zedelemektedir. Gerek mülteci göçü gerekse de emek göçü şeklinde olsun, uluslararası göçlerde yaşanan artışla birlikte farklı uluslardan kişilerin sayısının artması, ulusal kimlik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi farklı etnik ve kültürel köklerden gelmeleri dolayısıyla göçmenler, yaşamlarını sürdürmeye başladıkları yeni ülkeye karşı bir aidiyet karmaşası yaşacaklardır.[75]

1.3.3. Medeniyet Kimliği

Medeniyet kelimesi, hem Batı hem de Doğu literatüründe şehirli olmaya vurgu yapan ortak bir anlam taşımaktadır.[76] Ulus devletin kriz içerisinde olduğuna ilişkin tartışmalar ile birlikte, medeniyet kimliği kavramı da bu çerçevede değerlendirilmeye başlamıştır. Kapitalist sistemin egemen olduğu ve ulus devletlerin de çıkarlarına göre hareket ettiği bir dünyada, medeniyet kimliğinin eskiden olduğu gibi etkin bir role sahip olup olamayacağı tartışma konusudur. Medeniyet kimliğinin kavram olarak ulusal ve etnik kimliklerin ötesine geçen bir içeriğe ve güce sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, ulusal kimliğin reddedildiği durumlarda sosyolojik ve tarihsel derinliği bulunan medeniyet kimliği, birlikteliği sağlayacak önemli bir güce sahiptir. Zira medeniyet kimliği, farklı etnik kimliklerden ya da ulusların içinde bulunduğu medeniyet havzasında, bireylerin kader ve ülkü ortaklığını simgeler. Etnik yapıları birbirinden farklı Batı ülkelerinin, Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde Batılı çıkarları gözetmeleri ve genellikle birlikte hareket etmeleri bu yüzdendir.[77] Devletlerin siyasi yapıları dönem dönem farklılıklar gösterebilir. Örneğin, 1970'lerin İngiltere'si ile 1770'lerin İngiltere'si farklıdır. Ya

[75] Eric Hobsbawm, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008, s. 96.
[76] Mehmet Mahfuz Söylemez, *İslam Şehirleri Üzerine Makaleler*, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2010, s. 25. [Aktaran: Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 64.]
[77] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 65.

da Çarlık Rusya'sı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği birbirinden ayrı özellikler taşırlar. Devletlerin dönemsel siyasal değişikliklerine karşın, medeniyet kimliğinde değişimlerin olması daha güçtür ve uzun süreleri kapsar.[78] Örneğin, Avrupa kimliği tanımlanırken merkezi bir yerde konumlandırılan Hristiyanlığın ve onun temsil ettiği değerlerin, Avrupalılarda uyandırdığı aidiyet hissi sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Hristiyanlık, Avrupa kimliği üzerindeki ağırlığını Aydınlanma ile yitirmişse de Avrupalılar için Hristiyanlıktan tamamen bir kopuş hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.[79] Medeniyet kimliğinin oluşumunda özellikle dinsel unsurlar ön plandadır. Winthrop Jordan, Avrupa'da ulus devletin ortaya çıkışına kadar olan dönemde yabancı olmayı, ırksal farklılıkların değil çoğunlukla dinsel farklılıkların belirlediğini öne sürmekte ve bu çerçevede Avrupa'da Hristiyan olmayanların yabancı olarak görüldüğünü dile getirmektedir.[80] Batı ile Doğu'nun ilişkisi Orta Doğu'da İslam'ın ortaya çıkmasından sonra yeni bir şekle bürünmüştür. Artık Doğu dendiğinde akla gelen iki şey olan İslam ve Araplar, nefret edilmeyi hak edenler olarak nitelendirilmeye başlamıştır.[81] Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u almasıyla ve Avrupa içlerine ilerlemesiyle birlikte, Doğu medeniyeti Osmanlı Devleti ve Türklerle eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır.[82] Oryantalist çalışmalarda, Doğu toplumlarını açıklamak için ortaya atılan teoriler genellikle Batı kimliğinin üstünlüğünü ifade etmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle Batı, Doğu'yu ötekileştirme üzerinden kendini tanımlamaya başlayarak kendinin tamamen zıttı olan bir medeniyet icat etmiştir. Bu ötekileştirme sayesinde kendisinde olan iyi şeylerin Doğu'da olmadığını, kendinde olmayan kötü şeylerin ise Doğu'da var olduğunu savunmuştur.[83] Söylem, Edward Said'in de dediği gibi kültürel liderliğin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Said, Batı'da yapılan oryantalist çalışmaların amacını, Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya kurma çabası olarak görmektedir. Ona göre Batı medeniyeti bunu gerçekleştirmek için tarih boyunca olumsuz bir Doğu imajı ortaya

---

[78] Thomas Burton Bottomore, *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*, çev. Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 123.
[79] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 104.
[80] Jacqueline Stevens, *Devletin Yeniden Üretimi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 264-265. [Aktaran: Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 66.]
[81] Thierry Hentch, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğuya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 53. [Aktaran: Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 67.]
[82] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 67.
[83] Yücel Bulut, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2002, s. 25.

koymuştur.[84] Said'in bu söylemi, Michel Foucault'un bilgi-iktidar kavramını hatırlatmaktadır. Biraz daha açmak gerekirse, Foucault, ekonomi, biyoloji ve filoloji gibi topluma gerçekleri sunma iddiası taşıyan bilimlerin, insanı bilginin nesnesi ve öznesi konumuna getirdiğini dile getirmiştir. Ona göre bilginin nesnesine ve öznesine dönüştürülmüş insan, aynı zamanda akıl sahibi-akıl hastası olarak ayrıştırılmıştır. Hapishane ve klinik gibi kapatma kurumları da insanın bir araştırma nesnesi ve iktidar teknolojilerinin öznesi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Normal-anormal karşıtlığı meydana getiren bu bilimler, bir yandan normal olanı anormalden ayırırken, diğer yandan anormal olarak tanımlanmış olan üzerinde uygulanan tüm baskıları meşru hale getirebilmektedir.[85] Medeniyetsel anlamda biz ve onlar karşıtlığını kuran bu bilgi-iktidar kavramı bize, kimliksel çerçevede önemli açılımlar sağlamaktadır.

Medeniyeti en geniş kültürel kimlik seviyesi olarak tanımlayan Samuel P. Huntington'a göre medeniyet kimliğinin önemi gittikçe artacak ve dünya belli başlı sekiz medeniyet[86] arasındaki etkileşim sonucu şekillenecektir.[87] Fakat şunu belirtmekte büyük fayda var. Medeniyet kimliği, kültürel ilkçilik perspektifinden bakıldığında birincil bağlılık ya da verili nesnel bir öğe (din, dil, kan bağı) olarak değerlendirilmektedir. İnşacıların tümden karşı çıktığı bu bakış açısından hareketle bugünkü sorun, farklılıkları ötekileştirme süreci sorunu, diğer bir ifadeyle "oryantalizm" sorunudur.

Medeniyet konusundaki yaklaşım farklılıkları, medeniyetlerin sınıflandırılması konusunda da farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak medeniyetleri başlangıçta Doğu ve Batı medeniyeti şeklinde sınıflandırmak yanlış olmayacaktır. Bu ayrım basit anlamda Doğu-Batı şeklindeki coğrafi bir ayrımdan

---

[84] Edward Said, *Orientalism*, Penguin Books, London 1991, s. 1-8.
[85] Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
[86] Batı, İslam, Japon, Konfüçyen, Slav-Ortodoks, Hint, Latin Amerika, Afrika.
[87] Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York 2011, s.33.

daha öte bir içeriğe sahiptir. Bu iki medeniyet, içerisinde çeşitli alt medeniyet kimliklerini[88] de barındırmaktadır.[89]

Çalışmanın bu aşamasında Medeniyet Kimliği başlığı altında, Avrupa'da Hristiyan ve Müslüman kimliği üzerinde durulacaktır.

1.3.3.1. Avrupa'da Hristiyan Kimliği

3. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlamasının ardından resmi din konumuna yükselen Hristiyanlık farklı bir söylemle karşımıza çıkmaktadır: Tüm dünyayı Hristiyanlık çatısı ve Roma İmparatorluğu şemsiyesi altında birleştirmek ve dünya dilini Latinceleştirmek. Bu kapsamda ilk aşama Avrupa'nın uyumlu Hristiyan cemaatlerine dönüştürülmesi olmuştur. 5. ve 6. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Kelt ve diğer Pagan dinleri yasaklanmış, Hristiyanlık inanışı ve yaşam tarzı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Avrupa'da Hristiyanlığın yayılması, Roma Katolik Kilisesi'nin Avrupa üzerindeki hegemonyasını artırmıştır.[90] Avrupa'nın tüm tarihini etkileyen toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik oluşumları biçimlendiren şey, Roma İmparatorluğu'nun ömrünün son demlerinde Hristiyanlığı, İmparatorluğun dini olarak benimsemesi ve kiliseyi, bir kurum haline getirmiş olmasıdır.[91] 8. yüzyıldan itibaren, Avrupa bir Hristiyan kıtası olarak anılmaya başlanmış ve İslam güçlü bir öteki olarak tanımlanmıştır.[92] İslam tehdidi karşısında, Hristiyanlık, Avrupalılaştırılarak kıtanın inanç sistemine hâkim kılınmış olmasına rağmen kendi içinde iki farklı görüşü içermekteydi: Batı Roma'nın Latin

[88] Roma, Osmanlı, Arap, Fars, Kafkas, Aglo-Sakson; Hispanik, İskandinav, Yunan, İslam ve Hristiyan medeniyetleri gibi.
[89] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 72.
[90] Yasemin Oğuzlar Tekin, *AB Ortak Kimlik Yaratma Çabaları ve Nedenleri*, (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2007, s. 13.
[91] Erdem Özlük, "Avrupa Kimliğinin Oluşumunda Mental, Suni ve Doğal Sınırların Fonksiyonları", *International Davraz Congress on Social andEconomic Issues Shaping the World's Future*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eylül 2009, s. 8. Bkz. *http://www.academia.edu/*.
[92] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*, Ümit Yayınları, Ankara 2005, s. 54.

Hristiyanlığı ve Doğu Roma'nın Yunan Ortodoksluğu.[93] 1054 yılında Papa ile İstanbul Patriği'nin birbirlerini karşılıklı olarak aforoz etmesi, bölünmeyi iyice pekiştirmiştir.[94] Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmesi karşısında 1492 yılından itibaren kolonileşme faaliyetleri aracılığıyla farklı kültürlerle etkileşime giren Avrupa, keşifler sonucunda ulaşılan yerle bölgelerde kendi medeniyet değerlerinin ön plana çıkartmaya başlamıştır. Farklı görüşlere sahip olsa da Hristiyanlık, Osmanlı Devleti'nin genişlemesi karşısında, Avrupa'da ortak bir uzlaşı noktası sağlanmasına ve ortak bir Avrupa bilincinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Avrupa'da coğrafi tanımlamaların ötesinde "medeniyet değerleri" ön plana çıkmış, dünyanın medeniyet ile buluşmamış noktalarına bu değerlerin taşınması bir misyon haline getirilmiştir.[95] İslam karşısında farklı etnik kökenlere sahip toplumları kültürel anlamda birleştiren Haçlı seferleri, kuşkusuz Avrupa kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Tanrının ordusu sıfatıyla anılan ve sembolü haç ile kılıç olan Haçlılar düzenledikleri seferlerle Hristiyanlığın ortak bir alanda hareket etmesini sağlayarak, Orta Çağ Avrupa'sında bölgesel bir dinsel kimliğin oluşumuna neden olmuştur.[96]

Çalışmanın ikinci bölümünde, tarihsel süreç içerisinde Avrupa kimliğinin hâkim unsurlarına geniş bir şekilde değinilecek olsa da Avrupa'daki Hristiyan kimliğinin bugüne gelmesinde önemli olan etkenlerden kısaca bahsetmek, bu kimliği anlama açısından yararlı olacaktır. 18. yüzyılın başlarında Avrupa, dini kimliğini geri plana iterek politik bir kimliğe bürünmeye başlamış, Wesphalia ve Uthrect Anlaşmaları ile Rönesans ve Reform hareketlerinin sonucu olan Aydınlanma Çağı'nın beraberinde getirdiği sekülarizasyon, önemli bir şekilde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarında başlayan Avrupa bütünleşmesinin, anayasal bağları ve yurttaşlığı ön plana çıkarmasına rağmen özellikle Kuzey Afrika ülkelerinden ve Türkiye'den yapılan mülteci ve işgücü göçü, Hristiyan kimliğinin tekrar canlanmasına neden olmuştur. Ayrıca, 11 Eylül'de düzenlenen terör saldırıları ve daha sonra Avrupa'nın çeşitli kentlerine yapılan bombalı saldırılar, İslam'ın öteki

[93] Can Karakuş, *Avrupa Birliğinde Kimlik*, (Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 10.
[94] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *Avrupa Kimliği Kurgusu*, Kriter Yayınları, İstanbul 2011, s. 48.
[95] Can Karakuş, *a.g.m.*, s. 10-11.
[96] Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, çev. Hüsamettin İnanç, Adres Yayınları, Ankara 2004, s. 34.

olarak sunulmasını sağlamıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi Hristiyanlık, Avrupa'da zaman zaman ağırlığını yitirse de Avrupalılar için Hristiyanlıktan tamamen kopuş hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bu gerçekleşmediği için Hristiyanlığın bir kimlik olarak varlığını dönem dönem artırması mümkün olabilmiştir.

1.3.3.2. Avrupa'da Müslüman Kimliği

20. yüzyılın başlarında Batı'nın sömürgeci ve mandater kimliğiyle Müslüman dünyasına girişi, Müslümanlar tarafından tehdit algılamasına yol açmış, uluslararası ilişkilerde de "siyasal İslam" adında yeni bir kavramın ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur.[97] Bu yeni kavram Müslümanların, sömürge işgallerine ve manda yönetimlerine karşı "*Hristiyan bir yönetimin altında Müslüman olarak yaşayabilir miyiz?*" sorusunu sormasıyla ortaya çıkmıştır.[98]

Varlığı Orta Çağ'a dayanan Avrupa'daki Müslüman nüfusun bir öteki olarak algılanmasına neden olan en büyük etken, 20. yüzyılda Avrupa ülkelerine yapılan göçlerdir. 1950 yılından itibaren özellikle Kuzey Afrika ülkelerinden ve Türkiye'den gelen Müslümanlar, Avrupa'daki Müslüman nüfusun tabanını oluşturmuştur. Bu çerçevede Müslümanlarla Avrupalılar arasında bir yakınlaşma ortaya çıkmış, göçmen olmak, Müslüman olmakla özdeşleştirilir hale gelmiştir. Bugün İslam, Avrupa'daki en büyük azınlık dinidir.[99] 2010 yılı tahmini rakamlarına göre Avrupa genelinde 44.1 milyon Müslüman yaşamaktadır. Bu sayının yaklaşık 4.7 milyonu Fransa'da, 4.1 milyonu Almanya'da, 2.9 milyonu Birleşik Krallık'ta, 1.6 milyonu İtalya'da, 1 milyonu İspanya'da, 900 bini ise Hollanda'da yaşamaktadır.[100] AB ülkelerinde yaşayan Müslümanlar homojen bir yapıya sahip değildirler. İçlerinde birçok farklı

---

[97] Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Algılanışı", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1014/12304.pdf*, (13.01.2013), s. 9.
[98] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 54.
[99] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 54.
[100] Pew Research Center, *The Future of the Global Muslim Population, Region: Europe*, http://www.pewforum.org/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-europe/, (14.01.2013).

etnik kimliği, kültürü, geleneği, politik görüşü ve dili barındırmaktadırlar.[101] Avrupa'da Müslüman olmanın ne anlama geldiği üzerine farklı tartışmalar yapılmaya başlamıştır. Çünkü Avrupa'da yaşayan Müslümanlar liberal ve demokratik sistemle uyum içinde yaşamak ve önceliklerini, geldikleri ülkenin tam tersine göre belirlemek durumundadır. Bu ülkelerin okullarında eğitim gören, toplumsal ve kültürel ortamında sosyalleşen yani kimlik inşa sürecini yaşayan gençlerin din anlayışları ve algıları da farklılaşmaktadır.[102] Bugün Avrupa'da yaşayan genç Müslümanların birçoğu, savaş karşıtlığını ve sivil hakları savunan hareketleri yürütmektedir. Ve sadece İslamofobi'ye meydan okumakla kalmayıp aynı zamanda diğerlerine, özgürlüğün ne olduğunu öğretmektedirler.[103]

1.3.3.2.1. İslamofobi'nin Tanımı ve Avrupa'daki Durum

"İslamofobi" kavram olarak 1997 yılında ortaya çıkmıştır. Bir İngiliz düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust, 1997 yılında yayınladığı raporda, Müslümanların karşılaştıkları zorlukları anlatmak için ilk kez bu terimi kullanmıştır. Rapor, aynı düşünce kuruluşu tarafından oluşturulan komisyonun kaleme aldığı raporda, dinsel önyargıların nedenleri ve sonuçları ortaya konulmuştur. Rapor genel olarak, İslam'la ilgili tartışmalarda ve Müslümanların yaşadığı sorunlarda İslam karşıtı bir önyargının hakim olduğunu ve bu önyargının Müslümanlara yönelik ayrımcılığı, ve nefreti körüklediğini dile getirmektedir.[104] Bu durum Avrupa kamuoyunda İslam'a yönelik korku ve kuşkuların artmasını, yabancı işçi ve göçmen kavramının İslam'la birlikte anılmasını beraberinde getirmiş, Avrupa'daki yerleşik Müslümanların potansiyel bir terörist olarak algılanmaya başlamasına neden olmuştur.[105] Müslümanlara yönelik bu düşmanlık, tüm Avrupa'da İslam korkusunu ve düşmanlığını yani "İslamofobi"

---

[101] Erhan Akdemir, *11 Eylül*…, s. 10.
[102] M.Emin Köktaş, *a.g.e*., s. 36.
[103] Liz Fekete, *A Suitable Enemy: Racism, Migration, and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, London 2009, s. 195.
[104] Runnymede Trust, *Islamophobia: A Challange for Us All*, Londra 2007. [Aktaran: Erhan Akdemir, *11 Eylül…*, s. 16.]
[105] Robert S. Leiken, "Europe's İmmigration Problem and Ours", *Mediterranean Quarterly*, Sayı 5, Durham 2004, s. 203-218. [Aktaran: Erhan Akdemir, *11 Eylül…*, s. 16-17.]

kavramını üretmiştir.[106] Avrupa kıtasında yaşayan Müslüman nüfusun kıtanın en büyük ikinci dini grubunu oluşturması, kimi Avrupa toplumları arasında, kendi kimlik ve kültürlerinin yok olacağı endişesini ve bu bağlamda da kültürel kimliklerin savunulması dürtüsünü de beraberinde getirmiştir.[107] Hudson'un da söylediği gibi ırkçılık, "ötekinin" farklı zamanlarda ve biçimlerde ele alınmasına bağlı olarak ortaya çıkan tarihsel bir gerçekliktir ve bu yönüyle kültürel bir tarihe sahiptir.[108] Daha önce de vurgulandığı gibi "ötekileştirme" bir tanımlama unsuru olarak kullanılmıştır. Aslında bunun en önemli nedenlerinden birisi, Avrupa'nın farklı din, dil ve ırklarla birlikte yaşama deneyiminin olmamasıdır. Bu, topluma sonradan eklemlenenlere ve yabancılara kuşku ile bakılması sonucunu doğurmuştur. Bu durum günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Özellikle 11 Eylül terör saldırıları ve ardından Madrid ve Londra şehirlerinde gerçekleştirilen bombalı eylemler, bu tarihsel kaynaklı kuşku ve ötekileştirmeyi artırmıştır.[109]

Kimilerine göre İslamofobi, 11 Eylül sonrasında ortaya çıkmış bir kavramdır. Ancak bu yaklaşım doğru değildir. İslamofobi kavram olarak ilk kez 1997 yılında dile getirilmesine rağmen, Batı'nın oryantalist bakış açısı içerisinde kendine yer bulmuştur. Tarih boyunca kendini İslam medeniyetinin anti tezi olarak tanımlayan ve bir Hristiyan medeniyetinin merkezi olan Avrupa, bu türden bir fobinin oluşmasına katkıda bulunan tarihsel bir süreç sunmuştur. İslam kavramı bir öteki olarak sunulurken başına ya da sonuna eklenen bazı terimlerle farklı anlamlar kazanabilmektedir. Tanımlarını tam olarak yapmak, birbirlerinin sınırlarını ihlal etmemesi bakımından son derece önemlidir. O halde "anti-İslamizm" ile "İslamofobi" kavramlarının tanımlarını yapmak bize, ikisi arasındaki önemli bir farkı ortaya koyacaktır.

---

[106] Anthony Celso, "The Tragedy of Al-Endalus: The Madrid Terror Attacks and the Islamization of Spanish Politics", *Mediterranean Quarterly*, Sayı 3, Durham 2005, s. 86-101. [Aktaran: Erhan Akdemir, *11 Eylül…*, s. 17.]

[107] Erhan Akdemir, *11 Eylül*…, s. 11.

[108] Nicholas Hudson, "Hottentots and Evolution of European Racism", *Journal of European Studies*, Sayı 4, 2004, s. 308-332.

[109] Fatma Yılmaz, "Avrupa Birliği'nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 5.

Kadir Canatan, çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan bu iki kavram arasında ayrım yapılmasını önermektedir. Ona göre İslamofobi sosyolojik bir kavramdır. Batı toplumlarının Müslümanlara ve İslam'a karşı gösterdiği korku, nefret ve ithamları ifade eder. Anti-İslamizm ise, özellikle siyasal alanda ve medyada İslam'a karşı örgütlü ve kasıtlı bir düşmanlığın karşılığı olarak kullanılır. Bu bağlamda anti-İslamizm'i, İslamofobi'nin nedenlerinden biri olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.[110] Bu iki kavram da aslında Doğu'da biçimlenen İslami yaşam tarzına karşı üretilmiş reflekslerdir. Bu bağlamda Avrupa'da Doğu'dakinin aksine, liberal demokrasi, sivil toplumun gerekleri ve bireysel insan hakları ile uyumlu "Euro-İslam" olarak da bilinen bir "Avrupa İslam'ı" kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavramla asıl vurgulanmak istenen şey, Doğu'daki İslami yaşam biçimini dönüştürerek Avrupa'ya uyumlu hale getirmektir. Bassam Tibi'ye göre bu kavram Alman, Fransız ya da İngiliz İslam'ı projelerinin toplu ifadesinden başka bir şey değildir.[111]

İslamofobi kavramını ilk kez kullanan Runnymede Trust, ikinci raporunu, 2004 yılının haziran ayında yayınlamıştır. Raporu hazırlayan komisyon, ilk rapordaki İslamofobi çerçevesini aynen korumuştur. Raporda İslamofobi'nin, Avrupa tarihinde yeni bir kavram olmadığının altı çizilmiş ve farklı zamanlarda farklı görünümlerle karşımıza çıkan bir olgu olduğuna değinilmiştir. Rapor ayrıca "kurumsal ırkçılık" kavramından hareketle, "kurumsal İslamofobi" kavramını ortaya koymuştur. Kurumsal İslamofobi, sistemli bir şekilde toplumda Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında eşitsizlikler üreten yerleşik pratikler, yasalar ve alışkanlıklar olarak tanımlanmıştır. İlk raporda olduğu gibi bu raporda da Batı'da görülen kapalı İslam[112] görüşünün karşısına açık bir İslam[113] görüşü koymanın gerekliliğine işaret edilmiştir. Kapalı İslam görüşü tümüyle "öteki" olanı simgelerken, açık İslam görüşü, ortak değerlere ve pozitif etkileşime dikkat çekmektedir. Runnymede Trust

---

[110] Kadir Canatan-Özcan Hıdır, "Önsöz", *Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Derleyen: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007, s. 11.

[111] Bassam Tibi, "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Euro-İslam ile Gettolaşma Arasında", *Müslüman Avrupa ya da Euro-İslam*, Derleyen: Nezar Al-Sayyad ve Manuel Castells, Everest Yayınları, Ankara 2003, s. 156-159.

[112] Statik, tek tip ve otoriter bir İslam anlayışı.

[113] Otoriter olmayan, dinamik bir İslam anlayışı.

diğer kuruluşlardan faklı olarak daha teorik ve kapsayıcı bir tanım geliştirmeye çalışmıştır. Bu kuruluş, İslamofobi'yi önyargı, ayrımcılık, dışlama ve fiziksel şiddet bağlamlarında ele almış, özelliklerini ortaya koyarak olgunun kapsamını ve anatomisini resmetmeye yönelmiştir. "kurumsal ırkçılık" kavramından hareketle "kurumsal İslamofobi" kavramını ortaya koyarak, söz konusu olgunun sistematik ve kurumsal boyutlarını gözler önüne sermiştir. Anti-İslamizm söylemi, önceleri aşırı sağ ve ırkçı olarak bilinen marjinal gruplarla sınırlıyken, sonraları geniş halk kesimlerine doğru yayılmıştır. Bu sonuç bizi şu önemli gerçeğe götürmektedir: Önceleri dar bir çevrede yaygın olan anlayış, daha sonra çeşitli propagandalarla daha geniş bir kesime yayılmaya başlamıştır. İlk aşamada anti-İslamizm olarak başlayan süreç daha sonra İslamofobi'yi doğurmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, temelde politik ve ideolojik bir tutum, sosyolojik bir olgunun şekillenmesine neden olmuştur.[114] İslamofobi sadece ırkçı bir ideolojinin dışa vurumu değildir. Devlet liderlerinin ve siyasetçilerin söylemlerinde, politikalarında, medyada ve güvenlik güçlerinin uygulamalarında görülen daha rafine bir kavramdır. İslam'ın ve ona inanan bütün Müslümanların; tek düze, akılcılıktan yoksun, şiddeti yücelten, cinsiyetçi ve kadın düşmanı olarak kabul edilmesi de İslamofobi algısını artıran en önemli etkenlerdir.[115] Örneğin, Almanya'daki Müslüman toplumun sorunlarının tartışıldığı İslam Konferansı'nda, iktidar partisi olan Hristiyan Demokrat Birlik Partisi Genel Sekreteri Volker Kauder'in, "*Müslümanların aksine İslam, Almanya'da geleneğimizin ve kimliğimizin bir parçası değil. Bu nedenle İslam Almanya'ya ait değil*"[116] açıklaması, Avrupa'daki politikacıların İslamofobi'yi doğuran anti-İslamist söylemlerinden sadece bir tanesidir.

Bugün Batılı ülkeler, kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanları öncelikli bir güvenlik sorunu haline getirmişlerdir ancak yaşanan tüm olaylardan İslam'ı ve Müslümanları sorumlu tutmayan, genel Müslüman çoğunluğu bu eylemlerden ayıran

---

[114] Kadir Canatan, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Derleyen: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007, s. 35-47.

[115] Levent Baştürk, "Tek Bir İslamofobi Yok", *http://setav.org/tr/tek-bir-islamofobi-yok/yorum/5657*, (16.02.2013).

[116] NTVMSNBC, *İslam Almanya'ya Ait Değil*, http://www.ntvmsnbc.com/id/25341676/, (17.02.2013).

etkin çevrelerin varlığı da göz ardı edilemez.[117] Bu açıdan bakıldığında İslamofobi entelektüel bir boyuta da sahiptir. Bazı Batılı düşünürler İslam'ı hakaret etmeden eleştirmekte, onun bir din ve düşünce sistemi olarak reforme edilmesi gerektiğini dile getirmektedirler.[118] Bu gereklilik daha önce de sözü edilen "Euro-İslam" kavramının ortaya çıkmasına ve tartışılmasına neden olmuştur. Harvard profesörü Bassam Tibi, "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Euro-İslam ile Gettolaşma Arasında" başlıklı makalesinde Euro-İslam yaklaşımının temel dayanaklarını şu sözlerle ortaya koymuştur: "*Euro-İslam, kültürel bakımdan modernitenin vatandaşlık kültürüne uyarlanmış hali ise de bizzat İslam'ın kendisidir. Bu kavram laik, kültürel modernlik ve İslam'ın İbrahimi dinlere hoşgörüsünü aşan bir hoşgörü anlayışı olacaktır.*"[119] Bu tanıma göre Euro-İslam, kültürel ve dini çoğulculuğu kabul etmek suretiyle liberal demokrasi, bireysel insan hakları ve sivil toplumun gerekleriyle uyum içinde olacaktır. Euro-İslam, İslam egemenliği fikrine karşı çıkmaktadır. Tibi, Euro-İslam'ın Müslümanların asimile olmalarını engelleyeceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımı güçlendirmek için de Müslümanların azınlık taleplerinde bulunmamaları gerektiğini dile getirmiş, aksi halde aşırı sağcı ve yabancı düşmanı hareketlerin hedefi haline gelebileceğinin altını çizmiştir. Euro-İslam yaklaşımın benimseyen Avrupalı akademisyenlerden biri de Faruk Şen'dir. Şen, Tibi'nin görüşlerini desteklemekle birlikte, daha keskin tanımlamalara yer verdiği beş maddede şunları sıralamaktadır: "*Şeriat anlayışına karşı çıkmak, laikliği benimsemek, yaşanılan ülkenin anayasasına uymak, İslami yaşam tarzını sanayi toplumunun normlarına uyarlamak ve çoğulcu demokrasiyi benimsemek."*[120] Şen, Avrupa'da çoğulcu İslam'ı desteklemenin buradaki Müslümanların yararına olduğunu ve toplumlara uyum sağlamada yararlı olacağını öne sürmektedir. Euro-İslam yaklaşımı ile ilgili birçok eleştirel bakış açısı da söz konudur. Öncelikle bu kavram Avrupa'daki Müslümanları asimile etmenin farklı bir formülü olarak görülmektedir. İkinci olarak İslam'ın

---

[117] M.Emin Köktaş, *a.g.e*., s. 33.
[118] Baskın Oran, "Nefretin Ucu Dine de Dokununca*", http://marksist.org/haberler/8471-baskin-oran-nefretin-ucu-dine-de-dokununca-*, (27.01.2013).
[119] Erhan Başyurt, "Gerçekleşmesi Zor Bir Hayal: Euro-İslam", *http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-15077-34-gerceklesmesi-zor-bir-hayal-euro%E2%80%93islam.html*, (19.03.2013).
[120] Erhan Başyurt, *a.g.e.*

evrensel olduğu ve bütünlük arz ettiği, dolayısıyla bölgelere göre değişemeyeceği savunulmaktadır.[121]

Euro-İslam tanımı içerisinde şeriat, çoğulcu demokrasi ve sanayi toplumu normları gibi kavramlara değinilmesi, İslamofobi'nin ortaya çıkış sebepleri hakkında ipuçları vermektedir. Zira Avrupa toplumlarının İslam'a bakış açısını belirleyen en önemli etkenlerden biri Müslümanların yaşam tarzlarının kendi yaşam tarzlarıyla çelişmesidir.

1.3.4. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik, belirli bir insan grubunun kendine özgü niteliklere sahip olduğu ve bir tekillik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur. Diğer bir ifadeyle, belirli bir alanda kök salmış bir takım grupların, diğer gruplara karşı farklılıklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Kolektif kimlik bir durumu değil süreci yansıtmaktadır. Kolektif kimlikte tarihsellik ön plandadır. Kolektif kimlik, bir takım semboller, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası kolektif bellekten hareketle inşa edilir. Grubu oluşturan insanlar, kendilerini ortak geçmişte tanırlar. Bu geçmişi ritüel törenlerle anar ve yorumlarlar. Böylece bu geçmişi belleklerine işlemiş olurlar. Dolayısıyla sosyal imgelemin, kolektif belleği şekillendirmesi söz konusudur. Toplumsal imgeler kuşaktan kuşağa süzülür ve aktarılan öğelere belirli anlamlar yüklenir. Tarihsel olaylar ve anılar, mit ve efsaneye, olayda adı geçen aktörler ise birer kahramana ve sembol kişiliklere dönüştürülür. Bu dönüştürme işleminde yazarlar, sanatçılar, entelektüeller ve iletişim araçları birer katalizör görevi görürler. Bir grubun kimliği, ister etnik isterse de kolektif kimlik olarak nitelendirilsin, unutulmaması gereken nokta, tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş temsiller sistemine ve kurguya dayandığıdır.[122]

---

[121] Erhan Başyurt, *a.g.e.*
[122] Nuri Bilgin, *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul 1999, s. 51-65.

Vamık D. Volkan, kolektif kimlik sahibi geniş grupların bir takım özellikleri olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, herhangi bir geniş grubun içinde grup üyeleri bireyselliğini yitirerek gözü kapalı bir biçimde liderin çevresinde toplanır. Geniş gruplardaki en temel özellik, iyi ve kötü ayrımının yapılmasıdır. Sadakatle lideri izleyenler iyi, lidere karşı olanlar kötüdür. Grup, düşman grupla arasına kesin bir çizgi çekerek gruplar arasında "biz" ve "onlar" ayrımı yaratmıştır. Grubun ortak ahlaki ve inanç yapısı, karşıtı olarak algıladığı gruba karşı giderek sertleşen ve cezalandırıcı bir tutum izler. Grup, ortak kimliği sürdürmek için bir şeyler yapma hakkına sahip olduğu duygusuna kapılır. Grup üyeleri, giderek gerçeklikten koparak artan ölçüde büyüsel düşünce durumu yaşarlar. Grubun seçilmiş tarihsel zaferleri ve mağlubiyetleri zaman zaman etkinlik kazanır ve bu da bir zaman çökmesine neden olur. Yönetici seçkinler, grubun tarihsel sürekliğini parçalar ve aradaki boşluğu, köktendincilik ve ideoloji gibi öğelerle doldurur. Buna bazen grup için istenmeyen öğeleri dışlayan yeni bir tarih eşlik eder. Ortak imgeler, düşman grupları giderek daha da artan bir biçimde insandan aşağı özelliklerle (böcek, mikrop gibi) ilişkili sembollerle betimler ve insanlıktan çıkarır. Grup, coğrafi ya da yasal sınırları "ikinci bir deri" olarak kabul eder ve kendisiyle düşman gruplar arasındaki küçük farklılıklar üzerine odaklanır.[123]

1.3.4.1. Avrupa'da Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik inşa etmek, zahmetlidir ve uzun bir süreç gerektirir. Avrupa'nın kimlik inşa sürecinde zorlanması bu yüzden anlaşılabilir bir durumdur. Avrupa ülkelerinde yaşayan insanların kendilerini "Avrupalı" olarak tanımlaması, Avrupa'da kolektif bir kimliğin üretilmesine katkı sağlamamaktadır. Bunun nedeni kimlik inşa sürecinin, içerisinde birçok paradoksu barındırmasıdır.[124]

---

[123] Vamık D. Volkan, *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, çev. Özgür Karaçam, 2. Baskı, Okuyan Us Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 86-88.

[124] Gerard Delanty-Chris Rumford, *Social Theory and The Implications of Europeanization*, Routledge Publishing, London 2005, s. 54.

Çeşitli ulus devletler ile farklı din, dil ve kültürlerden oluşan AB, tüm projelerde ve organize ettiği zirvelerin sonunda yayınladığı bildirgelerde, bir yandan çoğulculuğun önemi üzerinde dururken, bir yandan da ortak bir Avrupa kimliği inşa etme çabası içine girmiştir. Farklı kültürlerin üstünde bir ortak üst Avrupa kimliği oluşturma çabasını, Avrupa'nın köklerindeki üstün Roma-Grek kültürünün yeniden canlandırılması olarak açıklamıştır. Böylece eski Avrupa'nın kültürel ve sanatsal açıdan görkemli olan geçmişi tüm Avrupa toplumlarının bilinçlerine işlenecek, bu ortak Avrupalılık bilinci de üst Avrupa kimliğinin oluşumunu kolaylaştıracaktı. Ancak uygulamalardan alınan sonuçlar, kolektif Avrupa kimliğinin ulusal çıkarların önüne geçemeyeceğini gösterdi. Küreselleşme ve sınırları yok eden sözleşmeler, bir yandan ulus devletlerde erimeler yaratırken, diğer yandan da milliyetçi akımların güçlenmesine yol açtı. Ülkeler arasındaki rekabet, ulusçuluğu daha da ileri boyutlara taşıdı.[125] Avrupa kimliği, tarihsel olarak Avrupa kavramının tarihi ile yaşıt olsa da ancak 20. yüzyılda operasyonel hale gelmiştir. Avrupa kimliği Aralık 1973'te düzenlenen Kopenhag Zirvesi'nde topluluğa üye dokuz ülkenin[126] birliği ilkesine dayandırılmıştır. Bu gelişmeden sonra kimlik inşa süreci somut bir hal almıştır. Kimlik ancak 1989 yılında tarihsel, sosyolojik ve politik bir olguya dönüşebilmiştir. Bu süreçte önce komünizm tehdidi üzerinden bir Avrupa sınırı çizilirken, daha sonra demokratikleşme, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi kimliğin belirleyicileri olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonraki süreçte ise küresel terörizmin ve göçün neden olduğu İslamofobi, komünist tehdidin yerini almıştır.[127] İslamofobi dışında genişleme de kolektif Avrupa kimliğinin oluşumu önündeki en büyük engellerden biridir. Genişleme gerçekleştikçe farklı ülkelerin ortak paydalarda birleşmesi güçleşmiştir. AB'ye tam üye olan ülkelerin müşterek bir noktada buluşmasını sağlayabilmek, "Avrupalılık" kavramını uluslarüstü bir kavram haline dönüştürebilmek, Birliğin ana görevi haline gelmiştir. AB'de ortak bir dilin, kültürün, medyanın ve eğitim anlayışının olmaması gibi sorunlar ortadayken yine de Birlik için kolektif bir kimlik, ortak semboller ve tarih yaratılmaya çalışılmıştır. Bu

[125] Şermin Tekinalp, "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", *http://www.iku.edu.tr/TR/iku_gunce/C3S1Sosyal/75.pdf*, (21.09.2013), s. 77-78.
[126] Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık.
[127] Erdem Özlük, *a.g.m.*, s.12.

yolla ulus devletlerin ötesinde bir gücün olduğu üye devletlere kabul ettirilmiştir. Hatta Birliğin geleceği, ekonomi politikaları ve siyasi çıkarları, üye ülkelerinkinden daha önemli hale getirilmeye çalışılmıştır. Birliğin Avrupa kimliği yaratmaya çalışmasındaki amaç, üye devletleri, milliyetçilik ve ırkçılık söylemlerinden uzaklaştırmaktır.[128] Ancak daha önce de vurgulandığı gibi küreselleşmenin getirdiği birtakım olgular milliyetçiliğin ve ırkçılığın artmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle kültürel kimliklerin aidiyet duygularının ve kültürlerarası önyargıların arttığı öne sürülebilir. Joseph De Maistre'in "*Hayatım boyunca Fransız, İtalyan ve Rus gördüm; Montesquieu sayesinde Acem bile olunabileceğini biliyorum ama hiç insanla karşılaşmadım*"[129] sözü, kültürler ve kimlikler arası etkileşimin artmasına rağmen insanları, farklılıklara karşı kendini güvende hissetmek amacıyla "ötekiyi", ait olduğu kimlik üzerinden tanımlamaya yöneltmiştir. Kimliksel aidiyet hissinin ve önyargının arttığı küresel sistemde, güvenlik ihtiyacının sadece devletlerarası olmaktan çıkıp toplumları ve kişileri de kapsayan bir hal aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.[130] İnşacı yaklaşım, güvenlik ikilemi modelini yeniden inşa etmiştir. Wendt, neo-realizmin ortaya koyduğu "bir ülke kendi güvenliğini artırırken, diğerinin güvenliğini tehdit eder ya da azaltır" argümanı üzerine kurulu klasik güvenlik ikilemi tanımını[131], devletlerin birbirlerinin çıkarları ve niyetleri üzerine inşa ettiği ortak öznelliğe dayalı algılama ve kabuller olarak açıklamaktadır.[132] İnşacı yaklaşımın güvenlik ikilemi modelini, Avrupa Kimliği inşasında çokkültürlülüğün neden olduğu açmazla somutlaştırmak mümkündür. Zira üst Avrupa kimliği Roma-Grek ve Hristiyan mirasına dayandırılmıştır. İslam ve Avrupa kökenli olmayan ülkeler yani "ötekiler", kolektif hafızadan çıkarılmıştır. Birçok yazara göre Avrupa dayanışması iç barışla değil "ötekine" duyduğu korku ve nefret üzerine inşa edilmiştir.[133] Avrupa'da yaşayan Hristiyan ve Müslümanlar arasında çift taraflı

[128] Ayça Ayanlar, "Avrupa Kimliği ve Türkiye'nin Avrupalılaşma Süreci", *http://www.turksam.org/tr/a2233.html*, (27.02.2013).
[129] Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/kitaplar/sandikli_emeklier.pdf*, (02.01.2013), s. 43.
[130] Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, s. 43.
[131] Charles L. Glaser, "The Securtiy Dilemma Revisited", *http://www.gwu.edu/~iscs/assets/docs/cg-docs/SecurityDilemma-WP-1997.pdf*, (22.02.2013), s. 174.
[132] Alexander Wendt, "Constructing International…", s. 73.
[133] Şermin Tekinalp, *a.g.m.*, s. 82.

güvensizlik hali ve çokkültürlülük, sorunun çözümünü engellemekte ve tarafları güvensizlik sarmalına itebilmektedir.

Ole Waever, toplumsal güvenliği ulusların güvenliği ile sınırlandırmamakta, kavramı kolektif yapılar ve onların kimlikleri ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla Waever, toplumsal güvenliği bireysel seviyeye ve ekonomik olaylara indirgememekte, bu kavramı kolektif kimlikler ve ait olunan kimliği korumak amacıyla alınan önlemler ile ilişkilendirmektedir. Kısacası Waever, toplumsal güvenliğin merkezine kimliği yerleştirmekte ve bu kavramı, "*bir kimliğin algılanan bir tehdide karşı savunulması*" olarak tanımlamaktadır.[134] Buradan hareketle Waever, toplumsal güvenliğin kimlik güvenliği ile özdeşleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Buna karşın bir topluluk, potansiyel bir durumu ya da gelişmeyi kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algıladığı anda "toplumsal güvensizlik" oluşmuş demektir. Waever'in toplumsal güvenlik tanımı "devlet ötesi" bir nitelik taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle toplumun güvenliği, her zaman devletin güvenliği ile özdeşleştirilmemelidir.[135] Bunu, Avrupa'nın mevcut siyasal durumu ile somutlaştırmak mümkündür. Örneğin Avrupa dışından Avrupa kıtasında bulunan ülkelere göç eden ve bugün nüfusu 40 milyonu aşan Müslüman göçmenler, göç ettikleri günden bu yana, karar alma mekanizmalarına ve süreçlerine fazlaca dâhil edilmemiş, ulusal güvenliğin sağlanmasında söz sahibi olamadıkları için yaşamlarını kronik bir güvensizlik hali içinde sürdürmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Avrupa kıtasındaki herhangi bir ülkenin güvenlik politikası, toplumun bütün kesimleri için aynı anlamı taşımamaktadır.

AB'nin kuruluşundan bugüne dek Avrupa kimliği inşası üzerine üç temel yaklaşım ileri sürülmüş ve literatüre hâkim olmuştur:

1) Avrupa Milliyetçiliği.

---

[134] Ole Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2011/06/Toplumsal-Guvenligin-Degisen-Gundemi.pdf*, (07.03.2013), s. 153-158.

[135] Ken Booth-Peter Vale, "Security in Southern Africa: After Apartheid beyond Realizm", *International Affairs*, Cilt 71, Sayı 2, Cambridge 1995, s. 287. [Aktaran: Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, s. 50-51.]

Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi olan Anthony D. Smith'e göre AB kimliği Avrupa'daki ulus inşa süreci model alınarak yapılandırılabilir. Ulusal kimliklere oranla Avrupa kimliği daha güçsüzdür. Bu nedenle AB, ulusal kimlik gibi ortak tarih, mit ve semboller yaratılarak yeniden inşa edilmelidir. Bu yaklaşıma göre insanlar arasında var olan kaynaşma daha yakın bir Birliğin temelleri atılarak sağlamlaştırılmalıdır. Kolektif kimliğin yapılandırılması için bu gerekli bir şeydir ve ulus kimlik süreci model alınarak ortak değerler sistemi oluşturulmalıdır. Avrupa kimliği, ulus inşa sürecinde olduğu gibi zamanla tüm dinamiklerin bütünleşmesi tamamlanarak inşa edilmelidir. Smith, bütün farklılıklara rağmen birlik duygusunun oluşturulması gerektiğine inanmaktadır. Avrupa'nın belirli bir geçmişi vardır ve bu geçmiş üzerinden yola çıkılarak birlik olgusunun geliştirilebileceğini vurgulamaktadır.[136]

2) Anayasal Vatanseverlik.

Anayasal vatanseverlik ilk kez Almanya'da ortaya çıkmıştır. Bu kavramın en önemli özelliği "ötekini" "öteki" olarak kabul etmesidir. Bu yaklaşıma göre kimlik anayasada tanımlandığı için yeni bir aidiyet duygusu yaratmaktadır. Düşüncenin alt yapısını oluşturan Karl Jaspers ve Dolf Sternberger'dir. Jürgen Habermas ise Smith'in Avrupa milliyetçiliği yaklaşımına eleştiri getirmiş ve bu görüşe zıt bir kavram geliştirmiştir.[137] Habermas'a göre Avrupa'da kimlik, milliyetçi çizgi dışında da yaratılabilir ve ortak değerler güçlü olmasa bile ulus-üstü bir kimlik inşa edilebilir. Bu kavram, AB sürecinde özellikle anayasa oluşturma sırasında gündeme gelmiştir. Anayasa çerçevesinde AB vatandaşlarını birleştirmek ve farklı kimliklerin bir arada yaşamasını sağlamaya yönelik bir öngörüdür. Yine Habermas'a göre Avrupa kimliği tamamlanacak bir aydınlanma projesinin parçasıdır. Bu projede insan etkileşimlerini akıl ve akılcılık yönlendirmelidir. Avrupalı olmak farklılıklarla barış içinde yaşamak ve başkalarının görüşlerine saygı duymaktır. Bir Avrupa devleti öncelikle demokratik olmalı daha sonra ise Avrupalı ideal bir sivil toplumun oluşturulması için çaba harcamalıdır. Avrupa, sosyal adaleti ve refah devletini savunmalıdır. Böyle bir kimlik, aydınlanma boyunca yükselen orta sınıflarla ve

[136] Anthony D. Smith, "National Identity…", s. 55-76.
[137] Ayça Ayanlar, *a.g.m.*

sosyal demokrasinin hâkim olduğu çağdaş bir Avrupa ile ilişkilendirilmiştir.[138] Habermas ayrıca Avrupa anayasası tartışmalarında dil sorununa dikkat çekmiş, dilin kullanımı neticesinde farklı işlevler kazandığını ileri sürmüştür.[139]

3) Yakınlaşma Alanı Olarak Avrupa

Yapısalcılara göre Avrupa kimliği, yoğun politik ve kültürel değişimin yanında vatandaşlık kavramının da değişmesiyle ortaya çıkacaktır. Kimlikler sürekli değişim içindedirler ve birçok farklı kimliği bünyesinde barındıran Avrupa kimliğinin de diğerleriyle olan ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak tanımlanması gerekmektedir. Çeşitliliği savunan bir birlik, ortaklaşa yaşanan politik ve kültürel deneyimlere katılım anlamı taşıyabilir. Ancak fazla çeşitlilik eninde sonunda kimliğin tutarlılığının kaybolmasına neden olabilir. Bu da demokrasinin zayıflamasına yol açacaktır. AB seviyesinde demokratik katılımın artırılması, başta tarih olmak üzere belli konularda Avrupa boyutunun güçlendirilmesi ve dil öğrenimine daha fazla odaklanma, sosyal ve ekonomik farklılıklarla mücadele, Avrupa kimliğinin ortaya çıkması için gereken ön şartlardan bazılarıdır.[140] Avrupa kimliğinin tanımlanmasında ortaya atılan bu üç modelin de kimliğin tarihsel evrimi içerisinde kullanıldığı ve bunlardan zaman zaman faydalanıldığı görülmektedir.

Kolektif kimlikle ilgili en önemli konulardan biri de bu kimliği kazanan devletlerin ya da toplulukların, tehdit ve çıkar algılamalarında değişikliğe gidebilme kapasitelerinin olmasıdır. Örneğin yüzyıllardır birbirlerini birer tehdit unsuru olarak gören Almanya ve Fransa, 20. yüzyılın ikinci yarısında, içinde yer aldıkları ittifak ve bu ittifakların getirdiği kurallar gereği "öteki" ile ilgili algılarını büyük oranda değiştirebilmiş, dost ve düşman tanımlarını yenileyebilmişlerdir. Sonradan kazanılan

---

[138] Jürgen Habermas, "Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictionary Principles", *http://www.sagepub.com/upm-data/3115_sample_issue.pdf,* (10.03.2013), s. 766-781.
[139] Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other*, MIT Press, Cambridge 1998, s. 161. [Aktaran: Peter A. Kraus, *A Union of Diversity: Language, Identity and Polity-Building in Europe*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 142-143.]
[140] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e*., s. 6.

bir kolektif kimlik, örneğin NATO üyeliği ya da AB üyeliği, o devletin ulusal çıkar tanımlarında farklılaşmalara neden olabilmektedir.[141]

[141] Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Securtiy: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York 1996, s. 1-32. [Aktaran: Helin Sarı Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği' " *http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/Makale/GSD_16_Art_7_122012.pdf*, (27.02.2013), s. 220-221.]

2. TARİHSEL SÜREÇTE AVRUPA KİMLİĞİ

15. yüzyıl Avrupa haritası ile 18. ve 20. yüzyıl haritaları farklılık göstermektedir. İlki din adamlarının, ikincisi prenslerin, üçüncüsü ise ulus devletlerin haritasıdır. Her harita, dönemin egemen otoritesine ya da iktidarına göre belirlenmiştir. İktidarda yaşanan değişimler Avrupa haritasının da değişmesine neden olmuştur.[142] Otorite ya da iktidarların değişmesi sadece haritaların değil dönemlere hâkim olan fikir ve ideolojilerin de farklılık göstermesini beraberinde getirmiştir. Örneğin 15. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında Avrupa'da Hristiyanlık dininin egemenliği söz konusuyken, 17. yüzyılda aydınlanmanın yaşanması ve ulus devletlerin ortaya çıkması, izleyen yüzyıllarda milliyetçiliğinin egemen olmasına neden olmuştur. 20. yüzyılda ise değişen uluslararası sistem, devletler arasında işbirliği yapılmasının mümkün olduğunu göstermiş ve bütünleşme fikrinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle 15. ve 17. yüzyıllar arasında Avrupa'da medeniyet kimliği ön plandayken ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu kimliğin yerini ulusal kimlikler almaya başlamıştır. Tabi medeniyet kimliği, dönem dönem önemini kaybetse de etkisini bugüne kadar sürdürebilmiştir. Siyasal ve ekonomik bütünleşme fikri ise üst kimlik arayışını beraberinde getirmiş ve kolektif kimlik diye bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler bize Avrupa'da farklı dönemlerde farklı kimliklerin egemen olduğunu ve ötekini oluşturanın da buna bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Örneğin, Hristiyanlığın yayılmaya başladığı dönemde Yahudilik, sonrasında Persler ve Müslümanlar, 19. ve 20. yüzyılda Rusya ve Nazi Almanya'sı, Avrupa kimliğinin diğer ötekilerini oluşturmuştur. Zira Perslerden Keltlere, Araplardan Türklere, Moğollardan Ruslara, İslam'dan Komünizme kadar uzanan yelpazede Avrupa'nın hayali olarak nasıl çizildiğini görmeden, Avrupa'nın kültürel, sosyolojik ve tarihsel kodları çözümlenemez. Ancak çalışmanın merkezinde din faktörü, dolayısıyla İslam yer aldığından Avrupa'nın diğer "ötekilerine" değil, İslam'a vurgu yapılacaktır. Bu bölümde öncelikle Avrupa

[142] Robert H. Jackson, "Boundaries and International Society", *International Society and the Developmnet of International Relations Theory*, Derleyen: B.A Roberson, Pinter Publishing, London 1998, s. 156-161.

kavramının ne ifade ettiğine değinilecek sonrasında ise kilisenin egemen olduğu ulus devlet öncesi dönem anlatılacaktır. Devamında, ulus devletle 19. yüzyıl batı sömürgeciliğinin yarattığı siyasal İslam ve onu meydana getiren dinamikler irdelenecektir. Son olarak ise kimlik perspektifinden bütünleşme sürecine değinilecektir.

2.1. Ulus Devlet Öncesi Dönem

Avrupa kimliği ötekinin, yani dışarıda tutulacak olanın belirlenmesi ile ilgilidir. Avrupa kimliği olgusuna değinmeden önce Avrupa kavramının kökenine dair tartışmalara değinmekte fayda var. Avrupa ismi nereden gelmektedir, neresidir, sınırları nerede başlar ve nerede biter? Bu sınırlar coğrafi midir, siyasi midir yoksa kültürel midir? Avrupa'nın etimolojik kökeni mitolojik bir hikâye ile anlatılır. Prenses Europa, Fenike Kralı Phoeiniks'in kızıdır. Bir gün boğa kılığına bürünen Zeus onu Girit'e kaçırır. Zeus'tan çocukları olur ve daha sonra Girit Kralı Asterion ile evlenip Girit'e yerleşir. Böylece mitolojide bir prenses adı olarak geçen Avrupa zaman içinde "Batı ülkesi" anlamında coğrafi bir kara parçası olarak anılır. Avrupa, Antik Yunan döneminde bir coğrafi bölge olarak algılanmıştır. Örneğin; M.Ö. 7. yüzyılda Yunanlılar, yaşadıkları bölgenin kuzeyini bu adla tanımlamışlardır. M.S. 800 yılında ise Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlman ilk kez Avrupalı olma deyimini kullanmıştır. Bu olgu, bir coğrafi alanı tanımlamadan öte bir kültürü, medeniyeti ve kimliği sembolize etmekteydi. Bahsedilen Avrupalılık olgusunu şekillendiren üç etkenden söz etmek mümkündür. Bunlar: Yunan mantığı, Roma idari düzeni ve Hristiyanlık disiplinidir.[143] Sınır olgusuna gelince; bu kavram tek başına tanımlanamaz. Sınırların devlet ve egemenlik ile olan bağı, kimlik inşası sürecinde kendini net bir şekilde gösterir. Egemenliğin muhafazası, sınırları tehdit eden kimliklerin kontrolü için yasaklar üretme anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla sınırlar aynı zamanda politik ve sosyal sürecin de sınırlarıdır. Harita üzerindeki sınırlar, basit coğrafi hatların ötesinde "bizin" bitip "onların" başladığı yerleri işaret

[143] Erhan Akdemir, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu Ve Din Faktörü", *Avrupa Birliği Temel Konular,* Derleyen: Çağrı Erhan ve diğerleri, İmaj Yayınevi, Ankara 2011, s. 290-291.

etmektedir.[144] Bu yüzden Avrupa kimliği oluşturulurken "biz" ve "onlar" ayrımına gidilerek kimliğin kendine özgü yapısını değiştirecek unsurların dışarıda tutulduğu görülmektedir. Peki, ulus devlet öncesi dönemde "öteki" kimdir? Burada uzun yıllar dışarıda tutulan önce İslam sonra da Türkler olmuştur çünkü Avrupa'nın toplumsal içerik kazanması bölgenin Hristiyanlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni o dönem Avrupa kimliği üzerine yapılan tartışmalarda medeniyet kimliği ve din faktörünün ön planda tutulmuş olmasıdır.

Avrupa fikri Orta Çağ boyunca sürekli Hristiyan Batı algısı üzerine inşa edilmiş ve yükselen İslam'a karşı hegemonya kurma görevi ve amacı yüklenmiştir. Başka bir deyişle Hristiyanlık, Ortaçağ Avrupa'sının hâkim kimliği haline gelmiştir. 7. yüzyıldan itibaren Müslümanların ve çeşitli Türk boylarının Avrupa'ya gerçekleştirdiği saldırılar, Avrupa'nın doğumunu hazırlayan doğum sancıları olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa'nın, Asya'dan ve Akdeniz'in güneyinden gelen saldırılara karşı savunmasız olması, Türklerin Batı'ya doğru genişleme amaçları, Selçuklu Sultanı Süleymenşah'ın İznik'e yerleşmesi Avrupa dayanışma ve birleşme fikirlerinin canlanmasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler, Bizans'ın çağrısıyla Haçlı seferlerinin başlamasına ve dolayısıyla haçlı ideolojisinin Hristiyan birliğinin temel ideolojisi haline gelmesine neden olmuştur. Görüldüğü üzere bu olaylar, Avrupa ve Avrupalı kavramını oluşturan faktörlerin başında gelmektedir.[145] Owen Harries'in de dediği gibi "*Siyasi anlamda Batı doğal değil, fakat büyük ölçüde yapay bir oluşumdur. Onu meydana getiren, Doğu'nun hayati ve açık tehdidinin mevcudiyetidir.*"[146] Dolayısıyla İslam tehdidi deneyimi Hristiyan kimliğinin gelişimi açısından önemlidir. Örneğin, Arapların İberik Yarımadası'nı hâkimiyet altına alması, bu bölgede bir dönem yüksek ve ileri bir kültür geliştirilmiş olsa da Hristiyan Avrupa'nın bunu, kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamasına yol açmıştır. Yine Osmanlı'nın İstanbul üzerinden Viyana'ya kadar ilerlemesi az önce bahsedilenden daha büyük bir tehdit algılamasını beraberinde getirmiştir. Kısacası 7. yüzyıldan itibaren Avrupa kendisini, doğudan

[144] Erdem Özlük, *a.g.m.*, s. 5.
[145] Erhan Akdemir, *Avrupa Kimliğinin…*, s. 292-293.
[146] Owen Harries, "The Collapse of The West", *http://www.foreignaffairs.com/articles/49202/owen-harries/the-collapse-of-the-west*, (22.11.2013).

gelen Türk ve güney batıdan gelen Endülüs tehdidi altında hissetmiştir. Tüm bu tehditlere karşı birleşme yeteneği bulunmayan Avrupa'daki krallıkları ve kabileleri bir araya getirecek tek faktör vardı, o da Hristiyanlıktı. Bu yöntemle Hristiyanlık, Avrupalı yöneticiler için birleştirici ve meşrulaştırıcı bir ideoloji halini almaya başlamıştır. Bu sayede Avrupalı kabileler Avrupalılıklarını keşfederlerken aynı zamanda öteki olanı tanımlayabilecek argümanları da edinmişlerdir.[147] Peki, Avrupa'daki krallıkları ve kabileleri Müslümanlara karşı birleştiren Hristiyanlık kendini somut olarak nasıl göstermiştir? Bu aşamada Haçlı seferlerini kısaca incelemekte fayda var.

Germen istilasından hemen sonra 7. Ve 8. yüzyıllarda meydana gelen İslam istilası, Haçlı seferlerinin başlamasında önemli rol oynamıştır. Muhammed'in Arabistan'ı ele geçirmesinden sonra onun takipçileri sırasıyla Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'a hâkim oldular. Bir süre sonra da Kuzey Afrika'yı tamamıyla ele geçirip Cebelitarık üzerinden İspanya ve Portekiz'e geçtiler. Buraları da hâkimiyet altına aldıktan sonra Sicilya ve Korsika adasını ele geçirerek Akdeniz'in tek hâkimi olmayı başardılar. 10. yüzyıldan sonra akınlar sona erdi. İlk olarak Normandiyalılar yerleşmeye ikna edildi ve Norveç'le İsveç'e giden Hristiyan misyonerler bu ülkeleri Hristiyanlaştırdılar. Ticaretin canlanmasıyla şehirler büyüdü ve Avrupa istikrara kavuştu. Bu gelişmeler, Avrupa'nın kendi seferlerini düzenleyecek kadar güçlenmesini sağladı. Avrupa güçlerinin bundan sonraki ilk işi kaybedilen toprakları geri almak oldu. İspanya ve Kudüs'ün tekrar ele geçirilmesi için Avrupa çapında seferberlik ilan edildi. İspanya'ya yapılan harekâtlar 11. yüzyılda başladı ve parçalar halinde gerçekleşti. Buranın geri alınması 400 yıl sürdü ve burada yeniden bir Hristiyan toplumu tesis edildi. Son Müslümanlar ancak 1492 yılında güney İspanya'dan tamamen atılabildiler. Kutsal topraklara düzenlenen Haçlı seferleri 1095 yılında başladı ve yaklaşık iki yüz yıl sürdü. Ne var ki sadece I. Haçlı seferi kayda değer başarı sağladı. Bu seferle Kudüs Haçlıların, İznik ve Batı Anadolu da Bizans'ın eline geçti. Ancak Kudüs, 1187 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından Haçlıların elinden alınacak ve ondan sonra Kudüs'ü tekrar almak için düzenlenen

[147] Erhan Akdemir, *Avrupa Kimliğinin…*, s. 293-294.

Haçlı seferi başarısızlıkla sonuçlanacaktı.[148] Ancak 12. yüzyıla kadar yapılan 150 Haçlı seferi her ne kadar yeterli başarıya ulaşmasa da Avrupa'nın ortak tehditlere karşı birleşmesi ve ortak eylem gerçekleştirmesi bakımından önemli bir bütünleştirici etki yaratmıştır.[149] Başka bir deyişle Haçlı seferleri, dönemin Avrupa toplumları üzerinde belirli bir bütünlük hissi yaratması nedeniyle yüzyıllarca sürecek bütünleşme fikrinin temelinin atılmasını sağlamıştır. Avrupa olgusu böylelikle tamamen siyasal bir nitelik kazanmıştır. Buna, Hristiyanlıkla İslam'ın yüz yüze gelmesini sağlayacak olan İstanbul'un alınması da eklenince, Hristiyan kimliğinin ihtiyaç duyduğu öteki algısı tamamen inşa edilmiştir. Bu da kimliğin baskın öğesinin Hristiyanlık olması nedeniyle bölgenin "Hristiyan Ülkesi" olarak betimlenmesini beraberinde getirmiştir. Daha sonra da bahsedileceği üzere 1713 yılında imzalanan Utrecht Antlaşması "Hristiyan Ülkesi" vurgusunun yapıldığı son antlaşma olacaktır.[150]

Orta Çağ'ın sona ermesi birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Hristiyanlık, 15. ve 16. yüzyıllarda da baskın fikir durumunda olmasına rağmen Hristiyan Ülkesi, sınırlarını küçültmek durumunda kalmıştır. Daha önce, Batı Roma'daki Papalıkla Bizans'taki Patrikliğin birbirlerini aforoz etmesiyle kendini gösteren ayrılık, bu dönemde daha da keskinleşmiştir. Ortodoks kilisesi ve diğer Hristiyanlar "Hristiyan Ülkesinden" dışlanmış, sadece İngiltere, İspanya, İtalya ve Fransa gibi Latin Hristiyanlarının yaşadığı bölgeler bu betimlemenin içinde yer almıştır. Kısacası "Hristiyan Ülkesi", Roma Katolik Kilisesine tabi insanlardan meydana gelen bir bölge olarak betimlenmiştir.[151] Avrupa bu haliyle İslam'dan ve Ortodoksluktan koparak kendi kendini tanımlamış bir coğrafi bölge haline gelmiştir. Böylece artık bir yönün (batı) değil, dünyanın bir bölgesinin adı olarak anılmaya başlamıştır.[152] 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler, "Hristiyan Ülkesi" düşüncesini de derinden etkilemiştir. Aydınlanma Çağı ile birlikte

---

[148] John Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi*, çev. Mihriban Doğan, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 74-82.
[149] Beril Dedeoğlu, "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimleri", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul 2003, s. 23.
[150] Erdem Özlük, *a.g.m.*, s. 9.
[151] Erhan Akdemir, *Avrupa Kimliğinin…*, s. 295-296.
[152] Remi Brague, "Kendi Kendini Avrupalılaştırma Olarak Avrupa Kültürünün Tarihi", *Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun olarak Avrupa'nın Dönüşümü*", çev. Ömer Albayrak, Derleyen: Önay Sezer ve Ali Vahit Turhan, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2007, s. 265.

entelektüel çerçevenin çizilmesi, modern Avrupa olarak adlandırılan döneme geçilmesini sağlamıştır. Orta Çağ Hristiyanlık kültürü her ne kadar devam etse de Modernitenin etkisiyle ağırlığını yitirmeye başlamış ve arka plana itilmiştir.[153] Delanty'e göre Avrupa'daki devletlerin ortak kimliğini temsil eden Hristiyanlık, Aydınlanma Çağı'nda bu özelliğini yitirmiştir. Din, rasyonel bir hale gelip bireyler özelinde varlığını sürdüren bir konuma indirgenmiştir.[154] Orta Çağ'a hâkim olan Hristiyanlık ideolojisinin etkisini yitirmesi ve modernleşmeye doğru evrilmesi genellikle üç büyük olayla bütünleştirilir: Toplumun yeniden uyanışını sağlayan Rönesans, batıya ve denizlere açılmayı sağlayan Coğrafi Keşifler ve son olarak dünyevi iktidarların Katolik kilisesinin baskısından kurtulmalarını ve ulusal kiliselerin doğuşunu sağlayan Reform hareketleri. Her üçü de Avrupa'da köklü dönüşümlere neden olan olaylardır. Bu nedenle bunlardan kısaca bahsetmekte fayda var. Rönesans ve Reformasyon, Orta Çağ'dan çıkışın temel simgeleridir ve buna neden olan temel idolojiyi belirlemekte önemli rol oynamışlardır. Orta Çağ boyunca, insanın günahkâr doğduğuna, günahlarından sıyrılabilmesi için dünyadan ve doğasından uzaklaşması gerektiğine inanılan bağnaz biri inanç sisteminin egemen olduğu bilinmektedir. Günahkâr insanlar için tek kurtuluş yolu Tanrı'ya inanmaktan, dünya nimetlerinden vazgeçmekten ve kiliseye sorgusuz itaatten geçmekteydi. Kutsal Kitap dışındaki bilgiler hurafe olarak nitelendiriliyordu ve dolayısıyla Kilise ve Papa, her şeyin üzerinde olan tek otorite olarak kabul ediliyordu. Bu, yalnızca yönetilenler için değil krallar, prensler ve lordlar için de böyleydi. Örneğin, bir hanedan üyesinin kral olabilmesi için Papa'nın onayı gerekiyordu. Ayrıca Papa 13. yüzyılda kiliseye karşı başkaldıranları yok etmek üzere engizisyon mahkemelerinden[155] de faydalanıyordu. Tüm bunların yanında başta Haçlı seferleri olmak üzere başka din ve kültürlerle kurulan temaslar, kilisenin dünya nimetlerini insanlara yasaklayan söylemine rağmen artan zenginliği ve bu zenginliğin kötüye kullanımı Katolik inancının sorgulanmasına ve kiliseye olan bağlılığın azalmasına neden olmuştur. Bunlara ilaveten çoğunlukla İslam filozofları aracılığıyla öğrenilen Yunan felsefesi

[153] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 69.
[154] Gerard Delanty, *Avrupa'nın…*, s. 97.
[155] Valdenses ve Katharlar'ın düzen karşıtı öğretiler yaymaları üzerine 1231 yılında Papa 9. Gregorius tarafından kurulan ve suçlu bulunan kişinin suçunu kabul edene dek işkence gördüğü yer. Burada suçlu bulunan kişi suçunu kabul etmezse işkenceyle öldürülürdü, suçunu kabul etmesi durumunda ise ömür boyu dışarı çıkmaması sağlanırdı. Bkz. *http://gizliilimler.tr.gg/.*

de 13. yüzyıl din adamlarını etkilemiş ve dinin akıl yoluyla da algılanabileceğini söyleyen yorumlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Aristo'nun insan aklına yaptığı vurgu ve insanların kendi öz iradelerini kullanarak özgür seçimler yapabileceklerini öğütlemesi, kaderci anlayışın yerine iradeci bir hayat tarzının benimsenmesinde son derece faydalı olmuştur. Dinin karşısına insan aklının, kaderci anlayışın karşısına özgür iradenin konulması Rönesans'ı da haber vermektedir.[156] Bertrand Russel'ın da belirttiği gibi dinsel otoritenin reddi bilimsel otoritenin kabulünden önce gerçekleşmiştir. Dinin azalan otoritesi sayesinde bilimsel buluşlar ve modern çağa giriş mümkün olabilmiştir.[157] Aydınlanma döneminin düşünürleri, insanın doğasında özgürlüğün var olduğunu, dolayısıyla hükümdarın tebaası değil yönetimde söz sahibi olan, özgür iradeli yurttaşlar olmaları gerektiğini vurgularlarken ayrıca bu sistemin tarihi temellerinin Yunan siyasal düşüncesinde ve toplum sisteminde bulunduğunu, Yunan şehir devletlerindeki idari ve toplumsal düzen olan demokrasinin en kutsal rejim olduğunu ve bu nedenle uygarlığın eski Yunan'da başladığını ileri sürmektedirler.[158] Özetle, Yunan felsefesine, idari ve toplumsal düzenine olan ilgi, Rönesans düşüncesinin anahtarlarındandır. Yunan ve Roma dönemine ait eserlerin Latinceye çevrilmesi, eleştirel düşünce ve özgür irade fikrinin gelişimine ön ayak olmuştur. Antik dünyanın dilini, kurumlarını ve medeniyetini öğrenme isteği ve bu alanda yapılan çalışmalar, Antik düşüncenin Hristiyanlık anlayışına nüfuz etmesine ve bu anlayışın yeni anlamlar kazanmasına katkıda bulunmuştur.[159] Tarih sayfasında yeni değerler genellikle karizmatik kişilikler aracılığıyla üstün gelirken, Aydınlanma Çağı'nda bunun yerini filozof ve sanatçılardan oluşan daha zayıf bir karizma almıştır. Modern dünyanın ussallaşması[160] karizmaların etkisini tamamen yok etmese de zayıflatmıştır.[161] Max Weber'in ortaya attığı "ussallaşma" kavramı, Aydınlanma

---

[156] Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 35-37.

[157] Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 1983, s. 472. [Aktaran: Meryem Koray, *a.g.e.*, 37.]

[158] İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Hil Yayınları, İstanbul 1982, s. 57-58.

[159] Ayşe Kayapınar, "Avrupa'da Rönesans Kültürü ve Rönesans Savaşları", *Orta Çağ-Yeni Çağ Avrupa Tarihi*, Derleyen: Levent Kayapınar ve Erhan Afyoncu, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012, s. 86-87.

[160] İnsanlara özgü, onların tümel ve zorunlu olan ilkelere hiçbir güç harcamadan uymalarını sağlayan bilme, düşünme ve önlem alma yetisi. Bkz. *http://www.nedirnedemek.com/*.

[161] Franco Bianco, "Ussallığın gelişimi ve Sınırları: Max Weber'in Gözüyle Avrupa Ussallığı, *Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun olarak Avrupa'nın Dönüşümü*, çev. Tayfun Salcı, Derleyen: Önay Sezer ve Ali Vahit Turhan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 44.

Çağı olarak nitelendirilen dönemdeki yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir ve etkisini sonraki yüzyıllarda da göstermiştir. İnsan aklına ve iradesine önem atfedilen bu dönemde özellikle her bireyin bir takım ortak özelliklerinin olduğuna vurgu yapılması, evrensel uygarlığa ulaşma yönünde bir inanç doğurmuş, bu da genel geçer kuralların oluşturulması yönündeki çabaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çaba, Fransız Devrimi'nin sloganlarında ve evrensel insan hakları beyanlarında mevcuttur.[162]

Rönesans'ta görülen yeniden uyanış benzeri bir süreç Reform hareketlerinde de görülmektedir. İtalya'da gerçekleşen Rönesans kendine özgü niteliklere sahipken, İtalya dışındaki Avrupa'da Reform'la iç içe bir biçimde gerçekleşmiştir. Dinde yeniden uyanış olarak adlandırılan Reform, büyük ölçüde Alman papazı Martin Luther'ın 1517 yılında kilise kapısına astığı, Katolik kilisesine karşı manifesto içeren bildirisinden yola çıkan Protestanlık adında bir dinsel akımla bütünleştirilmektedir. Peki böyle bir başkaldırının başarılı olmasının sebepleri nelerdir? Kilisenin kendi içinden gelen ve Hristiyanlığın bozulmuş unsurlarının temizlenmesi gerektiğine inananlarla Papa'nın mutlak otoritesinden usanan ve bu tür akımları destekleme eğiliminde olan kralların varlığı, başkaldırının başarılı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Tabi Protestanlığın ve ulusal kiliselerin kendini kabul ettirmesi kolay olmadı. Bu uğurda birçok ülkede uzun süreli din savaşları yaşandı.[163] Ancak yine Bertrand Russel'ın belirttiği gibi bu savaşlardan duyulan bıkkınlık, dinsel hoşgörüye olan inancın gelişmesine neden olmuş ve bu hoşgörü, 18. ve 19. yüzyıllarda liberalizme dönüşen eylemlerin çıkış noktalarından birisi haline gelmiştir.[164] Başka bir deyişle; dinde reform, sadece Hristiyanlığın siyasal otoriteler karşısında gücünü kaybetmesi ve ulusal kiliselerin ortaya çıkması anlamına gelmemektedir; aynı zamanda birçok savaşa yol açmış olması nedeniyle meydana getirdiği farklı mezhepler ve neden olduğu hoşgörü ile laikliğin ve din-inanç özgürlüğünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.[165] Dolayısıyla, Reform hareketleri sonucunda dünyanın dinsel algılanışı geri plana atılmış, dünyevi alan dinden koparılarak sekülerleştirilmiştir.

[162] İrfan Haşlak-Elif Madakbaş, "Tolstoy'da Akıl Algısı: Rasyonalizmin Neresinde?", *http://paradoks.org/components/articles/articles/show/4702EVA120456050713*, (27.03.2014), s. 105.
[163] Meryem Koray, *a.g.e.*, 38.
[164] Bertrand Russel, *a.g.e.*, s. 504. [Aktaran: Meryem Koray, *a.g.e.*, 38.]
[165] Meryem Koray, *a.g.e.*, s. 38-39.

Örneğin Machiavelli, din üzerine inşa edilen ahlak anlayışının yerine, insan doğasıyla bu dünyayı merkezine alan ve insan iradesinin kendi iyiliğini yaratabilecek kapasitede olduğunu varsayan yeni bir siyasi ahlak anlayışını ortaya koymuştur. Dolayısıyla din, toplumsal hayatın tümünde hissettirdiği egemenliğini yitirmiş ve bireysel alana gerilemiştir. Rönesans ve Reform sadece sekülerleşme sürecini başlatmakla kalmamış, bunun yanında hümanizm düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak, bireylerin tanrı ile olan ilişkilerini sorgulamaya başlamasına da ön ayak olmuştur. Hümanizm ile birlikte dine yaklaşım daha bireysel ve sağduyulu bir hale gelmiştir.[166]

Avrupa'nın denizaşırı yayılışı 15. yüzyıla denk gelmektedir. 1431 yılında Azor Adaları'nın keşfedilmesiyle başlayan süreçte Avrupa, sömürgecilik faaliyetleri ile bütün dünyayı kontrolü altına almıştır. Keşfedilen yerlerden taşınan çok sayıda hammadde ve altın, Avrupa'da kapital birikime hizmet etmiş, diğer yandan da feodal yönetimlerin zayıflamasına ve yıkılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda yeni bir sınıf olan burjuvazinin büyümesi ivme kazanmıştır. Keşiflerle birlikte gelişme gösteren gemi teknolojisi ve ticaret sayesinde koloni imparatorluklarının sayısı artmıştır. Merkantilizm[167] sayesinde Batı Avrupa'nın deniz ticareti gelişmiş ve bunun sonucunda Avrupalı olmayan imparatorluklarla ticari ilişkileri olan ulus devletlerden oluşan bir bölge haline gelmiştir. Uygarlık konusuna gelindiğinde ise bunun Avrupa için meşrulaştırıcı bir kavram olduğu görülmektedir. Zira Avrupa'nın teknik gelişmelerden faydalanarak gerçekleştirdiği denizaşırı yayılmayla ortaya çıkan sömürgecilik faaliyeti, Avrupa dışındaki toplumların ve toprakların denetim altına alınmasını sağlamasının yanında aydınlanma değerlerinin ve ilerlemenin temsil edildiği ve bu değerlerin taşındığı öne sürülerek yine bu toplumlar için yararlı bir faaliyet olarak sunulmuştur. Bu durum, az önce de vurgulandığı gibi eylemin meşrulaştırıcı argümanıdır.[168] Uygarlık kavramı, Hristiyanlığın eski mutlak gücünü yitirmeye başladığı Avrupa'da, Hristiyanlığın sağladığı duygusal ve kültürel bağın

[166] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 71-72.
[167] Temelleri 16. yüzyıl Avrupa'sında atılan ekonomik model. Bu modele göre ekonomik servet veya anapara devletin sahip olduğu altın, gümüş miktarı ya da ticari değer üzerinden ölçülür. Bu ekonomi modelinde devlet, korumacı bir rol oynamalı, ihracatı teşvik edip ithalatı sınırlandırmalıdır.
[168] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 73-75.

yerini alması açısından da oldukça önemlidir.[169] Ancak şu da göz ardı edilmemelidir: Ulus devlet anlayışının ortaya çıkmasıyla Hristiyanlığın birleştirici gücünün zayıflama ihtimalinin belirdiği dönemde dahi Coğrafi Keşifler, Hristiyanlığın üstünlüğü idealini tekrar canlandırmıştır. Yeni bölgelerin, meşrulaştırıcı kavram olan uygarlığın yanında Hristiyanlık adına işgal edilmesi bu canlanışın bir göstergesiydi.

2.2. Ulus Devletin Ortaya Çıkışından Sonraki Dönem

1648 Westphalia ve 1713 Utrecht Antlaşmalarıyla birlikte Avrupa'da ulus devletlerin oluştuğu laik bir Avrupa göze çarpmaktadır. Bunun oluşmasında Rönesans ve Reform sonrası laikleşme ve denizaşırı genişleme gibi gelişmelerin önemli katkısı vardır. Denilebilir ki ulus devletler, laik bir Avrupa kimliğine can veren önemli yapılardır. Ulus devletle laiklik arasındaki ilişki iki yönlüdür. İkisi de karşılıklı olarak birbirini beslemiştir. Laiklikle birlikte anılan kavramlar olan rasyonalizm ve hümanizm de ulus bilincinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Böylece politik, toplumsal ve kültürel anlamda Orta Çağ'dan farklı kendine özgü bir Avrupa meydana gelmiştir.[170] Uluslararası ilişkiler, ulus devletle birlikte seküler bir nitelik kazanmış, Orta Çağ'ın Hristiyan Ülkesi'nin bütünlüğü ve kâfirlerle cihad gibi temel kavramların yerini, öncelikle kendi çıkarlarını gözeten farklı devletler kavramı almıştır.[171] Bu dönüşümün en güzel göstergelerine 1856 yılında gerçekleştirilen Paris Kongresi'nin antlaşma metinlerinde rastlanabilir. Hristiyan ulusları arasındaki hukuk ifadesi yerine uygar uluslar arasındaki hukuk ifadesinin kullanılmış olması, Avrupalı devletlerin kendilerine verdikleri sıfatın değişmiş olduğunu göstermesinin yanında dönemin siyasi yapısını da gözler önüne sermektedir. Tabi bunda etkili olan sadece Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler değildir. İslam dünyasının ve özellikle Türklerin kan kaybetmesiyle öteki olarak algılanan Müslümanlardan kaynaklanan

[169] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 45.
[170] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 77.
[171] A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Derleyen: Atila Eralp, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 42.

tehdidin azalması da Orta Çağ benzeri bir dinsel refleksi törpülemiştir.[172] Gerard Delanty ise Hristiyanlığın hiçbir zaman tamamen dışlanmadığını, Avrupa tanımlanırken dinsel hayat görüşünün bu tanımlama içerisinde her zaman yer bulduğunu belirtmekte, Aydınlanma sonrasındaki Avrupa'nın, Hristiyanlığın laik görüntüsünden başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir.[173] Dolayısıyla laikleşme süreci dinden kopuş anlamına gelmemelidir. Zira modernite değerlerinin tüm dünyaya pazarlanışı Hristiyanlığın evrensel hümanizma düşüncesinden bağımsız gerçekleşmemiştir. Örneğin, 17. yüzyılda William Penn'in getirdiği Avrupa Parlamentosu ve Avrupalılar için ortak pasaport önerisi aslında Türklere karşı Hristiyan Avrupa'nın bütünleşmesini öngörmekteydi.[174] Bununla beraber Avrupa'nın önemli bir bölümünde Hrisityanlığın baskın konumunu yitirdiği de göz ardı edilemez. Zira kilisenin ve onun benimsettiği değerlerin yerini, akıl ve bilimin ortaya çıkardığı laiklik, ulus devlet, Sanayi Devrimi, kentleşme, hak ve özgürlükler gibi ortak değer, kurum ve normlara bırakmıştır. Peki, ulus devletlerin ortaya çıkışı ortak Avrupa düşüncesiyle çelişen bir durum değil midir? Aslında bu soruya hayır cevabı vermek imkânsız çünkü birbirlerinden bağımsız şekilde hareket eden egemen devletler söz konusu olduğundan ortak hareket etmeleri de zorlaşmaktadır ancak bu devletler laikleşme sürecini hızlandırarak, dinsel öğelerin yerine farklı değerlerin ön plana çıkmasını sağlamış ve böylece Avrupa'ya normatif bir anlam kazandırmıştır.[175]

Peki, ulus devletler çokkültürlü bir Avrupa için ne ifade etmektedir? Bu konuyla ilgili küçük bir parantez açmakta fayda var. Ulus devletler ortaya çıkışlarından itibaren yurttaşları arasındaki etnik farklılık sorununu aşmak zorunda kalmış ve bu sorunu, ulusu süperetnos'a[176] dönüştürerek çözme yoluna gitmiştir. Bu nedenle ulus devlet, hem eski etnik ayrımların önemini reddetmesiyle hem de bu ayrımı uzak ve karanlıkta kalmış bir geçmişin meselesi olarak göstermesiyle çokkültürlülüğün dayanağı haline gelmiştir. Ancak çoğu ulus devlet, bazı etnik

[172] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 46.
[173] Gerard Delanty, "Inventing Europe: Idea, Identity, Reality", s. 65-68. [Aktaran: F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 46-47.]
[174] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 47.
[175] Peter Bugge, "Asia and the Idea of Europe-Europe and Its Others", *http://www.hum.au.dk/cek/kontur/pdf/kontur_02/peter_bugge.pdf*, (17.12.2013).
[176] Bir bölgede aynı zamanda ortaya çıkan ve kendini tarihte mozaik bir bütünlük olarak takdim eden etnoslar grubu. Örneğin, Alman, Fransız ve Amerikan halkları gibi.

gruplara diğerlerinden daha fazla imtiyaz tanıdığı, dolayısıyla diğerlerini öteki olarak marjinalleştirdiği için bu proje başarıya ulaşamamış ve dışlanan etnik kimlikleri azınlık haline dönüştürmüştür. Böylece çözüleceği öngörülen önemli bir sorun, çözülmesi daha zor bir sorun haline gelmiştir. Süperetnos konusuna gelince, tüm ulus devletlerde Alman, Fransız ya da Amerikan halkı gibi bir süperetnos vardır. Süperetnos üyelerinin en önemli özelliği, ulus devleti kurduklarını ve bu devletin bekasında özel bir görev üstlendiklerini düşünmeleridir.[177]

Ulusçuluk fikri, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın geçirdiği tarihi tecrübeye çok şey borçludur. İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan ulusal monarşiler ve dolayısıyla gelişen ulusçuluk fikri, mevcut topraklarda yaşayan insanların bütünleşmesini sağlamıştır. Peki, ulusçuluk fikrinin hangi özelliği bunu mümkün kılmıştır? Ulusal monarşilerin ortaya çıkmasıyla birlikte mevcut topraklar üzerinde bütünleşen halklar, kendilerini diğer toplumlardan ayıracak yeni bir kimliğe ihtiyaç duymuşlardır. İşte ulusçuluk fikri insanlarda aidiyet hissi yaratarak bu ihtiyacı karşılamada başarılı olmuştur.[178] Smith'e göre bireysel olan kuvvet ve heyecanları, ulusal kuvvet ve heyecana dönüştürme gayesi, yeni kimlik ihtiyacını doğuran en önemli nedenlerden biridir. Ulusçuluk fikrine can veren şey ise tarihsel kültür ile etnik bağların devam etmekte olan kalıntılarıdır. Başka bir deyişle ulusçuluk, gücünü tarihsel yerleşmişlikten alır ve bu da onun, önceden var olan etnik oluşumlarla sonraki yüzyıllara aktarılan kültürel miraslardan türediği anlamına gelmektedir.[179] Ulus devlet, feodal toplum yapısının çözülüşü ve kapitalizmin gelişim süreciyle birlikte; siyasal, ekonomik, kültürel ve düşünsel anlamda görülen değişimin, yeni bir toplum yapısına dönüşümün bir göstergesidir.[180] Dolayısıyla ulusçuluk, burjuvazinin egemenliğini aristokrasiden alıp ulusa devretmesi açısından kendi iktidarını kurumsallaştırma sürecinin ideolojisini de yansıtır.[181] Daha önce de kısaca

---

[177] Gerd Baumann, *a.g.e.*, s. 36-37.
[178] Ömer Say, *Milli Devlet Kültürü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998, s. 73-74.
[179] Anthony D. Smith, "Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik", *http://tr.scribd.com/doc/200948019/Anthony-D-Smith-Kureselle%C5%9Fme-Ca%C4%9F%C4%B1nda-Milliyetcilik-pdf*, (17.05.2013), s. xii-xiii.
[180] Gordon Marshall, *a.g.e.*, s.412-413.
[181] Numan Durak Aksoy-Halis Adnan Arslantaş, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet", *http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/aksoy_numan%20durak-arslanta_halis%20adnan_31-39.pdf*, (03.11.2013), s. 34.

değinildiği üzere ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte Avrupalılık düşüncesini inşa eden ancak aynı zamanda da bu düşünceyi tahrip eden birbirine zıt iki durum söz konusudur. Ulus devlet, dinsel öğeleri geri plana atarak laik, normatif bir Avrupa inşasına katkı sağlamasına rağmen aynı zamanda Hristiyanlık gibi etkili bir birleştiriciyi geri plana atarak bütünleşmiş bir Avrupa yerine "ulusçuluk" adıyla anılan bir hareketin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Fransız Devrimi de Avrupa kimliğini şekillendirmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü devrim Avrupalılara, ileriki yüzyıllarda Avrupa kimliğini tanımlamada kullanacakları tarihsel bir dayanak sağlamıştır. Devrim sonrasında yaşananlar "tarihsel gereklilik" olarak açıklanmış, o döneme kadar sadece teoride anlatılan soyut pek çok düşünce tarihsel birer gerçekliğe dönüşmüştür. Yaşananlara, tarihsel gelişmenin kaçınılmaz sonuçları olarak bakılmaya başlanmıştır. Ancak yine de tek bir Avrupa anlayışı ortaya konamamış, Avrupa tanımlamalarındaki farklılıklar devam etmiştir. Devrim yanlılarının, geleneksel fikirlerin yerine özgürlükçü, eşitlikçi, akılcı ve evrensel bir toplum oluşturulabileceğini savunmalarına karşın devrim karşıtları, Fransız Devrimi'nin Avrupa'daki ortak değerleri yok ettiğini iddia etmiştir. Devrim karşıtlarının başında gelen ve muhafazakârlığın kurucusu sayılan Edmund Burke, Fransız Devrimi'nin Avrupa'nın aynı din, aynı hukuk düzeni ve aynı geleneklerden oluşan ortak temelini bozduğunu ileri sürmüştür.[182] Devrim sonrasında tek bir Avrupa oluşturma çabaları arasında dikkat çeken bir diğeri de Napolyon'un "Kıta Sistemi" düşüncesidir. Bu düşünce, Avrupa genelinde aynı sistem ve ilkelerin uygulanmasını öngörüyordu. Napolyon'a göre tek bir Avrupa oluşturmanın yolu, tek Avrupa hukuku, tek Avrupa parası, tek Avrupa temyiz mahkemesi, tek tip tartı ve ölçü birimleri, tek Avrupa Akademisi ve bilimsel gelişmeler için Avrupa ödülleri meydana getirmekten geçmekteydi. Ancak bu düşünce başarıya ulaşamadı çünkü Napolyon'un öngördüğü sistemin hâkim unsuru olarak Fransızlar düşünülmüştü ve bu yönde çalışmalar yapılmıştı. Fransızların hâkim olduğu bu sistem diğer halklar tarafından hoş karşılanmamış, bu da Avrupa'nın parçalı yapısının devam etmesine ve ulusçuluk fikrinin güçlenerek yayılmasına neden olmuştur.[183] Bunun sonucu olarak

[182] Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973, s. 350-355.
[183] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 76.

Avrupa'da şiddetli bir ulusçu üstünlük duygusu, dışarıda ise kaba bir emperyalist yarış, politikaya egemen olmuştur. Sözü edilen kaba emperyalist yarış, çalışmanın konusu İslamofobi'yi yaratan nedenlerden biri olan Hristiyanlığın yeniden keşfedilişinin ve modern siyasal İslam'ın çıkış noktasının anlaşılması bakımından da son derece önemlidir.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki merkeziyetçi yaklaşımın dışa vurumu olarak ortaya çıkan, Doğu'nun kendini yeniden canlandırabilmesi için Batı'nın aklına ihtiyacı var inanışı, tarihi amaç olan dünyayı medenileştirme idealini tetiklemiştir. Bu ideal, Avrupa sömürgeciliğinin ideolojik temelini oluşturarak meşrulaştırılmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde kendisine kıyasla daha zayıf gördüğü diğerinin sorumluluğunu kendi üzerine alma hakkının var olduğunu düşünen Avrupa, ayrıca beyaz ırkın üstünlüğünü savunmaktaydı. Dolayısıyla 19. yüzyıl Avrupa'sını bir arada tutan unsur, söz konusu üstün ırk algılamasıydı.[184] Sömürgeleştirme süreci, Avrupa'nın Hristiyan olmayan toplumlarla karşılaşmasına ve misyonerlik faaliyetlerinin artması ile Hristiyan kimliğinin daha fazla vurgulanmaya başlamasına neden olmuştur.[185]

İslam-Batı karşıtlığının temellerini Haçlı seferlerine kadar götürmek mümkündür ancak birazdan da bahsedileceği üzere modern siyasal İslam'ın ortaya çıkmasına neden olan şey, 19. yüzyıl Batı sömürgeciliğidir. Avrupalı ulus devletlerin Orta Doğu, Asya ve Afrika'daki Müslüman ülkeleri sömürge altına almaları bu ideolojinin altyapısını oluşturur. Dolayısıyla siyasal İslam dediğimiz kavram ontolojik olarak İslam'ın anti-Batıcı şekilde okunmasıyla gelişmiştir. Siyasal İslam, Batı'yı doğrudan hedef almamış, onun yerine Batı'nın kuklası olarak gördüğü Müslüman ülkelerdeki laik otoriter rejimlerle mücadeleyi ilke edinmiştir.[186] Bu aşamada Orta Doğu özelinde siyasal İslam'ın şekillenişine kısaca değinmekte fayda var.

---

[184] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 78.
[185] Gerard Delanty, *Avrupa'nın…*, s. 96-97.
[186] Rasim Özgür Dönmez, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", *http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2010/09/Kuresellesme-Bati-Modernligi-ve-Siddet.pdf,* (12.12.2013), s. 84-85.

Batı'nın ulus kavramı ile Doğu'nun millet kavramının yapısal olarak aynı siyasi toplumu ifade ettiği iddia edilse de içerikleri tamamen farklıdır. Zira Doğu'da toplumsal kimlik, yüzyıllardan beri dinin toplumsallaştırılması ve buna bağlı olarak içselleştirilmesiyle şekillenerek kimliğin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Din, bir dönem Batı kimliğini etkisi altına alsa da özellikle ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte ulus kimliği ve etnik kimlikler daha ağır basmıştır. Literatürde karşımıza milli kimlik-etnik/dini kimlik ayrımı olarak çıkan ikililik, Orta Doğu'ya da aynı şekilde nüfuz etmiş ayrıca millet/ulus ayrımı gibi bölgesel türevini de yaratmıştır. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, Orta Doğu'da söz konusu olan sorun, milletin ulus yapılmasıyla ilgilidir.[187] Karpat'ın bu konuya ilişkin düşüncesi şöyledir:

> "*Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda geleneksel millet teriminin kendi tarihi içeriğini bir yana bırakarak, Batı'dan gelen ve daha fazla, toplumun dilini, tarihini, kültürünü, esas alan bir millet tanımını kabul etmesi; diğer bir deyişle Batı tipinde bir millet oluşturmak istemesi, Orta Doğu'daki kimlik ayrılığının ve bu kimlik ayrılığının politikleşme sürecinin tarihsel arka planını oluşturmaktadır.*"[188]

Ekonomik, sosyal ve idari değişimlerin çokça görüldüğü milletin ulusa dönüştürülme sürecinde toplumun mevcut kimliğine yeni boyutlar kazandırılmasına rağmen mevcut kimliğin içeriği önemli ölçüde muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda bir üst yapı olan devletin, ulus kimliğini inşa etmesine karşılık toplumun mevcut millet kimliğini önemli ölçüde muhafaza etmesiyle ortaya çıkan ikililik, milli kimlik-etnik/dini kimlik ayrımını pratize ederek, etnik/dini kimliklerin baskın olduğu toplulukların ortaya çıkmasına ve aynı zamanda bu toplulukların politize olmasına neden olmuştur. Bu siyasallaşma, sömürgecilikle mücadele bağlamında milliyetçilik olgusu ile birlikte gelişim göstermiştir.[189] Örneğin Mısır'daki İslami hareketler içindeki kitleselleşmiş en büyük yapı olan Müslüman Kardeşler'in 1950'li yıllardan itibaren devlet başkanı Cemal Abdül Nasır tarafından baskılanmaya başlaması, örgütün felce uğramasına ve Seyyid Kutup'tan esinlenilerek marjinal eğilimlerin

---

[187] M. Umutcan Yüksel, "Orta Doğu'ya İnşacı Kuram Açısından Alternatif Bir Yaklaşım: Orta Doğu'da Kimlik Sorunu", *http://improkul.impr.org.tr/wp-content/uploads/Ortado%C4%9Fu-ve-%C4%B0n%C5%9Fac%C4%B1-Kuram.pdf*, (05.12.2013), s. 4.

[188] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Orta Doğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 12-13.

[189] M. Umutcan Yüksel, *a.g.m.*, s. 4-5.

ortaya çıkmasına yol açmıştır.[190] Örnekten de anlaşıldığı üzere laik ulus devlete tepki olarak ortaya çıkan bir İslami hareketin ulus devlet tarafından baskılanması, bu hareketin ileriki yıllarda marjinalleşerek politize olmasına neden olmuştur.

Özetle, Aydınlanma Çağı ile birlikte Hristiyanlığın geri plana atılışı, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile Avrupa'daki İslam karşıtlığı söyleminin eski gücünü kaybedişi ve laik idari yapı olan ulus devletin ortaya çıkışı, İslam-Batı karşıtlığı temeline oturtulan Orta Çağ siyasetini ortadan kaldırma açısından son derece önemli gelişmelerdi. Ancak ulus devletlerin sömürgeleştirdikleri ülkelere laik idari yapılar ihraç etme politikası, İslam-Batı karşıtlığını yeniden üretmiştir.

Orta Doğu'dan Avrupa'ya geri dönülecek olursa, devrimlerin art arda gelmesine bağlı olarak Avrupa'daki alt sınıfların demokrasi ve reform talepleri iyiden iyiye artmıştır. Bu sınıfların, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce elitlerin ve aristokratların sonrasında ise burjuvazinin tekelinde bulunan Avrupa kavramı içerisinde bir özne olarak yer almaya başladığı görülmektedir. Özellikle sosyalist hareketler, Avrupa burjuvazisine karşı bir denge unsuru olarak alt sınıfların hak taleplerini dillendirmişlerdir. Ayrıca burjuvazinin bütünleşmesine karşı işçi sınıfının bütünleşmesini öngören Marksist düşüncenin fikirsel tohumları da bu dönemde atılmıştır. Ancak 19. yüzyılda meydana gelen halk hareketleri ve tüm bu demokratik gelişmeler ulusal sınırlar içerisinde kalmış, ulusçuluk en baskın ideoloji, ulusal kimlik de en baskın aidiyet unsuru olarak belirmiştir. Ulusçuluğun güçlenmesine paralel olarak Avrupa üstünlüğü düşüncesinin dile getirilmesi bir çelişki olarak görülse de varlığını ulus devletlerin hâkim olduğu düzene borçlu olması açısından, ulusçuluğa alternatif olması bir yana onun yeniden üretimine katkıda bulunmuştur.[191] Zira dönemin ulusçuluk tartışmalarının birçoğunda Avrupa üstünlüğü düşüncesi, Avrupalı ulusların Avrupalı olmayanlara karşı üstünlüğü şeklinde dile getirilmiştir.[192] Öte yandan Avrupa bu dönemde, sömürgecilik sürecini düzenlemek için barış ve istikrara ihtiyaç duymuştur. 1815 Viyana Kongresi'nden I.

---

[190] Israel Elad Altman, "Egypt", *Guied to Islamist Movements*, Derleyen: Barry Rubin, M.E. Sharpe Publishing, New York 2010, s. 230.
[191] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 57-58.
[192] Pim den Boer, "Europe to 1914: The Making of an Idea", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995, s. 77.

Dünya Savaşı'na dek süren uzun barış dönemi, Avrupalı ulus devletlerin sömürgecilik hareketlerine hizmet eden barış döneminden başka bir şey ifade etmemektedir. Diğer bir deyişle Avrupa kendi içerisinde özgürlük ve demokrasi gibi değerlerle bütünleşirken, dışarıya saldırgan yüzünü göstermiştir. Sömürgeciliğin doruğa ulaştığı bu dönemde daha önce de bahsedildiği üzere Avrupa, kendisinden akıl olarak daha geride olduğunu düşündüğü Doğu'da laik ulus devletler inşa etme politikası güderek bu bölgelere modernizmi götürdüğünü iddia ediyor ve bu yolla sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştırıyordu. Buna ek olarak Avrupa, Hristiyanlığın insanlığın kurtuluşunu öngören evrensel söylemini kullanarak da bu sürece meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Bu da dönemin baskın ideolojisi olan ulusçuluğun yanında Hristiyanlığın yeniden gündeme gelmesine olanak sağlamıştır. Denilebilir ki Avrupa, sosyal Darwinciliği temel alan ırkçılıkla, insanlığın kurtuluşuna dayanan Hristiyanlık felsefesinin birbirini dengelediği bir yüzyıla sahne olmuştur. Tabi ırkçılık ve sömürgecilik ile şekillenen Avrupa düşüncesinin, yükselen ulusçuluk anlayışı ile birlikte olumlu bir yöne evrilmesini beklemek pek de gerçekçi olmayacaktı. Nitekim, İtalya (1861) ve Almanya'nın (1871) ulusal birliklerini kurmaları ile ulusçuluk düşüncesinin daha fazla aşırılıklar içerdiği bir döneme girildiği görülmektedir. Bu aşırılıklar, Avrupa'nın taşıdığı varsayılan evrensel değerleri bozuma uğratarak 20. yüzyılda iki dünya savaşı arasındaki faşizm döneminin altyapısını oluşturmuştur.[193]

20. yüzyıl öncesinde bir grup devletten oluşan Avrupa'da çatışmalar zaten yaşanıyordu ancak 20. yüzyıla gelindiğinde Avrupa, sivillerin ve askerlerin kitlesel ölçekte katledildiği iki korkunç savaş geçirdi. Buna ek olarak Nazi Almanya'sı, 1930'lu yıllardan itibaren Yahudilere karşı tarihte eşi benzeri görülmemiş sistematik bir yok etme girişiminde bulundu. Peki, bu duruma neden olan şey neydi? Yukarıda da kısaca değinildiği üzere aşırılaşan ulusçuluk fikri, insanların ülkelerine olan bağlılığını artırdı ve ülkeleri uğruna savaşıp ölme arzularını güçlendirdi. Bunun yanında sanayileşme ile birlikte insanlar, kırsaldan şehirlere göç ederek şehir nüfusunun hızla artmasına neden oldu. İnsanlar artık hiç olmadıkları kadar bir araya yığılmışlardı. Şehir yaşamı insanları okumayı öğrenmeye itti. Buharlı makinelerde üretimi yapılan gazetelerden ve okullardan toplumları hakkında bilgi sahibi olmaya

[193] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım...*, s. 58-59.

başlayan insanlar, radyo dinleyip film izlemeye başladılar. Örneğin Hitler, dönemin Almanya toplumu için bir radyo insanı, bir nevi film yıldızıydı. Okul ve medya aracılığıyla yayılan milli duygular, insanların aşırılaşmış ulusçuluk fikri etrafında birleşmelerine neden oldu. Artık Hristiyanlar değil, ulus devletlerin vatandaşları vardı. Bu modern olguyu beslemek için milli marşlar, bayraklar, erkek ve kadın kahramanlar, kutsal anlar ve yerler oluşturuldu.[194] Avrupa'nın 20. yüzyılda yaşadığı iki dünya savaşı, kuşkusuz en büyük iki hayal kırıklığıdır aynı zamanda. Avrupalı devletlerin sömürge yarışına girmeleri, yayılmalarını hızlandırmış ve bu da çıkar çatışmalarının artmasına neden olmuştur. Örneğin, İngiltere ve Fransa'nın sömürge alanlarının büyümesi, onlardan daha sonra sanayileşen ve siyasi birliğini tamamlayan Almanya ve İtalya gibi ülkeleri rahatsız etmiş, hatta adı geçen ülkelerin bu büyümeyi yaşam alanlarına yöneltilmiş bir tehdit olarak algılamalarına yol açmıştır. Yakın ve Uzakdoğu'daki sömürgelerin Büyük Britanya İmparatorluğu'na sağladığı ekonomik ve siyasal güç, Almanya'nın iştahını kabartmış, öte yandan paylaşılan alanlar sınırlandıkça Avrupalı devletler arasındaki rekabet kızışmış ve bu rekabet, savaş ihtimalini artıran bir olguya dönüşmüştür.[195]

20. yüzyılın ilk yarısı, aynı zamanda birleşik Avrupa'yı hedefleyen bir takım çalışmaların ortaya atıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde vahşi ulusçulukla birlikte birleşik Avrupa düşüncelerinin rafa kalktığını düşünenler çoğunluktayken, buna karşı çıkanlar, I. Dünya Savaşı sırasında iki önemli düşüncenin ortaya atıldığını savunmaktadırlar. Bunlardan birincisi, Friedrich Naumann tarafından ortaya atılan "Merkezi Avrupa" düşüncesi, diğeri ise dönemin Çek politikacılarından biri olan Tomas Garrigue Masaryk tarafından geliştirilen "Yeni Avrupa" düşüncesidir. Naumann'ın "Merkezi Avrupası", merkezinde Almanya olacak şekilde Çeklerin, Avusturyalıların, Macarların ve Güney Slavlarının da yer alacağı bir yapı öngörmektedir. Naumann'a göre bu yapının hayata geçirilebilmesi için adı geçen ülkeler arasında ekonomik birliğin kurulması ve bu birliğin doğuda Rusya'dan batıda ise Fransa'dan korunması gerekmektedir. Naumann, bunun için doğuda ve batıda olmak üzere "Çin Seddine" benzer iki setin inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur.

[194] John Hirst, *a.g.e.*,s. 189-190.
[195] Meryem Koray, *a.g.e.*, s. 69.

Masaryk'ın "Yeni Avrupa" düşüncesi ise bundan biraz daha farklıdır. Masaryk'a göre I. Dünya Savaşı demokratik rejimlerle (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa) demokratik olmayan rejimler (Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) arasındaki mücadeleden ibarettir ve savaşın galibi demokratik rejimler olacaktır. Savaşın sonucunda Wilson ilkelerini prensip edinen silahsızlanmış, demokratik bir Avrupa meydana gelecektir. Bu sayede hem kendisinin ideali olan bağımsız Çekoslovakya kurulacak hem de bağımsızlıklarını kazanmış uluslar arasında işbirliği oluşacaktır.[196] Tabi Avrupa bütünleşmesini öngören düşünceler bunlarla sınırlı değildir. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Avrupa bütünleşmesini barışçıl temeller üzerine inşa etmeye çalışan hareketler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi pan-Avrupa hareketi kapsamında 1922 yılında kurulan pan-Avrupa Birliği Örgütü'dür.[197] Öncülüğünü Kont Coudenhove-Kalergi (1894-1972) yaptığı bu hareket, Britanya ve Rusya arasında kalan tüm ulusları kapsayacak bir birlik kurulmasını öngörüyordu. Kalergi'nin, birliğe Britanya'yı dâhil etmemesinin iki nedeni vardı. Birincisi, Britanya birliğe dâhil edilmeyecek kadar büyük ve güçlü bir ülke konumundaydı ve kendine özgü bir siyasal alan oluşturmuştu. İkincisi ise Avrupa ve ABD arasında denge unsuru oluşturacak ve gerektiğinde arabuluculuk görevini üstlenecek bir güce ihtiyaç vardı. Kalergi'ye göre bu ihtiyacı karşılayacak tek ülke Britanya idi. Rusya'nın dışarıda bırakılmasının nedeni ise Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesiyle bu ülkenin demokratik Avrupa'ya sırtını dönmüş olduğuydu. Bu sebeple dışarıda kalmayı kendisi tercih etmişti ancak ileriki yıllarda demokratik bir yönetimi benimsemesi durumunda birliğe dâhil edilmesi düşünülebilirdi. Kalergi bu birliği, çok taraflı işbirliğine dayalı bir ulus-üstü yapı olarak düşünmüştü. Bu sayede sınırların önemi azalacak ve sınır çatışmaları önlenmiş olacaktı. Buna ek olarak birliğe üye küçük ülkeler özellikle Rusya'ya karşı korunmuş olacaktı. Kalergi ayrıca, Avrupa'da bu tarz bir birliğin oluşturulabilmesi için bazı önlemlerin alınması gerektiğine inanıyordu. Bu önlemlerin başında, "ulusal azınlıklara karşı hoşgörü" geliyordu. Bunu sağlamak için de Birlik üyesi ülkeler arasında "Büyük Hoşgörü Akdi"

[196] Peter Bugge, "The Nation Supreme: The Idea of Europe 1914-1945", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995, s. 90-95.
[197] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım...*, s. 60.

oluşturulmalı, ulus kavramı barışçıl bir biçimde yeniden tanımlanmalı ve toplumlara doğru bir eğitim verilerek bütün ulusların ortak Avrupalı köklere dayandığı öğretilmeliydi. Kalergi, ulusal dillerin faklılığı konusunda da düşüncelerini dile getirmiştir. Ona göre, dil farklılığı Avrupalı uluslar için bir engel oluşturmamaktadır. Kalergi bu düşüncesini, Belçika ve İsviçre'yi örnek vererek temellendirmiştir. Kalergi ayrıca, pan-Avrupa için ulusal dillerin haricinde, ortak dil olarak İngilizce'yi önermektedir. Çünkü İngilizce ona göre, gelecekte küresel iletişimi sağlayacak bir dil haline gelecektir.[198] Bu hareket, dönemin Fransa başbakanı Aristide Briand (1862-1932) tarafından da desteklenmiş, hatta Briand bu hareketi, 1929 yılında Milletler Cemiyeti'ne sunduğu Federal Avrupa önerisi ile ilk kez resmi bir platforma taşımayı başarmıştır. Ancak bu öneri, ulusçuların tepkisini toplayarak kitlelere gerektiği ölçüde ulaşamamış ve dönemin ulusçu ideolojileri içinde kaybolmuştur.[199]

2.3. Avrupa Bütünleşme Sürecinde Ortak Kimlik Fikri

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki bütünleşme çabalarının üç nedenden kaynaklandığı görülmektedir.[200] Birincisi, savaş sırasında yaşanan yıkımı telafi etmek ve yeni bir çatışma olasılığına karşı kalıcı bir barış ortamını sağlama yönünde duyulan istektir. İkincisi, dünya genelinde adalet, özgürlük ve barış ortamının sağlanması yönünde duyulan istektir. Bunun sağlanması için öncelikle Avrupa'da barış ortamının sağlanması gerekli görülmüştür. Üçüncüsü, SSCB ve ABD'nin iki süper güç olarak ortaya çıkmaya başlamasından duyulan rahatsızlıktır. Bunun nedeni, Avrupalı Devletlerin bu iki devletten gelecek olası tehditlere karşı kendilerini güvende hissetmeyişleridir. Savaş sonrasında Batı Avrupa'da bu düşünceler hâkim iken, Doğu Avrupa'nın tamamen SSCB'nin etkisi altına girdiği ve SSCB'nin, kendi nüfuz alanında olan bölgelerde Batı ile olan bütün bağları kopardığı

[198] Peter Bugge, "The Nation Supreme…", s. 97-101.
[199] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 60.
[200] Klaus-Dieter Borchardt, *Avrupa Bütünleşmesi: Avrupa Birliği'nin Kökenleri ve Büyümesi*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara 1995, s. 5-6.

görülmektedir. Bu doğrultuda Yahudi ve Almanlar, yaşadıkları bölgeleri terk etmeye zorlanarak çok etnikli yapının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.[201]

II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş'ın kendisine biçtiği rolle yetinmek zorunda kalan Avrupa'nın, barışı sağlamak için giriştiği bütünleşme sürecinin teknik ve ekonomik ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak bu doğrultuda hızlı adımlar atmasına rağmen daha derinlerdeki ulusçuluktan bir türlü kopamamıştır. Çünkü seçkinler eliyle yürütülen bu yaratma faaliyeti, bütünleşmeyi teknik ve ekonomik alanda ileri noktalara taşımışsa da siyasi ve kültürel boyutlar göz önüne alındığında yetersiz kalmıştır. Zira bir yönetimin ya da siyasal yapının meşruiyeti ve devamlılığı için kolektif kimliğin önkoşul olduğu bilinmektedir. Bu durum, Avrupalıların kendisini ait hissetmediği bir düzende politik yapıya ve kültüre olan sadakatlerinin en alt düzeyde kalması sonucunu doğurmuştur. Ancak 1970'lere gelindiğinde bu gerçeğin farkına varılmış ve daha ileri düzeyde bir bütünleşme nasıl olabilir sorusu tartışılmaya başlanmıştı.[202] Cris Shore'a göre özellikle siyasi açıdan aidiyet ve meşrutiyet sorununu aşmak için Avrupalılar arasında uyumu öngören psikolojik ve kültürel bir süreç başlatma düşüncesi doğmuştur. Avrupalı seçkinler, bu doğrultuda birtakım politika ve araçlardan yararlanarak Avrupa kimliğini inşa etmeye girişmişlerdir. İnşa sürecinin en somut kanıtlarından biri, seçkinler eliyle yürütülen bu projenin "La Construction Européenne"[203] metaforuyla anılmasıdır.[204] Avrupa siyasi ve ekonomik bütünleşmesi teknokratik bir şekilde devam etmiştir. Bu süreçte, Avrupa kimliği siyasetine, multidisipliner bir bakış açısı hâkim olmuş, siyaset bilimcilerin çalışmalarında ve anket tekniklerinde büyük ölçüde antropoloji, tarih ve sosyolojiden yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, mekânsal ve kültürel sınırları giderek daha geçirgen bir hale getirmektedir. Tüm bunların yanında sürece farklı aktörlerin dâhil olduğu görülmektedir. Brüksel merkezli bürokratlar ve aydınlar, Avrupa'ya

[201] Ole Waever, "Europe since 1945: Crisis to renewal", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995, s. 153-162.
[202] F.H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım…*, s. 88.
[203] Avrupa'nın inşası anlamına gelen Fransızca bir terim.
[204] Cris Shore, "Metaphors of Europe: Integration and The Politics of Language", *Anthropology and and Cultural Studies*, Derleyen: Stephen Nugent ve Cris Shore, Pluto Press, Chicago 1997, s. 127-131. Bkz. *http://books.google.com.tr/books*.

bağlılık konusunda kilit rol oynamaktadırlar.[205] Bu çerçevede savaş sonrasında ortaya çıkan, ancak Batı Avrupa ile sınırlı kalan bütünleşme hareketlerine ya da diğer bir ifadeyle örgütlere değinmekte fayda var.

Söz konusu örgütler üç ana grupta toplanmaktadır. Birinci grupta Atlantik-ötesi olarak adlandırılan örgütler bulunmaktadır. 1948 yılında "Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü" (OEEC) olarak kurulan ve 1960 yılında ABD ve Kanada'nın dâhil olmasıyla adını "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü" (OECD) olarak değiştiren örgüt, 1949 yılında kurulan "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü" (NATO) ve Avrupa ülkeleri arasında güvenlik alanında işbirliğini sağlamak amacıyla kurulmuş olan "Batı Avrupa Birliği" (BAB) bu grupta yer almaktadır. İkinci grubu oluşturan örgütler, olabildiğince fazla sayıda Avrupa ülkesinin üyeliğine açık olan ve uluslararası işbirliğine dayalı olarak kurulan örgütlerdir. 1949 yılında kurulan ve siyasi işbirliğini amaç edinen Avrupa Konseyi bu grup içinde değerlendirilmektedir.[206] Son grupta ise "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" (AKÇT), "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" (AAET) ve "Avrupa Ekonomi Topluluğundan" (AET) oluşan ve zamanla önce "Avrupa Topluluğuna" (AT) sonra da AB'ye dönüşen örgütler yer almaktadır. Bu örgütler, zamanla birleşerek tek bir örgüte dönüşmeleri ve üye ülkelerin egemenliklerinin bir kısmını bu üst yapıya devretmeleri göz önüne alındığında Avrupa bütünleşmesinin en gelişmiş örneği olarak kabul edilmektedir.[207] Sözü edilen bu bütünleşme hareketlerinin çeşitliliği, ülkelerin bütünleşme konusunda farklı görüşlere sahip olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, Batı Avrupa ülkelerini iki gruba ayırmıştır. Fransa ve Batı Almanya önderliğinde İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg gibi ülkelerin yer aldığı grup, daha ileri düzeyde federal bir yapıyı savunurken, İngiltere'nin başını çektiği ve içerisinde İrlanda ve İskandinav ülkelerinin bulunduğu grup ise hükümetler arası işbirliğine dayalı bir bütünleşme modelini benimsemişlerdir. Sözü edilen ülkelerin bir araya gelmesi de kolay olmamıştır. Zira İngiltere'nin topluluğa üyeliği büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Charles De Gaulle yönetimindeki Fransa,

[205] Jeffrey T. Checkel-Peter J. Katzenstein, "The politicization of European identities", *European Identity*, Derleyen: Jeffrey T. Checkel ve Peter J. Katzenstein, Cambridge University Press, New York 2009, s. 2.
[206] Ole Waever, "Europe since…", s. 166.
[207] Klaus-Dieter Borchardt, *a.g.e.*, 8.

İngiltere'nin topluluğa üye olmasına karşı çıkmıştır. De Gaulle'e göre İngiltere'nin üyeliği ABD'nin topluluğa sızması anlamına gelmekteydi. Buna karşılık Benelüks[208] ülkeleri dahil diğer üye ülkeler ise İngiltere'nin üyeliğini desteklemişlerdir. Bunun nedeni, İngiltere'yi Fransa ve Almanya karşısında dengeleyici bir unsur olarak görmeleriydi.[209] Daha önce de belirtildiği gibi bütünleşme hareketlerinin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri ABD ve SSCB'den duyulan rahatsızlıktı. Bu çerçevede 1969 yılında Federal Almanya'da yaşanan iktidar değişikliğinden bahsetmekte fayda var.

1969 yılında iktidara gelen Willy Brandt liderliğindeki sosyal demokrat-liberal koalisyon hükümeti (1969-1974), önceki hükümetlerin aksine, ulus-üstü yapı yerine konfederal[210] bir yapı öngörmüştür.[211] Yeni hükümet, Doğu Avrupa sorunu konusunda daha önceki hükümetlerden farklı bir politika gütmüştür. "Ostpolitik" olarak adlandırılan bu yeni politika, Doğu Avrupa ile daha az ilişki yaklaşımını terk ederek SSCB, Polonya ve Çekoslovakya ile uzlaşmayı ve nihai olarak Doğu Almanya'nın yarı tanınmasını öngörüyordu. Brandt, Doğu Almanya ile başlatılacak ilişkilerin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırarak soğuk savaştan yumuşama dönemine geçişin sağlanacağını ve hatta bunun Doğu Almanya'yı dönüştürebileceğini düşünmüştü. Ancak bu politika başta ABD ve Fransa olmak üzere diğer batılı ülkelerin Batı Almanya'nın SSCB'ye yanaşmakta olduğu yönünde kuşkuya kapılmalarına neden olmuştur.[212]

Bütünleşme konusundaki fikir ayrılıkları, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizlere ve 1980'lerden itibaren başlayan uluslararası alandaki gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir. ABD'nin izlediği ekonomi politikalarına bağlı olarak Amerikan dolarındaki dalgalanmalar ile 1973 ve 1978-1979 yıllarında yaşanan petrol

---

[208] 1948 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından oluşturulan gümrük birliğine verilen ad. 1960 yılında ekonomik bir birlik haline gelmiştir. Bkz. *http://www.thefreedictionary.com/Benelux+countries*.

[209] Ole Waever, "Europe since…", s. 166-169.

[210] Birden fazla ülkenin genellikle dış işleri ve savunma alanlarında federasyona göre biraz daha ılımlı bir bağımlılık içinde, ortak politika ve yönetim izleyip diğer alanlarda ise bölgesel yönetimlerin serbest bulundukları devletler topluluğu. Bkz. *http://www.tdk.gov.tr/*.

[211] Ole Waever, "Europe since…", s. 169.

[212] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 14. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2005, 358-360; Ole Waever, "Europe since…", s. 170.

krizleri, Batı Avrupa ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Tüm bu yeni gelişmelerin etkisiyle dünya ekonomisinde geri kalınacak olmanın verdiği korku, Batı Avrupa ülkelerinin bütünleşme çalışmalarına hız vermelerini beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda 1980'lerin ortalarından itibaren özellikle Fransa'da sürgünde olan Doğu Avrupalı rejim muhalifleri tarafından ortak kimliğe sahip bütünleşmiş bir Avrupa kurulması konusunda eserler yazılmaya başlanmıştır. 1984 yılında Milan Kundera'nın kaleme aldığı "The Tragedy of Central Europe", Hans Magnus Enzensberger'in 1987 yılında yazdığı "Ach Europa" ve yine 1987 yılında Edgar Morin tarafından kaleme alınan "Penser L'Europe" bu eserler arasında en önemlileri olarak gösterilmektedir. Orta ve Doğu Avrupalı rejim muhaliflerinin bütünleşmiş Avrupa düşüncesi ile ilgili ortaya attıkları fikirler, Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin gündemine taşınmış ve bu ülkelerde tartışılmaya başlanmıştır. Siyasal söylemlerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği bu dönemde Avrupa'da yaşanan tartışmaların odağında "Merkezi Avrupa" (Mitteleuropa)[213] düşüncesi yer almaktadır. Ancak Almanların "Merkezi Avrupa'sı" ile Milan Kundera'nın "Merkez Avrupa" (Central Europe) tanımlamasının farklı olduğu görülmektedir. Milan Kundera "Merkez Avrupa'yı" Almanya ve Rusya arasında kalan bölge olarak tanımlarken, Almanlar "Mitteleuropa" kavramı ile bu alana Almanya'yı da dahil etmektedirler. Fransa'da yapılan tanımlamaların ise tamamen farklı olduğu görülmektedir. De Gaulle döneminin Avrupa'sı Atlantik'ten Ural'lara kadar olan bölgeyi ifade ederken, 1980'lerin "Yeni Fransız Avrupası" Batı Avrupa anlamına gelmekteydi.[214] 1990'lı yıllar, bütünleşme ve ortak kimlik konusunda geçmişe oranla daha somut çalışmaların yapıldığı bir dönem olmuştur. 1987 tarihinde "Tek Avrupa Senedinin" (SEA) yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede AT'nin ulus-üstü karakterinin güçlü olmadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu çerçevede özellikle Bakanlar Konseyi'nde kararların çoğunluk sistemiyle alınmaya başlanması (veto sistemi kaldırılmıştır) ve Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması göz ardı

[213] 1900'lerdeki "Mitteleuropa" kavramından tamamen farklıdır. 1900'lerdeki "Mitteleuropa" kavramı, Almanlar için bir federasyon veya konfederasyon öngörmekte ve devletlerarası bir ittifakın kurulması fikrine dayanmaktaydı. Bu kavram ise ne bir ulus-üstü yapıyı ne de ulus devletler koalisyonunu ifade etmemektedir. Dolayısıyla bu kavramla anlatılmak istenen şey, sınırların değişmesi değil sınırların ifade ettiği anlamdır. Bkz. Ole Waever, "Europe since…", s. 182.

[214] Ole Waever, "Europe since…", s. 171-185.

edilemez hususlardır.[215] Takip eden yıllarda yapılan çalışmaların ardından 31 Aralık 1992'den itibaren geçerli olmak kaydıyla topluluk içinde malların, hizmetlerin, sermaye, işçi ve turistlerin hareketine konan sınırlamalar kaldırılmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla 1999 yılına kadar ortak bir para birimine geçilmesi öngörülmüş ve ortak bir dış politika ile savunma politikasının izlenmesi için hazırlık yapılması kararlaştırılmıştır.[216] İnşacı yaklaşım çerçevesinde AB çatısı altında ortak kimlik konusu ile ilgili ortaya atılan düşüncelere ve bu yönde yapılan çalışmalara gelince.

Ulus-üstü yapılanmayı gerçekleştirilebilir olarak görmeyen "tutucu" (retention) görüşe göre ulus-devlet ve onu oluşturan fikir olan ulusçuluk, kalıcı bir güce sahiptir. Buna karşılık ilerlemeci (supersession) görüş böyle bir yapılanmayı olanaklı görmektedir. Ancak bu yapılanma, ulusçuluk bir kenara bırakılarak ondan öteye geçen siyasi bir örgütlenme şeklinde mi yoksa mevcut ulus devletin genişleyerek ulus-üstü şekle bürünmesinden mi meydana gelecek? İşte bu, tartışma konusudur. Öyle ki Ulus-üstü yapılanmayı ele alan inşacı yaklaşım da kendi içerisinde tutucu ve ilerlemeci görüşleri barındırmaktadır. Bu çerçevede ulus-üstü yapılanmayla ilgili iki görüş ortaya çıkmaktadır:[217]

1) Post-ulusçuluk (Postnationalism),

2) Sınırlı Bütünleşme (Bounded Integration).

	Retention	Supersession
Constructivism	Bounded Integration	Postnationalism

Tablo 1: İnşacı yaklaşım içerisindeki tutucu ve ilerlemecilerin ulus-üstü yapılanma ile ilgili görüşleri.[218]

Post-ulusçular, ulus-üstü yapılanmayı mümkün görmenin ötesinde günün koşullarında gerekli görmektedirler. Zira modern iletişimin sonucunda ulus devlet

[215] Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1993.
[216] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 506.
[217] Lars-Erik Cederman, "Political Boundaries and Identity Trade-Offs", *Constructing Europe's Identity: The External* Dimension, Derleyen: Lars-Erik Cederman, Lynne Rienner Publishers, Colorado 2001, s. 12. Bkz. http*://books.google.co.uk/books.*
[218] Lars-Erik Cederman, *a.g.e.*, s. 13.

ortaya çıktıysa, gelişen teknolojiyle birlikte bu defa ulus-üstü yapılanma ortaya çıkacaktır.[219] Diğer bir deyişle ulus-üstü yapılanma, teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olacaktır. Bu görüşü savunanların başında Jürgen Habermas gelmektedir.

Jürgen Habermas'a göre ulusçuluk, tarih bilimi tarafından yaratılmış ve topluma modern kitle iletişim araçları aracılığıyla aktarılmış kültürel bütünleşmenin neden olduğu modern bir olgudur.[220] Dolayısıyla ulus-üstü bir yapılanmanın merkezine kültürü değil siyaseti koymak gerekmektedir. Kolektif kimlik başlığı altında da belirtildiği üzere çok kültürlü bir toplumda birlikteliği sağlamak için siyasal kültür temelinde bir tür "anayasal vatandaşlık" oluşturulmalıdır.

Avrupa düzeyinde ulus-üstü kurumsal bir yapı oluşturulmasını öngören bu model, ortak siyasal kültür düşüncesine dayanmaktadır. Böyle bir kültür hem siyaset, hukuk ve ahlak yapılanmasına imkân tanıyacak hem de siyasal kamuoyu oluşturulması için uygun bir içeriğe sahip olacaktır. Ancak tüm bunların olabilmesi için insan haklarına ve bireysel haklara dayalı liberal bir siyasal kültür gerekli görülmektedir.[221] Anayasal vatanseverlik kavramı ile tanımlanan anayasal vatandaşlık modeli çerçevesinde İsviçre örneğinin incelenmesi, konuya ışık tutma açısından oldukça önemlidir.

İsviçre'nin sunduğu çokkültürlü toplum modeli üç sacayağı üzerine inşa edilmiştir. **1)** Federalizm, **2)** Dil çeşitliliği ve özgürlüğü, **3)** Azınlıkların, azınlık haklarına değil çoğunluk yani eşit vatandaşlık haklarına kavuşturulması, dolayısıyla temsil olanaklarının artırılması. İsviçre bunu yasama, yürütme, yargı ve öğretim-yayım dili alanlarında gerçekleştirmek amacıyla yasal-kurumsal dayanaklar hazırlayarak başarmıştır. Federalizm ülkede yaşayan en küçük gruplara dahi temsil olanağı sağlamaktadır. Örneğin, merkezi yönetime yetki devri (seçmen yurttaş topluluklarının ve kantonların çoğunluğunun oylarına bağlı) oylamalarında Zürih

[219] Lars-Erik Cederman, *a.g.e.*, s. 13-15.
[220] Jürgen Habermas, "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", *Theorizing Citizenship*, Derleyen: Ronald Beiner, New York Eyalet Üniversitesi Yayınları, New York 1995, s. 81-255.
[221] Jürgen Habermas, *Öteki Olmak, Öteki'yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*, çev. İknur Aka, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 82.

kantonuyla, çok küçük bir kanton olan Appenzell-Innerrhoden kantonu arasında ayrım yapılmamaktadır. Dolayısıyla büyük-küçük kanton ayrımı diye bir uygulama söz konusu değildir. Bu da yöresel iradenin sisteme doğrudan yansıması sonucunu doğurmaktadır. İsviçre'nin kültürel çeşitliliğinin sorun yaratmamasının nedeni dinsel ve etnik farklılıklarını yönetme becerisine sahip olması ve çokkültürlülüğü siyaset felsefesi olarak benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Bu felsefenin benimsenmiş olduğunun en önemli kanıtı çok dillilik politikasıdır. Nüfus yapısı bakımından oldukça heterojen bir ülke olan İsviçre'de Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romanca dilleri resmi dil olarak kabul edilmiştir. Buna ek olarak dil özgürlüğü, İsviçre Federal Mahkemesi'nin güvencesi altındaki temel özgürlüklerden biridir. Böylece İsviçre'deki herkes, hem kamu hem de özel hayatında kendi tercih ettiği dili kullanabilmektedir. Dil özgürlüğü, yazılı olmayan bir anayasal hak olarak eyalet düzeyinde kısmen sınırlandırılmıştır fakat bu uygulama, geleneksel yerleşim bölgelerindeki azınlık dillerinin korunması amacını gütmektedir. Dilsel çeşitlilik, İsviçre Devlet Sistemi'nin kılavuz ilkelerinin başında gelmektedir. İsviçre, kültürel çeşitliliğini yönetmek amacıyla federalizm ve dil özgürlüğü yanında "olumlu ayrımcılık" ilkesini de benimsemiştir. Bu ilke, bazı durumlarda "azınlıkların aşırı temsili" şeklinde uygulanmaktadır.[222] Özetle, İsviçre kimliği federalizm, tarafsızlık ve doğrudan demokrasi ilkelerine dayalı siyasal-kurumsal yapılanma etrafında şekillenmiştir. Bu model, anayasal vatanseverlik düşüncesinin uygulanabilir olduğunu göstermesinin yanında Avrupa toplumları tarafından onaylanacak olan ortak bir anayasanın AB'nin sosyal yönden meşruiyet kazanmasına yardımcı olacağı yönündeki görüşlere de dayanak sağlamaktadır.[223] Dolayısıyla anayasal vatandaşlık modelinin AB bütünleşme sürecinde geçerli olmasının ve Birliğin meşruiyetini sağlamada araç olarak kullanılmasının üç ana nedeni vardır. Birincisi, anayasal vatandaşlık herkese açık evrensel bir kimliktir ve varlığını devam ettirmede "ötekine" ihtiyaç duymamaktadır. İkincisi, anayasal vatandaşlık gücünü Avrupa anayasal düzeninden almaktadır. Bu yüzden AB'ye ve kurumlarına güçlü aidiyet hisleriyle bağlılığı ifade eden bir kimlik değildir. Son olarak ise anayasal

[222] Doğu Ergil, "Çokkültürlülük ve Çokdillilik", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5452.pdf*, (17.03.2014), s. 159-165.
[223] Flora Di Donato-Pascal Mahon, " Federalism and 'Cultural' Identities. Some Remarks on the Naturalisation Procedure in Switzerland", *Ratio Juris*, Cilt 22, Sayı 2, Haziran 2009, s. 284.

vatandaşlığa dayalı bir kimlik, farklılıklara ve anlaşmazlıklara açıktır. Birbirini tamamlayan ve zenginleştiren aynı zamanda birbiriyle çatışan kimliksel çoğulculuğu ihtiva etmektedir.[224] Peki, böyle bir siyasal kültürün topluma benimsetilmesinde kimler rol oynamaktadır? Bu aşamada devreye Avrupalı seçkinler girmektedir.

Avrupalı seçkinler, anayasal vatandaşlık aracılığıyla AB üyesi ülkelerin anılarını ve ortak değerlerini ortaya çıkararak farklı bir siyasal kültürün oluşması için çaba sarf etmektedirler.[225] Böylece ülkeler ve toplumlar, ulus merkezli anılardan kurtularak Birlik üyesi bir diğer ülkenin kendisine karşı işlediği suçu göz ardı edebilecektir.[226] Özetle, üye ülkelerin ortak anayasal değerler etrafında birleşmesi, ulus kimliği erozyona uğratarak ulus-üstü bir yapıyı mümkün kılmaktadır.

Sınırlı bütünleşmeyi savunanlar post-ulusçulara nazaran, ulus devletin erozyona uğradığı konusunda daha az iyimser olan grubu oluşturmaktadır. Onlara göre ulusçuluk ve ulus devlet gücünü korumaktadır ancak etnik ulusçuların aksine, kültürel sürekliliğin ulus oluşturmada olmazsa olmaz olmadığı düşüncesindedirler. Bu düşüncelerini, sağlam siyasi kimlikler bilişsel mekanizma ve devlet politikaları tarafından oluşturulabilir ve korunabilir argümanıyla desteklemişlerdir. Yine onlara göre bu tür bir yapılanma diğerlerine göre daha hızlı ve sağlam olmaktadır. Ancak bunu sağlayabilmek için kimliklerin korunması devam ettirilmelidir. Aksi halde kimlikler hızlı bir şekilde çözülmeye başlayacaktır. Diğer bir ifadeyle ulus devlet söz konusu dengeyi sürdürdüğü sürece ulus-üstü bir yapı mümkün olmayacaktır. Sınırlı Bütünleşme görüşünü savunanlar tıpkı post-ulusalcılar gibi iletişim alanında yaşanan gelişmelerin kültürel benzeşmeyi sağladığı inancındadırlar ancak onlara göre iki farklı kültürün tek bir siyasal çatı altında yaşamını sürdürebilmesi ve hükümetlerin bu iki kültüre eşit ve tatmin edici bir şekilde hizmet verebilmesi pek olası değildir.

---

[224] Mattias Kumm, "The Idea of Thick Constitutional Patriotism and Its Implications for the Role and Structure of European Legal History", *http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No02/PDF_Vol_06_No_02_319-355_Art_SI_Kumm.pdf*, (18.03.2014), s. 353.

[225] Jan-Werner Müller, "A 'Thick' Constitutional Patriotism for the EU? Morality, Memory and Militancy", *http://www.princeton.edu/~jmueller/CP-ThickCPEurope-JWMueller.pdf*, (18.03.2014), s. 24.

[226] Justine Lacroix, "For a European Constitutional Patriotism", *http://www.sciencespo.site.ulb.ac.be/dossiers_membres/lacroix-justine/fichiers/lacroix-justine-publication8.pdf*, (18.03.2014), s. 950.

Çünkü siyaset ile kültür arasında bir bağ bulunmaktadır ve bu bağ, farklı kültürlere eşit yaklaşmanın önünde bir engel olarak görülmektedir. Sınırlı bütünleşmeyi savunanları post-ulusçulardan ayıran en önemli özellik, post-ulusçuların kültür ve siyaseti birbirinden ayırma çabalarının başarılı olamayacağına inanmalarıdır. Çünkü bireyler, standardize edilmiş olan bir kültüre kendilerini bağlı hissetmektedirler. Standardizasyon görevi ise merkezi yönetime aittir ve belirli bir kültürü empoze eden ulusçu eğitim devam edeceği için ulusçuluk son bulmayacaktır.[227] Ernest Gellner bu durumu, sanayileşmiş toplumların eğitim sistemlerinde ön plana çıkan standartlaşmayla açıklamıştır. Gellner'e göre bugünün toplumlarında güven ve kendine saygı ancak belirli dilde ve kültürde alınacak olan eğitimle mümkündü. Diğer bir ifadeyle bireyi birey yapan, ona kimliğini veren eğitimdi.[228] Bu çerçevede AB üyesi devletlerin egemenliklerinin nerede başlayıp nerede bittiği sürekli bir tartışma konusudur. İşte Avrupa Anayasası'nın I-5. maddesi bu tartışmayla ilintilidir. Sözü edilen maddede yer alan ifade şöyledir:

> "*Birlik, üye devletlerin temel siyasi ve anayasal yapılarının ayrılmaz parçasını oluşturan ulusal kimliğe, yerel ve bölgesel özerklik de dâhil olmak üzere saygı duyar. Başta toprak bütünlüğünü korumaya, kamu düzenini ve iç güvenliği sağlamaya yönelik olmak üzere devletin temel işlevlerine saygı gösterir.*"[229]

Durum böyleyken AB kurumlarının ortak kimlikle ilgili çalışmalarının hangi nitelikte olduğu büyük önem arz etmektedir.

Siyasal liderlerin ve seçkinlerin AB'nin siyasal bir varlığa dönüştürülmesi yönünde yürüttüğü çalışmaların, ulus ve devlet oluşturma modelleriyle önemli ölçüde örtüştüğü bilinmektedir.[230] Örneğin AB'nin de, ulus kimliğin simgelerinden olan ve ulus devletler tarafından kullanılan marş, bayrak, anayasa, vatandaşlık ve

---

[227] Lars-Erik Cederman, *a.g.e.*, s. 16-17.
[228] Ernest Gellner, *a.g.e.*, s.71-74.
[229] G.Özlem Oğuzlar, "Avrupa Anayasası", *http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-65-245*, (19.03.2014), s. 177.
[230] Cris Shore, "Imagining The New Europe: Identity and Heritage in European Community Discourse", *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, Derleyen: Paul Graves-Brown, Sian Jones ve Clive Gamble, Routledge Publishing, New York 1995, s. 102-103.

para birimi gibi olguları kullandığı görülmektedir.[231] Sözü edilen simgelerden belki de en önemlisi Avrupa kimliğini vurgulaması açısından AB bayrağıdır. Bu bayrak, AB'nin bayrağı olmasının yanında aynı zamanda bütünleşmiş Avrupa'nın ve genel anlamda kimliğinin bir sembolüdür. AB bayrağı ilk kez 29 Mayıs 1986'da (kabul edilişi Haziran 1985) resmi bir törenle AB Komisyonu'nun Brüksel'deki merkezinde göndere çekilmiştir. Gök mavi zemin üzerinde altın sarısı rengindeki 12 adet yıldızın oluşturduğu daire, Avrupa içindeki dayanışmanın ve uyumun bir göstergesidir. Bazı eleştirmenlere göre AB bayrağında kullanılan simge Avrupa'nın geçmişiyle ilintilidir. On iki sayısının, bolluğu ve mükemmelliği simgelemesinin yanında on iki havariyi[232], Yakup peygamberin oğullarını, Romalı yasacıları ve yasa levhalarını (12 Levha Yasası)[233] simgelediği de söylenmektedir. Buna ek olarak On iki adet yıldızın oluşturduğu dairenin Meryem'in haresini[234] temsil eden bir Hristiyanlık simgesi olduğuna inanılmaktadır.[235]

Kimlik oluşturmada kullanılan bir diğer simge de Avrupa Marşı'dır. 1972 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen bu marş, Beethoven'in 9. senfonisinin son bölümünden uyarlanmıştır. AB üyesi ülkelerin hükümet temsilcileri bu marşı 1985 yılında AB'nin resmi marşı olarak onaylamışlardır. AB marşı, üye ülkelerin ulusal marşlarının yerine geçmesi için değil ortak değerleri ifade etmesi için tasarlanmıştır. Bu marş ayrıca sözcüksüz müziğin evrensel bir dil olduğunu ve özgürlük, barış ve dayanışma gibi Avrupa ideallerini ifade eder.[236]

Para, ulus devletlerin en önemli simgelerinden biridir. Ulus devletin sınırları içerisinde kullanılan para, yine bizzat ulus devletin kendisi tarafından basıldığı için bağımsızlığın sembolü olarak nitelendirilmektedir. Devlet para basarak bir yandan

---

[231] Marc Abélès, "Virtual Europe", *An Anthropology of the European Union: Building, Imaging and Experiencing the New Europe*, Derleyen: Iréne Bellier ve Thomas M. Wilson, Berg Publishers, Oxford 2000, s. 38.

[232] İsa'nın en yakın müritleri olabilmek için ilk takipçileri arasından seçilen on iki kişiye verilen ad. Bkz. *http://christianity.about.com/od/peopleofthebible/tp/12-Apostles.htm*.

[233] Roma İmparatorluğu dönemine ait ilk yazılı yasalar.

[234] Meryem'in betimlendiği fresk ve mozaiklerde Meryem'in başını çepeçevre saran daire biçimindeki ışık huzmesi.

[235] Birol Altun, "Avrupa Birliği Yurttaşlığı ve Avrupa Kimliği Tartışmaları", *http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2606/3378.pdf?show*, (20.03.2014), s. 77.

[236] European Union, *The European Anthem*, http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/anthem/index_en.htm, (20.03.2014).

kendine meşruiyet sağlamakta diğer yandan da bireylerin devlete yönelik aidiyet hislerini ve kimliklerini güçlendirmektedir. Tarih boyunca kullanılan madeni ve kâğıt paraların üzerinde yer alan figürlerin, bireylerin kimliğini şekillendirmede güçlü simgeler olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Avrupa'nın ortak para birimi euro, AB'nin temellerini güçlendirmenin ötesinde ortak kimliğin ve kültürün kurgulayıcısı olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda euronun en önemli rolü, bütünleşme sürecinin soyut kavramlarını somut gündelik gerçekliklere dönüştürerek Avrupa kimliğine meşruiyet kazandırmaktır.[237] Euro, ortak para politikası kapsamında küçük nakit ödemeler ve muhasebe amaçlı sanal para olarak 1 Ocak 1999 tarihinde kullanılmaya başlandı. 1 Ocak 2002 tarihinde kâğıt-madeni paralar tanıtıldı ve yürürlüğe girdi. Euro bugün, 28 AB üyesi ülkenin 18'inde[238] resmi para olarak kullanılmaktadır.[239] Bu doğrultuda Avrupa anayasasının ilgili maddesindeki "ulusal kimliklere saygı" ilkesinin yine bizzat bu anayasayı oluşturan AB tarafından delindiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ulus kimliğin sürekliliğini sağlayan en önemli simgelerden biri olan ulusal para birimleri, yerini ortak para birimi olan euroya bırakmıştır.

Bayrak, marş ve para biriminin yanında AB'nin kurucuları olarak kabul edilen Jean Monnet ve Robert Schuman gibi isimlerin yer aldığı posta pulları, anma günleri, Avrupa pasaportu ve plakaları gibi çeşitli simgeler de günlük hayatın içinde yer almaya başlamıştır.[240]

Vamık D. Volkan'ın da dediği gibi bir toplumun grup kimliğini doğrulayıcı ritüellere başvurması için "öteki" ile sıcak çatışma yaşaması şart değildir. Simgesel belirteçlerin sergilenmesi, grup üyeleri bunun bilincinde olmasa bile kimliklerini neredeyse her gün güçlendirmektedir. Portreler, heykeller, fotoğraflar, seçilmiş

[237] Uğur Özgöker-Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 123.
[238] Avusturya, Belçika, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya.
[239] European Eunion, *The euro*, http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/index_en.htm, (20.03.2014).
[240] Cris Shore, "Imagining The New…", s. 102.

zaferler ve o dönemin liderleri, devlet dairelerinde, bankalarda ve okullarda her gün sergilenmektedir.[241]

Kimlik konusunu yakından ilgilendiren bir diğer husus, Avrupa bütünleşme sürecinde yer alan ve ulus devlet modelinde de kullanılmış olan "vatandaşlık" kavramıdır. AB vatandaşlığı, siyasi bütünleşmenin hızlanması yönünde alınmış bir karar olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede Avrupa vatandaşlığı ve vatandaşlık hakları, AB bütünleşme sürecinin kilit noktalarından birini oluşturmaktadır. Böyle bir değerlendirme yapılmasının en önemli nedeni Avrupa vatandaşlığının meşruiyet ve demokrasi açığı gibi sorunların çözümünde kilit rol oynayacağının düşünülmesidir. Tüm bunların yanında AB vatandaşlığı, Avrupa kimliğinin ve bilincinin inşası sürecinde önemli bir girişim olarak görülmektedir. Maastricht Antlaşması ile getirilen Avrupa vatandaşlığı, tüm Avrupa vatandaşları tarafından kullanılacak bazı hakları ifade etmektedir. AB vatandaşlığı, AB üyesi herhangi bir devletin vatandaşı olan kişiye, üye devletler arasında serbest dolaşım ve ikamet hakkı, ikamet edilen üye devletteki yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy verme ve seçilme hakkı, üçüncü bir ülkede diplomatik korunma hakkı ve son olarak Avrupa Parlamentosuna başvuru hakkı ile bir ombudsmana[242] müracaat imkânı tanımaktadır.[243] AB vatandaşlığı kavramı bu yapısıyla vatandaşlık kavramına ulus-üstü bir özellik kazandırmaktadır. Zira bu durum uyrukluğu yani ulusal vatandaşlığı ortadan kaldırmamaktadır.

Özetle bu çalışmalar, bir yandan ortak kimlik için gerekli unsurları ortaya koyarken, diğer yandan da toplumlara, farklılıkları ve Avrupa tarihinde yaşanan acıları, diğer bir ifadeyle olumsuz hatıraları unutturmaya çalışmaktadır. Ancak Bu aşamada karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, ulus kimliklerin hala eski gücünü koruyor oluşudur. Öyle ki AB üyesi ülkelerin ulusal kimliklerinin Avrupalılık

---

[241] Vamık D. Volkan, *a.g.e., s.* 133.

[242] Kurumsal olarak parlamento tarafından halkın şikayetlerini dinleyip çözüme ulaştırmak üzere seçilmiş kamu denetçisi. Bu kişi, kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında ortaya çıkan adaletsizliklerden etkilenen vatandaşlardan şikayetleri alır ve bu konuda araştırmalar yaparak sorunları çözmeye çalışır.

[243] Süleyman Gök, "Avrupa Vatandaşlığı ve Vatandaşlık Hakları", *http://politikakademi.org/2014/05/avrupa-vatandasligi-ve-vatandaslik-haklari/*, (21.03.2014).

duygusu karşısında oldukça güçlü bir konuma sahip olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

3. AVRUPA'DA İSLAMOFOBİ VE AVRUPA KİMLİĞİNE ETKİSİ

3.1. 21. Yüzyılda Avrupa'da İslamofobi'yi Artıran Dinamikler

İslam-Batı ilişkisi, 21. yüzyıla gelindiğinde (özellikle 11 Eylül sonrasında) dünya siyasal ve ekonomik hayatının en önemli gündem maddelerinden biri halini almıştır. Ancak sadece 11 Eylül saldırıları bu iki aktör arasındaki çatışmayı anlamada yetersiz kalmaktadır. İslam dünyasının modernleşmeye olan bakış açısı ile küreselleşmenin beraberinde getirdiği ülkeler, bölgeler ve sınıflar arasındaki ekonomik-siyasal dengesizlik, çatışmanın nedenlerini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla modernleşme süreci bu çatışmayı besleyen göç, çokkültürlülük, küreselleşme ve terörizm gibi dinamiklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

3.1.1. Göç

Göç kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu sürekli, daha iyi yaşayabileceği yerler aramış ve bu da insanların kitleler halinde sürekli yer değiştirmesine neden olmuştur. Aslında son kırk yılda yaşanan göçlerin de asıl nedeni tam olarak budur. Küreselleşme ile ortaya çıkan ülkeler, bölgeler ve sınıflar arasındaki gelir dengesizliği, insanların yasal olmayan yollarla Batı'ya göç etmelerine neden olmuştur.

Ulrich Beck'e göre küreselleşme ile ortaya çıkan bu gelir dengesizliği, dünyayı "risk toplumu" haline getirmektedir.[244] Örnek vermek gerekirse, göçler sonucunda dünyanın herhangi bir yerinde çıkan bir salgın hastalık, dünyanın farklı bölgelerine kolayca yayılabilmektedir. Yine dünyanın herhangi bir yerinde çıkan politik karmaşa, o bölgelerden göç eden insanlar aracılığıyla göç alan ülkenin iç

[244] Ulrich Beck, *World Risk Society*, Polity Press, London 1999, s. 125.

sorunu haline gelebilmektedir.[245] Ya da bir araya gelen farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin, birlikte yaşayamama sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bugün Avrupa'daki en büyük sorunlardan biri budur. Özellikle Doğu ülkelerinden gelen Müslümanların kültürlerinden kaynaklanan farklı yaşam ve giyim tarzları, Avrupa'da yaşayanlar (özellikle Hristiyanlar) tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Avrupa ülkeleri de artık politikalarını bu olguya daha doğrusu bu soruna göre belirlemektedirler. Bu duruma nasıl gelindiğini daha iyi anlayabilmek için Avrupa ülkelerine yapılan göçlerin neden ve hangi amaçlarla başladığını bilmek faydalı olacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya yönelen göç dalgası, ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durumla ilgilidir. Savaş sonrası dönemde savaşın izlerini silmek ve aynı zamanda ekonomik kalkınmayı sağlamak isteyen Almanya, Fransa, Hollanda ve Belçika başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, yabancı işçilere özellikle eski sömürgelerden gelene göçmenlere misafir işçi statüsüyle kapılarını açmışlardır. 1960'larda göç yasaları gevşetilerek göçmenlerin yerleşmelerine ve ailelerinin gelişlerine izin verilmiştir. 1970'lerde yaşanan petrol kriziyle yavaşlayan bu eğilim, 1980'li yıllardan itibaren ekonomik büyümeye bağlı olarak güçlenmiş, ancak 2000'li yıllarda baş gösteren küresel ekonomik krizin etkisiyle tekrar zayıflamıştır.[246]

Göç, denetimsiz ve kendiliğinde gelişen toplumsal ve ekonomik bir olgu olarak görülmektedir. Göçmen olarak başvuranların sayısında artış oldukça kabul eden ülkeler, söz konusu durumu bir tehdit olarak görmektedirler. Uluslararası göçün siyasal sığınma, ailenin bir arada yaşamak istemesi gibi bilinen birçok nedeni olmasına rağmen en önemli neden yaşam düzeyinin yükseltilmesi talebidir.[247] Demografi uzmanı Albert Jacquard, nüfus artışı üzerine yaptığı çalışmada, dünyanın

[245] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 88.
[246] Hasan Canpolat-Hakkı Onur Arıner, "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", Orsam Rapor No: 123, Haziran 2012, s. 8.
[247] Phillippe Marchesin, "Yeni Tehditler Karşısında Avrupa", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, çev. Beril Dedeoğlu, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul 2003, s. 428.

zengin ve fakir bölgelerindeki yaşam düzeyleri arasında farklar devam ettikçe, denetimsiz bir göç baskısından sakınmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir.[248]

2013 yılında tüm göç rotalarından Avrupa'ya yasa dışı göç edenlerin sayısı 107.365 kişidir. Ancak 2012 yılında Avrupa ülkelerine yapılan yasa dışı göçlerde 2011 yılına oranla büyük bir azalma olduğu görülmektedir. (2011 yılında Avrupa'ya yasa dışı göç edenlerin sayısı 141.051 iken, 2012 yılında bu sayı 72.437'ye düşmüştür.)[249] Frontex'in sınır ajansı direktörü Ilkka Laitinen, bu düşüşün doğru okunması konusunda uyarmıştır. Zira Laitinen'e göre, Suriye'deki çatışmalardan dolayı Avrupa'ya göç eden Suriyelilerin sayısı artmış ve kaçakçılar, göçmenleri AB sınırları içerisine sokabilmek için yeni yollar bulmuşlardır.[250]

Batılı devletler uluslararası göç konusunda üç farklı kategoride değerlendirilmektedir:

1) Almanya, Avusturya ve İsviçre, katı misafir işçi modeli çerçevesinde göçmen kabul etmektedir. Bu ülkelerin en önemli özelliği, aile birleşmesini önlemeye çalışan, yerleşim statüsü verme konusunda isteksiz davranan ve göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilmesini katı kurallara bağlayan politikalar güdüyor oluşlarıdır.

2) Fransa, Hollanda ve İngiltere, eski sömürgelerinden gelen göçmenlerin ülkeye girdikleri andan itibaren vatandaş sayıldığı ülkelerdir. Bu ülkelerde bazı istisnai durumlar dışında sürekli yerleşime ve aile birleşmelerine genellikle izin verildiği görülmektedir. Diğer ülkelerden gelen göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilme oranları oldukça düşüktür.

---

[248] Albert Jacquard, *L'explosion demographique*, Dominos-Flammarion, Paris 1993, s. 107. [Aktaran: Philippe Marchesin, *a.g.e.*, s. 428.]
[249] Doğruluk Payı, *http://www.dogrulukpayi.com/beyanat/53ad11db8c3d8*, (28.06.2014).
[250] The Wall Street Journal, *Illegal Migration to EU Fell in 2012*, http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887324763404578430720376545106, (20.05.2014).

3) ABD, Kanada ve Avustralya, aile birleşmesini ve sürekli yerleşimi teşvik ederek yasal göçmenlere geleceğin vatandaşı olarak bakmaktadırlar.[251]

Thomas Faist göçmen kültürleri ile ilgili üç temel yaklaşımın bulunduğunu öne sürmektedir. Birincisi, etnik çoğulculuk tarafından vurgulanan kültürel muhafaza ve kökenleri birbirinden farklı kültürlerin birleştirilmesi; ikincisi, melez kimliklerin ortaya çıkışı; ve son olarak akültürasyon tezi.[252] Akültürasyon tezi göçmen kültürünü, "eski dünyadan getirilen bagaj" olarak nitelendirmektedir. Bu tez genel olarak göçmenlerin, çekirdek kültürlere uyum sağlamasını hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle göç edilen ülkedeki değerlere, kurallara ve yaşam tarzına adapte olmalarını beklemektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için ait oldukları ülkeden getirdikleri değerleri (göç edilen ülkedeki unsurlarla çatışan değerler) geride bırakmaları istenmektedir. Ayrıca göçmenlerin, göç edilen ülkenin egemen dilini çok iyi düzeyde bilmesi ana hedeflerden biridir.[253] Bu kavram, hatırlanacağı üzere çalışmanın önceki kısımlarında vurgusu yapılan Bassam Tibi'nin Euro-İslam tanımını akıllara getirmektedir. Aslında sorun da tam olarak bu durumdan kaynaklanmaktadır. Özellikle Müslüman göçmenlerin uyumunu sağlamada başarısız olan devletler, göçlere bilinçli bir şekilde yasal statü kazandırmayarak bu gruplara negatif anlamlar yüklemekte ve ötekileştirmektedir.

Böyle bir ortamda AB son yıllarda göçmen politikalarını, göçü engelleme ve daha seçici bir göçmen profili sağlamaya yönelik biçimde oluşturmuştur. Bu politika, karikatürlere de konu olan, "Fortress Europe"[254] kavramıyla tanımlanmaktadır.[255] Yeni dönem göç politikaları yasa dışı ve kaçak gibi isimlerle tanımlanmıştır. Bu noktada şu sorular sorulabilir: AB, göç politikalarında başarısız mıdır, yoksa süreç AB ülkelerinin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılaması bakımından olması

---

[251] Stephen Castles-Mark J. Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Baral ve İbrahim Akbulut, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 325.

[252] Asimilasyon kavramının yerine kullanılan kavramlardan biridir.

[253] Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003, s. 374-375.

[254] "Kale Avrupa" anlamına gelen bu kavram, karikatürlere de konu olmuştur. Bkz. Ek-1, Ek-2 ve Ek-3.

[255] Teresa Hayter, *Open Borders: The Case Against Immigration Controls*, Pluto Press, London 2004, s. 57-63. Bkz. *http://libcom.org/* ; Alexander Caviedes, "The open method of co-ordination in immigration policy: a tool for prying open Fortress Europe", *http://www.eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/Other/caviedesJEPP.pdf*, (23.03.2014), s. 303-304.

gerektiği gibi mi işlemektedir? AB'ye yapılan göçlerle ilgili şu anki durum, hem geliştirilen politikalar hem de gerçekleşme şekli olarak AB'deki ekonomik dönüşümün, sosyal güvencelerden yoksun, sağlıksız koşullarda istihdam edilmeye hazır işçi ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. AB'deki genel eğilim olabildiğince az insanın Birliğe gelmesini amaçlayan politikaların hayata geçirilmesi olsa da, bu politikalar sonucunda neo-liberal ekonominin ihtiyaç duyduğu sosyal güvencesi az olan ya da hiç olmayan bir iş piyasası oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle AB'nin uyguladığı sıkı göç politikaları sayesinde işverenler, kaçak göçmenleri düşük ücretle çalıştırabilmekte ve istedikleri zaman işten çıkarabilmektedirler.[256]

Özellikle emek ve mülteci göçü sonucunda göçmen nüfusunun artması, Batılı ülkelerdeki sağ kesim tarafından, yabancıların ülkelerini istila etmekte olduğu ve ulusal kültürlerini tahrip etme açısından bir tehdit unsuru oluşturduğu yönünde yorumların yapılmasına neden olmuştur.[257]

Bu aşamada "World Values Survey'in" 2005 ve 2009 yılları arasını baz alan araştırmasına bakmakta fayda var.

	Fransa	Almanya	İtalya	Hollanda	İspanya	B.Krallık
Tamamen Güvenirim	%28.0	%1.3	%0.6	%2.4	%6.3	%9.3
Biraz Güvenirim	%47.0	%35.4	%35.5	%38.4	%33.3	%56.1
Çok Güvenmem	%14.1	%36.6	%37.7	%39.4	%29.5	%11.0
Hiç Güvenmem	%7.3	%12.4	%14.0	%9.0	%14.8	%4.4

Tablo 2: Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya ve Birleşik Krallıkta "*Başka dinden insanlara ne kadar güvenirsiniz?*" sorusuna verilen

[256] Pınar Enneli, "Avrupa Birliği'nin Yeni Dönem Göçmen Politikaları: Göç Mümkünse Yasal Olmasın Dürtüsü", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008, s. 123-124.
[257] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 91.

cevapların yüzdeleri. (Not: Soruya cevap vermeyenlerin ve herhangi bir fikri bulunmadığını söyleyenlerin yüzdesi belirtilmemiştir.)[258]

Tabloya bakıldığında ortaya, insanların kendi dinine mensup olmayan insanlara fazla güvenmediği sonucu çıkmaktadır. Buradan, Hristiyanlık dinine mensup kişilerin çoğunluğunun bu soruya, Avrupa'daki nüfus yoğunluğu en fazla olan azınlık dini İslam'a mensup kişileri düşünerek cevap verdikleri düşünülürse gerçekten de Müslümanlara karşı kronik bir güvensizlik içinde oldukları kanısına varılabilir. Aynı şekilde İslam dinine mensup kişilerin de bu soruya çoğunluk dini Hristiyanlığa mensup kişileri düşünerek cevap verdikleri düşünülürse Hristiyanlara karşı kronik güvensizlik içinde oldukları kanısına varılabilir.

Peki göç ettiği ülkenin vatandaşı olmak isteyen bir kişiden, o ülkenin adetlerini kabul etmesi isteniyor mu? World Values Survey'in bu konuyla ilgili anketi ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır.

	Almanya	İtalya	İspanya
Çok Önemli	%51.9	%33.9	%44.8
Oldukça Önemli	%37.1	%38.8	%39.4
Önemli Değil	%8.3	%24.9	%10.7

Tablo 3: Almanya, İtalya ve İspanya'da "*ülkenizin vatandaşı olmak isteyen yabancıların ülkenizin adetlerini kabul etmeleri sizin için ne kadar önemli?*" sorusuna verilen cevapların yüzdeleri. (Not: Soruya cevap vermeyenlerin ve herhangi bir fikri bulunmadığını söyleyenlerin yüzdesi belirtilmemiştir.)[259]

Tabloya bakıldığında "çok önemli" ve "oldukça önemli" cevaplarının yüzdelerinin fazla olduğu görülmektedir. O halde göçmenlerin göç ettikleri ülkeye olan uyumları, o ülkenin vatandaşları için büyük önem taşımaktadır kanısına varılabilir.

---

[258] World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V129.-Trust people of another religion,* http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

[259] World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V219.-Requirements for citizenship: Adopting the customs of my country*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

Will Kymlicka, Avrupalı ülkelerin çoğunda, Avrupa kökenli olmayan göçmenler içerisinde en geniş grubu Müslümanların oluşturduğunu, bu yüzden göçmenlikten bahsedilirken dikkatin Müslümanlara odaklandığını belirtmektedir.[260] Bu aşamada Avrupa'da yaşayan göçmenlerin kendilerini ait hissettikleri kültürün ritüellerinden, sembollerinden ve yaşam tarzından hangi ölçüde kopup kopamayacağı diğer bir ifadeyle göç edilen ülkeye uyum konusu en temel noktayı oluşturmaktadır. Özellikle Müslüman göçmenlerin göç ettikleri Avrupa ülkesinde İslami yaşam tarzını devam ettirmesi, İslam ritüellerini eksiksiz yerine getirmesi (namaz, bayram kutlaması, kurban kesme gibi) ve çeşitli dini semboller takması (başörtüsü, kara çarşaf gibi), kamusal alanda bazı zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla gittiği ülkede uyumu reddeden bir Müslüman'ın daha birçok olumsuzlukla karşılaşması olasıdır. Zira tarihte bu durumla ilgili sayısız olay yaşanmıştır.

Örneğin, otuz bir yaşındaki Afganistanlı Fereshta Ludin'e, 1998 yılında Almanya'nın Baden-Wuerttemberg eyaletinde çalıştığı okuldaki derslere başı kapalı giremeyeceği söylenmiş. Bunun üzerine Ludin, din özgürlüğünün anayasa tarafından garanti altına alındığını savunarak Alman Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, 2003 yılında üçe karşı beş oyla Ludin'in başörtüsünü takabileceğine karar verdi ancak bunun bir yasa ile engellenebileceğini belirtmiştir.[261] Bu kararın ardından on altı eyaletten dokuzu "Tarafsızlık Yasası" adlı yasayı yürürlüğe koymuştur. "Başörtüsü Yasası" olarak da bilinen bu yasa, devlet okullarında dini sembollerin kullanılmasını yasaklamıştır. Dolayısıyla Fereshta Ludin'in zaferi kısa sürede mağlubiyete dönüşmüştür.[262] Bununla birlikte Almanya'nın Bavyera eyaletinde Anayasa Mahkemesi'nin 1995 yılında almış olduğu bir kararla, sınıflarda yer alan haçlar, tek bir öğrenci talep etse dahi kaldırılabilmektedir.[263]

---

[260] Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford University Press, New York 2007, 125-126.
[261] BBC News, *Muslim teacher wins headscarf fight*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3134824.stm, (24.03.2014).
[262] Deutsche Welle, *Almanya'da başörtüsü mücadelesi*, http://www.dw.de/almanyada-ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-m%C3%BCcadelesi/a-17117863, (24.03.2014).
[263] Stasi Komisyonu, *a.g.e.*, s. 71.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kamu görevlileriyle ilgili olarak Cenevre Kantonu'nda başörtüsünü çıkarmayı reddeden bir öğretmen hakkındaki 15 Şubat 2001 tarihli "Dahlab İsviçre'ye Karşı Kabul Edilebilirlik Kararı'nda" "bir ilköğretim faaliyeti çerçevesi içinde başörtüsü takma yasağının demokratik bir toplumda zorunlu bir önlem oluşturduğu" gerekçesiyle davacının talebini reddetmiştir. Avrupa'da dinsel sembollerin (özellikle başörtüsü) bu derece sert tedbirlerle kısıtlanmasının nedeni bireysel özgürlüklere karşı tehdit olarak algılanmasıdır. Onlara göre, genç kadınlar, fiziki, sözlü ve psikolojik şiddetle kendisini gösteren cinsiyetçi bir ayrımcılık dalgasına hedef olmaktadırlar. Bazı kadınlar isteyerek başörtüsü takmaktadırlar ancak bunu baskı ve zorlama yoluyla takanlar da mevcuttur. Henüz ergenlik çağına gelmemiş kız çocuklarının durumu budur. Başörtüsü kimi zaman onlara şiddet yoluyla dayatılmaktadır.[264] Fakat sözü edilen durumu sadece bireysel özgürlüklerin korunması kapsamında ele almak yanlış olacaktır. Bu durum aynı zamanda Avrupa'nın Hristiyan ve laik kimliğinin korunması amacını da gütmektedir.

Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 yılında yayınladığı "Tercih ve Önyargı: Avrupa'da Müslümanlara Karşı Ayrımcılık" adlı raporunda Müslümanların, günlük hayatta geleneklerini sürdürme eğilimlerinin özellikle iş dünyasında mağduriyet yarattığı dile getirilmiştir. Raporda, özellikle Belçika ve Fransa'da başörtüsü ve peçe yasağı ile ilgili çıkarılan yasalara dikkat çekilerek, Müslümanların iş bulmada sıkıntı çektikleri ve bazılarının okullarını değiştirmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Raporda ayrıca, Müslümanlara yönelik ayrımcılığın önyargılardan beslendiği, bazı siyasi partilerin ve medya kuruluşlarının da bu olumsuz bakışı körüklediği ifade edilmiştir. Raporda en dikkat çekici kısımlardan biri laiklik ve devletin tarafsızlığı ilkesine yapılan göndermedir. Bu iki ilkenin varlığı, uluslararası hukuka göre inanç ve ifade özgürlüğü haklarına herhangi bir kısıtlama getirilmesini meşru kılmaz ifadelerine yer verilmiştir. Yine raporda, dini semboller giymeye getirilen yasakların, kanıtlanabilir gerçeklerden çok spekülasyon ve varsayımlar üzerinden yürütüldüğü ve bunun bireyin inanç özgürlüğünün ihlal edilmesi anlamına geldiği dile getirilmiştir. İsviçre'de 2010 yılında kabul edilen "minare yapılmasını yasaklayan

[264] Stasi Komisyonu, *a.g.e.*, s. 53-90.

yasanın" hatırlatıldığı raporda, bunun din ve inanç özgürlüğünün ana bileşenlerinden biri olan ibadet yerleri kurma hakkının çiğnenmesi anlamına geldiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca, yaşadığı ülkede ayrımcılığa maruz kalan bireylerden de somut örnekler de verilmiştir. Örneğin turizm eğitimi aldıktan sonra staj yapmak için iş aramaya başlayan başörtülü R. raporda, her mülakatta kendisine başörtüsünü çıkartmayı kabul edip etmeyeceğinin sorulduğunu, Flaman İş Bulma Kurumu'nda kendisine müşteriler ile doğrudan temas gerektirmeyecek pozisyonlara başvurmasının tavsiye edildiğini dile getirmiştir. 2010 yılında noter asistanlığına başvuran bir başörtülü kadın ise "mutlak tarafsızlığa gölge düşeceği" gerekçesiyle başörtüsünü açmasının istendiğini belirtmiştir.[265]

Pew Research Center'ın 2011 yılında yayınladığı rapora göre 2010 yılında Fransa'ya 66 bin Müslüman'ın giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Bu sayı, Fransa'ya 2010 yılında giriş yapan göçmenlerin %68.5'ine tekabül etmektedir. Aynı yılda Hollanda'ya 3 bin (%42.6), Almanya'ya 22 bin (%14.7), Belçika'ya 14 bin (%30.8), İsveç'e 19 bin (%45.4), İspanya'ya 70 bin (%13.1), Birleşik Krallığa 64 bin (%28.1) ve son olarak İtalya'ya 60 bin (%23.7) Müslüman göçmenin giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Yine 2010 verilerine göre Avrupa'da yaşayan Müslüman nüfusu artış hızında azalma görülmüştür. 1990-2000 yılları arasında Avrupa'da yaşayan Müslüman nüfusunun artış hızı %2.2 iken, bu oran 2000-2010 yılları arasında %1.8'e gerilemiştir. Buna ek olarak 2010-2020 yılları arasında 1.6'ya, 2020-2030 yılları arasında ise 1.2'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bunun aksine Müslüman olmayan nüfusun artış hızında azalma görülmektedir. 2010-2020 yılları arasındaki Avrupa'da Müslüman olmayan nüfusun artış hızının %-0.1 olacağı tahmin edilirken, bu oranın 2020-2030 yılları arasında %-0.2'ye gerileyeceği öngörülmektedir.[266] Müslüman göçmen nüfusundaki artış hızı son yıllarda azalmasına rağmen, Müslüman olmayan nüfustaki artış hızının eksi değerlere gerilemesi, hem AB üyesi ülkeler hem de vatandaşlar tarafından kaygıyla karşılanmaktadır.

---

[265] Amnesty International, *Choice and Prejudice: Discrimination Against Muslim in Europe*, http://www.amnesty.eu/content/assets/REPORT.pdf, (25.03.2014). (Not: Parantez içindeki yüzdeler, 2010 yılında ülkeye giriş yapan Müslüman göçmenlerin, o yıl giriş yapan tüm göçmenlerin içerisindeki oranını ifade etmektedir).

[266] Pew Research Center, *The Future of the Global…,* (14.01.2013).

Özetle, ötekileştirme bir karşılıklılık ilişkisi bağlamında gerçekleşmektedir. Batılıların İslam'a yönelttiği suçlayıcı tanımlamaların yanında Müslümanların da Batı'ya ilişkin olarak, her daim önyargılardan beslenen suçlayıcı tanımlamalara başvurduğu görülmektedir. Bu tanımlamalar çoğunlukla tarihsel miras yoluyla zihinlere kazınmış ve kimi acı deneyimler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla değer yüklü bir sorun olduğu için çok yönlü ve çok katmanlıdır. Bu durum hem Avrupa vatandaşlarının hem de Müslümanların kimlik güvenliğini tehdit etmektedir. Entelektüel donanım ve ötekini tanıma siyaseti dahi "kültürel bagaja" olan bakış açısını değiştirmeye yetmemektedir. O kadar ki, konu Batı ve İslam olduğunda her zaman süregelen bir husumetten bahsetmek adet olmuştur.[267]

3.1.2. Küreselleşme

Küreselleşme en genel anlamıyla, endüstriyel genişlemeye ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına bağlı olarak siyasal, kültürel ve ekonomik düzeydeki çok yönlü toplumsal ilişkilerin dünya üzerinde yaygınlaşması olarak tanımlanmaktadır. Özellikle iletişim teknolojisindeki gelişme, toplumlar arası etkileşimin hızını ve yaygınlığını artırmaktadır. Bu süreç, yeni toplumsal ve yapısal oluşumları ortaya çıkarmanın yanında, aynı zamanda ulus devlet, siyasi otorite, toplumsal kimlik gibi kavramları da değişime uğratmaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren yaşanmaya başlanan siyasi ve ekonomik değişimler, ülke sınırlarını tanımaksızın bütün toplumları etkisi altına almakta, bu etkileşim süreci de kitle iletişim araçlarıyla daha da yaygınlaşarak dünya toplumlarının değişim dinamiklerini derinden etkilemektedir. Ekonomik, siyasal ve kültürel olarak iç içe geçen toplumların, küresel toplumu oluşturduğu ve bireyin küresel değişim dinamiklerinden daha da etkilenebilir bir hale geldiği öne sürülmektedir.[268]

---

[267] Necdet Subaşı, "Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı", *Avrupa'da İslam*, Derleyen: Kadir Canatan, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, s. 45.

[268] Nadir Suğur, "Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme", *http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite04.pdf*, (26.03.2014), s. 69.

Küreselleşme, diğer bir ifadeyle insanların, kültürlerin, imgelerin ve fikirlerin yayılmasıdır. Göç, bu durumun en somut örneğidir. Örneğin, 21. yüzyılın başında ABD'de ikamet eden 32 milyon kişi (nüfusun %11.5'i) yabancı ülke doğumluydu. Bunun yanında ülkeye her yıl yaklaşık 30 milyon ziyaretçi giriş yapmaktadır. Küreselleşmenin siyasi boyutu da vardır. Bu durum, anayasal düzenlemelerin yayılmasında, demokratikleşen ülke sayısındaki artışta ve uluslararası normlarla kurumların gelişiminde açıkça görülmektedir. Yüzyıllardır devam etmekle birlikte, küreselleşmenin modern hali daha hızlı ve yoğundur.[269]

Daha öncesinde başlamış olsa da 20. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik anlamda daha önce eşine rastlanmamış hızlı bir küreselleşme sürecine girildiği görülmektedir. Artan üretimle birlikte kitlelerin çok sınırlı kalan satın alma gücü, hem kapitalizmin hem de sosyal krizlerin temel etkeni olarak görülmektedir.[270] Hatırlanacağı üzere, ABD'li yatırım bankası Lehman Brothers'ın Eylül 2008'de batmasıyla tüm dünyaya sıçrayan ekonomik kriz, yıkıcı etkisini Avrupa üzerinde de etkisini göstermiştir.[271] Yunanistan ve diğer Güney Avrupa ülkelerinde patlak veren ekonomik kriz ve Merkez-Doğu Avrupa ülkelerinin IMF ile anlaşma yapmak mecburiyetinde kalması, Avrupa'yı bir anda küresel krizin merkez üssü haline getirmiştir. Krizi derinleştiren en önemli faktör ise Avrupa Bütünleşmesinin çekirdek ülkelerinin Yunanistan'daki ekonomik krize sırtlarını dönerek ulusal sorunlarına öncelik vermeleri olmuştur. Ekonomik kriz, tüm Avrupa'da işsizlik rakamlarının fırlamasına neden olmuş ve milyonlarca insan işsiz kalmıştır. İşten atılmayan birçok insan da yüklü kesintilere ve sosyal güvenlik harcamalarındaki kısıtlamalara rıza göstermek durumunda kalmıştır. Böylesi bir durumda ilk hedef, genellikle alt gelir gruplarını oluşturan ve ekonominin istikrarlı olduğu dönemlerde oldukça rağbet gören inşaat, turizm gibi sektörlerde istihdam edilen göçmenler olmaktadır. Çünkü ekonomik genişleme döneminde yükselen sektörler, kriz dönemlerinin kaybedenleri olmaktadır. Bu durum, sözü edilen sektörlerdeki işgücünü oluşturan asıl kesim olan göçmenleri, ekonomik sıkıntıların odağına yerleştirmektedir. Ekonomik krizin

[269] Joseph S. Nye Jr.- David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 345-346.
[270] Meryem Koray, *a.g.e.*, s. 338.
[271] Euro bölgesi krizi karikatürlere de konu olmuştur. Bkz. Ek-4.

göçmenler üzerindeki ilk etkisi bu şekilde gerçekleşmektedir. İkinci etki ise politikacıların pozisyonlarını kuvvetlendirmek için hızla "günah keçisi" arayışına girmeleri sonucunda oluşmaktadır. Politikacılar kriz zamanlarında öfkeli insanlara öfkelerini boşaltabilecekleri bir sorumlu göstermeye çalışmaktadırlar. Bir anlamda "rahatlama terapisi" niteliğinde olan bu yaklaşım, toplumu olan biteni göçmenlerin sırtından okumaya eğilimli hale getirmektedir.[272] Bu çerçevede çok sayıda Müslüman göçmenin çalıştığı Avrupa ülkelerinin bazılarında, "rahatlama terapisi" Müslümanlar üzerinden yürütülmektedir.

Örneğin, Belçika'nın Anvers kentinde düzenlenen kongrede kırmızı bir koyunun, Avrupalıları temsil eden beyaz bir koyun tarafından Batı Avrupa ülkelerinin dışına tekmelendiğini gösteren bir afiş kullanılmıştır.[273] Belçika'daki aşırı sağcı parti Vlaams Belang (Flaman Çıkarı Partisi) kongrede, göçün durdurulmasını, vatandaşlığa geçişin zorlaştırılmasını, dil sınavı uygulamasının getirilmesini, işsizlik ödeneğine sınırlamalar getirilmesini ve gönüllü ya da zorunlu geriye dönüşü içeren bir paket hazırlığında olduğunu ve bu paketi parlamentoya sunacağını duyurmuştur. Parti temsilcisi Filip Dewinter kongrede yaptığı konuşmada, "*Fatma ve Muhammed (İslam peygamberi Muhammed ve kızı Fatma'yı kastediyor) bugün ucuz işgücü ve genç nesil sağlayabilir ama yarın kendi yasalarını uygular*" diyerek Anvers'te yapılması düşünülen iki büyük cami için referandum talep edeceklerini belirtmiştir.[274] Pew Research Center'ın 2008 yılında yayınladığı "Avrupa'da Yahudilerin ve Müslümanların Olumsuz Görünümlerinin Artışı" adlı çalışma kapsamında yapılan ankette, 2004-2008 yılları arasında özellikle İngiltere ve Fransa'da, Müslümanları olumsuz algılayanlardaki artış dikkati çekmektedir.[275]

---

[272] Fatma Yılmaz Elmas-Mustafa Kutlay, "Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi", *http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/tqG71B6oQlrPg4CBoIK4BxjEdNrNu5.pdf*, (27.03.2014), s. 15-16.

[273] Kırmızı bir koyunun, Avrupalıları temsil eden beyaz bir koyun tarafından Batı Avrupa ülkelerinin dışına tekmelendiğini gösteren afiş. Bkz. Ek-5.

[274] Hürriyet, *Türklere Belçikalı Tekmesi*, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17542009.asp, (27.03.2014).

[275] Pew Research Center, *Unfavorable Views of Jews and Muslims on the Increase in Europe*, http://www.pewglobal.org/2008/09/17/unfavorable-views-of-jews-and-muslims-on-the-increase-in-europe/, (27.03.2014).

Peki, işsizlik oranları arttığında nasıl bir milliyetçilik ortaya çıkmaktadır? World Value Survey'in yaptığı anket bu soruya cevap verir niteliktedir.

	Almanya	Hollanda
Katılıyorum	%41.3	%35.9
Her İkisi de Değil	%23.6	%21.2
Katılmıyorum	%34.8	%36.3

Tablo 4: Almanya ve Hollanda'da, "*ülkede insanlar iş bulamıyorsa, işverenler kendi ülkenizden olanları göçmenlere tercih etmeli midir?*" sorusuna verilen cevapların yüzdeleri. (Not: Soruya cevap vermeyenlerin ve bilmiyorum diyenlerin yüzdesi belirtilmemiştir.)[276]

Anket sonuçları, işsizlik söz konusu olduğunda özellikle Almanya'da milli hislerle hareket edildiğini göstermektedir.

Eurobarometer'ın, 2012'de yayınladığı "Avrupa Değerleri" raporu, ekonomik krizden en çok etkilenen ülkelerde, göçmen karşıtlığının arttığını göstermektedir. Örneğin, Yunanistan'da "göçmenlerin ülkenize katkı yaptığını düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplarda, soruyla muhatap olanların %32'si evet yanıtı verirken, %66'sı hayır cevabını vermiş. (bu oran 2008'de %45'e %55). İspanya'da bu soruya evet diyenlerin yüzdesi fazla olmasına rağmen (%48'e %41), 2008 yılına göre hayır diyenlerin oranında büyük bir artış olduğu görülmektedir. (2008 rakamları, %64'e %23).[277]

Küreselleşme, diğer birçok olguda olduğu gibi çelişkili karakteriyle ön plana çıkmaktadır. Bazılarına göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ya da tüm insanlar için yeni olanaklar ve fırsatlar anlamına gelmektedir. Bu çerçevede sermaye akışının ve teknoloji kullanımının yaygınlaşması gibi bilgi-iletişimin artmasının getirdiği kolaylıklardan söz edilmektedir. Burada, küreselleşmenin, bireyin önündeki özgürlük ufkunu genişlettiğine, ulusal sınırları ortadan kaldırdığına, ulusal devletlerden gelen

[276] World Values Survey, *Wave 6 2010-2014: V46.-When jobs are scarce, employers should give priority to people of this country over immigrants*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).
[277] Eurobarometer, *The Values of Europeans*, *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf, (24.03.2014).*

sınırlama ve baskıların geçerliliğinin kalmadığına ya da azaldığına ve bu durumun, demokrasi ve insan haklarının gelişimine katlı sağlayacağına inanan liberal bir mantık işlemektedir.[278] Buna ek olarak küreselleşmenin giderek daha çok toplumu daha hızlı bir biçimde birbirine yakınlaştırdığı ve böylelikle toplumsal-kültürel yönden birbirinden çok farklı toplumların bütünleşme olasılıklarının arttığı iddia edilmektedir. Yine bu görüşe göre küreselleşme, toplumlar arasındaki toplumsal ve ekonomik gelişmişlik farklılıklarını azaltmakta ve siyasal çatışmaların önüne geçmektedir.[279] Elbette bu durumlara örnek teşkil edecek durumlar söz konusudur ancak küreselleşme, hem farklılıkların bir araya gelmesini hem de farklılaşmayı ihtiva eden çok boyutlu bir olgudur. Örneğin, Danimarka'daki liberal parti Venstre'nin Türk kökenli milletvekili Fatma Yeliz Öktem, giydiği kıyafet yüzünden ülkedeki aşırı İslamcı bir grubun sözlü saldırısına uğramıştır. Olay, Facebook kullanıcısı Ahmed Cemali adlı bir kişinin, Öktem'in parlamentonun merdivenlerinden çıkarken çekilen bir fotoğrafını paylaşmasıyla başlamıştır. Öktem'in bu fotoğrafını paylaşan Cemali, fotoğrafın altına hakaret içerikli bir yazı yazmış, sözü edilen fotoğraf ve yazı, kısa sürede aşırı İslamcı ve şeriat yanlısı birçok internet sitesinde paylaşılmıştır. Cemali, yazdığı yazıda şunları söylemiştir:

> "*Hem türbanlı hem de türbansız Müslüman kız kardeşlerime... Parlamento üyesi 'Müslüman kız kardeşiniz' Fatma Öktem'in bir fotoğrafını görüyorsunuz. Fatma, Allah'ın ve peygamberin gösterdiği doğru yolu unutmuş. Bu fotoğrafta bunun sonucunu görebiliyorsunuz. Sadece, kocasının tadını çıkarması gereken bedenini Danimarkalı erkeklerin cinsel fantezilerine cömertçe sunuyor. Umarım, Danimarka kültürünün size sunduğunun bir göstergesi olarak bu örneği dikkate alırsınız. Danimarka kültürü size 'özgürlük' düşüncesini empoze etmektedir. Bu özgürlük kavramının arkasında gizli olan şey ise, 'Biz Danimarka'da karılarımızı paylaşırız, her erkek başka bir erkeğin kadınından haz alma hakkına sahiptir.' Siz bunu mu istiyorsunuz? Cevabınız hayır ise, siz de bu Müslüman kardeşinizden daha fazla örtünürsünüz. Bu fotoğrafı her yerde görmek mümkün. Bu yüzden umarım ben Fatma Öktem'i teşhir ediyorum diye saldırıya uğramam. Kendisine özel olarak*

[278] Meryem Koray, *a.g.e.*, s. 341.
[279] Nadir Suğur, *a.g.e.*, s. 69.

yazdım ama bana cevap vermedi. Kendisini İslamiyet'e davet eden bu kardeşinizi görmezden gelmeyi tercih etti."[280]

Bu saldırı karşısında Öktem'e özellikle kadın kullanıcılardan destek mesajları yağarken, Öktem, bazı mesajlarda "*Müslüman mısın? Değilsen adını değiştir*" benzeri onlarca elektronik postayla karşılaştığını dile getirmiştir.[281] Görüldüğü üzere bireysel bir sözlü saldırı küreselleşen dünyada bireysellikten kolayca çıkabilmektedir. Herhangi bir olay başlangıçta iki kişi (sözlü saldırıda bulunan ve bulunulan) arasında vuku bulurken, kitle iletişim araçları sayesinde her iki kişinin de arkasında kitleler oluşabilmektedir. Bu da farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin çatışması anlamına gelmektedir. Ayrıca daha önce de vurgulandığı gibi bu örnek, Müslümanların Batı'ya olan bakış açılarının Batılıların Müslümanlara olan bakış açısıyla benzerlik gösterdiğini gözler önüne sermektedir. Müslümanların bu bakış açısı, İslamofobi'yi doğuran etkenlerden bir diğeridir.

Küreselleşme sürecinde öne çıkan en önemli olgulardan biri de kişinin bireysel kimliğinin sadece kendi ülkesinde yaşanan gelişmeler sonucunda değil küresel ölçekteki gelişmeler sonucunda da etkilendiği gerçeğidir.

1990'larda Müslüman göçmenler hem geride bıraktıkları evinde hem de göç ettikleri ülkede faaliyet gösteren dini ve siyasi örgütlenmeler ile türlü ilişkiler içine girmişlerdir. Dahası bu ilişkilerin ulus-ötesi özelliği daha da kapsayıcı bir hal almıştır. Artık göçmenlerin anavatanlarıyla olan bağları, eski bağlarla sınırlı kalmamış ve diasporanın etkinlikleri, ulus devlet sınırlarını geçen bir hal almaya başlamıştır. Örneğin, Hollanda'daki bir Müslüman, yeni dini ya da siyasi anlaşmazlıklarda tavır alabilmek için Almanya'daki örgütlenmelere bakacaktır. Yine, Fransa'daki bir Kürt, ulusal mücadelenin hangi yol ayrımında bulunduğunu anlamak için Londra'daki Iraklı Kürtlere bakacaktır. Bu tip örgütlenmeler, Batı'daki ulus

[280] Radikal, *Türk milletvekiline "etek boyu" tehdidi*, http://www.radikal.com.tr/dunya/turk_milletvekiline_etek_boyu_tehdidi-1196761, (15.06.2014).
[281] Radikal, *a.g.m.*

devletlerin de sınırlarını aşarak, kendisini oluşturanlar için rekabet etmeye başlarlar ve gençlerle kadınlar arasında da etkin olabilmek için ellerinden geleni yaparlar.[282]

Örneklerde de görüldüğü gibi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, farklı kültürden toplumların örgütlenerek karşı karşıya gelmesine ve birbirleriyle mücadele etmeye başlamalarına da katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak Ortadoğu'daki İslami cihatçıların kafa kesme görüntüleri ile İslami yönetimlerin suç işleyenleri idam ettiği sahnelerin birçok internet sayfasında yayınlanması, farklı kültürleri karşı karşıya getirerek, aralarındaki sorunların ve çatışmaların derinleşmesine neden olmaktadır. Bu tip örnekler, Avrupa'da İslamofobi'nin yaygınlaşmasındaki itici güçlerdir.

3.1.3. Terörizm

Terörizm, son derece somut ve dünyevi gerçeklere dayanan politikaların genel amaçlarına uygun şekilde sürdürülen bir stratejidir. Terörizm, on yıl öncesinin sözlük anlamından farklı bir anlam taşımasa da değişen politik amaçlarla birlikte hareket eden yönlendirici fikirlerle sadece bir yöne çekilip daraltılmaya çalışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle terörizm literatürü, terörizmi bir strateji olarak kullanan siyasi hedef ve çıkarlardan soyutlanarak yeniden üretilmektedir.[283] Ancak terörizmi siyasi hedef ve çıkarlardan soyutlayarak açıklamaya çalışmak, bu olgunun neden ve nasıl oluştuğunu göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda 11 Eylül saldırıları ile küresel hale gelen terörizmin İslami özelliğinin nasıl meydana geldiğini ortaya koymak, konun anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Batı'nın sömürgeci olarak Müslüman dünyaya girişiyle birlikte (aynı zamanda Batı modernitesinin de girişidir), hem sömürgeleştirmeye gittiği ülkeyle kurduğu güç ilişkisinin yapısı hem de kendisinin içinde bulundu siyasal-sosyal yapı, ülkenin sosyo-ekonomik dinamikleri içerisinde İslam'ın bölgesel olarak farklılaşmasına neden olmuştur. Hristiyan bir yönetimin altında Müslüman olarak yaşanabilir mi sorusuyla ortaya çıkan siyasal İslam, 19. yüzyılın sonunda gelişen

[282] Gerd Baumann, *a.g.e.*, s. 155.
[283] Ekin Oyan Altuntaş, *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi: Hegemonyası Zayıflayan ABD'nin Yeni Mekân Düzenleme Aracı*, İmge Kitapevi, Ankara 2009, s. 21.

sömürgecilikle birlikte İslam-Batı arasındaki gerilimin temel tartışma konusu olmuştur.[284] Aslında bu durum modernleşmenin aktarılması bağlamında doğal bir süreç olarak görülmektedir. Çünkü Batı'da kendi sosyo-ekonomik, politik ve kültürel bir süreç sonucu meydana gelen bir yapı, farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve politik bir yapıya aktarılınca farklı toplumsal ve siyasal sonuçların ya da melez olguların ortaya çıkması doğaldır. Ancak sömürgecilik her ne kadar kendi içerisinde özgürlüğü barındırsa da varoluşu bakımından kendi dışındakini eğitme ve onu yeniden inşa etme üzerine odaklanmıştır. Bu süreç bir yandan "ötekini" içselleştirmek anlamına gelse de aslında aynı oranda da dışlamaktadır. Dolayısıyla sömürgeleştirilen yere ait olan günlük pratiklerin yanında din ve dil gibi öğelerin sömürgeci güçler tarafından eritilmek istendiği görülmektedir.[285] Sömürgeciliğin bu niteliği, sömürülenin sömürene karşı farklı bir sosyo-psikolojik mekanizma oluşturmasına neden olmuştur. Sonuç olarak İslam'ın farklı şekilleri ortaya çıksa da kimliksel olarak hepsinin ortak noktası sömürgecilik, diğer bir ifadeyle Batı karşıtlığıdır.[286]

20. yüzyıl Müslüman dünyasında siyasal ve toplumsal olaylar göz önüne alındığında, İslam, komünizm ve milliyetçilik gibi "üçüncü dünyacı" ideolojilerin iç içe geçmiş olduğunu gözlemlemek mümkündür. Müslüman dünyada ulusal kimlikler büyük öçlüde Batı karşıtı bir tür üçüncü dünyacılık üzerine kurulmuştur. Bu durum Batı'nın, mutlak doğru ve kurtuluşa batı modernliği ile ulaşma çabasının tersine Müslüman dünyada her zaman bu görüşün anti-tezini savunan üçüncü dünyacı ideolojilerin benimsenmesine neden olmuştur. Bu durumun en güzel örneklerinden biri olan "siyasal İslamcılık" kimlik ihtiyacına yanıt veren en uygun ideolojilerden biri olmuştur. Öyleyse denilebilir ki siyasal İslam, din yoluyla siyasal ve toplumsal yapı içerisindeki Batılı değerlerden kurtulmaya çalışan bir üçüncü dünyacılıktır.[287]

1970 ve 80'li yıllar İslam'ın zirveye çıktığı dönem olarak ün yapmıştır. Müslüman Kardeşler gibi siyasal İslamcı örgütlerin kuruluşu 1950 öncesine gitse de siyasal İslam'ın güç kazanmaya başlaması 1970'li yıllardan itibaren olmuştur.

---

[284] Mahmut Mutman, "Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, Derleyen: Fuat Keyman, Mahmut Mutman ve Meyda Yeğenoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 51. [Aktaran: Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 92.]
[285] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 93.
[286] Mahmur Mutman, *a.g.e.*, s. 51. [Aktaran: Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 93.]
[287] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 95.

Örneğin, Müslüman Kardeşler, 1970'li yıllara gelindiğinde sadece Mısır'da değil, diğer bazı Ortadoğu ülkelerinde de örgütlü hale gelmiştir. Siyasal İslamcı hareketlerin bu dönemdeki amacı, Batı ile ittifak yapan devletlere karşı bir umut olarak, silahlı mücadeleyle içinde bulundukları rejimleri yıkarak devleti tepeden İslamileştirmek olmuştur. Bunun yanında sivil toplumun İslamileşmesini de bu stratejinin bir parçası olarak görmüşlerdir.[288]

1980'li yıllarda İslam, Oliver Roy'un "neo-fundamentalism" (yeni köktendincilik) olarak adlandırdığı, devleti dönüştürmekten daha çok toplumu sosyolojik olarak dönüştürmeye ve kendini de modernleşmeden tamamen ayrıştırmaya çalışan bir doktrine doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemde İran modelinin kaybetmesinin yanında Suudi Arabistan'ın yeni köktendinciliği yaymak için yaptığı finansal katkılar, terörist ya da devrimci girişimlerin başarısızlığa uğraması ve İslami simgelerin devletler tarafından siyasal İslam'a karşı yeniden kullanılması sonucunda, ilk dönemin modernleşmeyle uzlaşmaya çalışan siyasal İslam'ı, yerini Batı'ya ait olan her şeyden kendini arındırmaya çalışan ve eğlencenin her türlüsünü yasaklayan tutucu bir İslam anlayışına bırakmıştır.[289]

Ayrıca bu dönemde ABD, SSCB'nin Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi üzerine SSCB'nin temsil ettiği sosyalist ideolojiyi Ortadoğu ve Kafkaslardan dışlama çerçevesinde İslami ideolojiyi bölgeye yayan sistematik bir politika izlemiştir. Aslında bu, Batı'nın mutlak doğru olarak gördüğü liberal demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine engel olarak gördüğü düşmanını yok etmesi bağlamında modernleşme projesine katkı sağlayan bir politika idi. ABD, bu doğrultuda Afgan mücahitlere önemli miktarda silah yardımında bulunmuştur.[290] Suudi Arabistan da ABD politikası kapsamında başta Afganistan olmak üzere Ortadoğu ve dünyaya Sünni İslam'ın katı bir yorumu olan "Vahabizmin"[291] dinsel kökenini oluşturan selefi akımını yaymaya başlamıştır.[292]

---

[288] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.m.*, s. 96.
[289] Oliver Roy, *Siyasal İslam'ın İflası*, çev. Cüneyt Akalın, Metis Yayınları, İstanbul 1994, s. 107-123. [Aktaran: Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 99.]
[290] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 100.
[291] 17. yüzyılın sonunda Yemen ve Arabistan'da ortaya çıkmış siyasi ve itikadi bir harekettir. Vahabiler, inançlarına körü körüne bir bağlılık gösterirler. İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı

1990'lı yıllarda İslam devrimi projesinin hayal kırıklığıyla sonuçlanmasından sonra İslam'ın ulus devlet sınırları içerisinde kalmasından çok, küresel bir topluluk olarak algılanmaya başlanması da İslami hareket için önemli bir gelişmedir. Bu dönemde Batı'ya göç eden işçilerle birlikte İslam, yükselen bir eğilim haline gelmiş, göçmenlerin uyum zorluğu, artan yabancı düşmanlığı ve selefilerin kültürsüzleşme öğretisiyle can bularak Batı'daki gettolarda yaşayan Müslümanlar arasında kendine çok sayıda taraftar bulmuştur. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla İslami çağrı, cami ve dergilerin ötesine taşınmıştır.[293]

11 Eylül saldırıları sonrası yaşanan gelişmeler, hem Batı'nın hem de İslami cihatçıların dünyayı kozmolojik açıdan ikiye ayırmasına neden olmuştur. Batı, modernleşme ve onun öğelerini yaymaya çalıştıkça cihatçı selefi gruplar da modernleşmenin söylem ve sembollerini yok edilmesi gereken bir hedef haline getirmektedir. 11 Eylül saldırıları, İspanya'da tren rayına, İngiltere'de ise metro istasyonuna konulan bombalar terörizmin küreselleşmesinin örnekleridir.[294]

Bu tip saldırılar, saldırıları gerçekleştirenlerin Müslüman olması nedeniyle Müslüman göçmenler açısından durumu daha da sorunlu bir hale getirmiş ve İslamofobik eğilimleri önemli ölçüde güçlendirmiştir. Tıpkı ABD'de olduğu gibi küresel terörizm gerçeği ile yüzleşen Avrupa'da göçmen karşıtlığı ve yabancı korkusu yaygın bir olgu haline gelmiştir. Avrupa'daki medya kuruluşları aracılığıyla da desteklenen bu algı; din ve milliyetçilik gibi olguları popülist söylemlerin parçası haline getirerek aşırı sağ için uygun bir toplumsal zemin hazırlamıştır.[295] Usame Bin Ladin üzerinden oluşturulan terörist tipolojisi ve bu tipolojinin Hollywood filmlerine

---

Kerim'i genel olarak mecazi anlamlarına yaklaşmaksızın, olduğu gibi anlama eğilimleri vardır. Kendi görüşüne sahip olmayanları kâfir ilan ederler. Bugünkü Suud yöneticileri de genellikle bu akımın temsilcilerindendir. Bkz. *http://www.islamisorucevap.com/*.

[292] Jason Burke, *El-Kaide: Terörün Gölgesi*, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul 2004, s. 74-75. [Aktaran: Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 100.]

[293] Oliver Roy, *a.g.e.*, s. 129-139 [Aktaran: Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 106.]; Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 106.

[294] Rasim Özgür Dönmez, *a.g.e.*, s. 111.

[295] Fatma Yılmaz Elmas-Mustafa Kutlay, *a.g.m.*, s. 14.

konu olması, İslam'ı tehdit, Müslümanları da içerideki düşman olarak beyinlere kazımıştır.[296]

AB'nin terörizmle mücadele politikalarının bazı hukuki yansımaları da olmuştur. Bu bağlamda AB, Birlik üyesi olmayan ülkelerle ve çeşitli uluslararası örgütlerle anti-terörizm konusunda işbirliği yaptığı gibi kendi içinde de terörle mücadeleye yönelik özel çalışmalar yürütmüştür. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünyada güvenlik politikalarını öne çıkaran ve güvenlik-özgürlük dengesinde kaymalara neden olan bir takım uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Bu çerçevede küresel aktör olma iddiasındaki AB'nin, gerek kurumsal gerekse metinsel bazda oluşturmaya çalıştığı temel haklara ilişkin yapı, sözü edilen dengedeki kaymaların önüne geçmesi bakımından önemlidir. Bunlardan ilki 1976 yılında kurulan TREVI (Terrorism, Radicalism, Extreme Violance International) danışma sistemidir. TREVI'nin amacı, anti-terör alanında üye ülkeler arasındaki politik ve operasyonel düzeyde işbirliğini artırmaktı. 1985 yılına gelindiğinde ise Topluluk düzeyinde sınırlı katılımlı Schengen Antlaşması (Fransa, Almanya ve Benelüx ülkeleri arasında imzalandı) imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, üye devletler düzeyinde terörizmi de içeren hukuka aykırı faaliyetlerin tümüne karşı ortak eylemler için gerekli standartların sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca uluslararası suç ve yasadışı göçle mücadelede önlemler alma konularında da düzenlemeye gidilmiştir. Ancak hem TREVI'nin hem de Schengen Antlaşması'nın terörizmle mücadelede önemli eksiklikleri bulunmaktaydı. Özellikle TREVI, anlaşmaya dayalı olmayan amaca özel nitelikte, gönüllülük esasına dayalı ve uygulama gücü zayıf bir yapıdaydı. Schengen Antlaşması ile ilgili temel eleştiri ise topluluğa üye ülkelerin tümünü kapsamadığıydı. İşte Maastricht Antlaşması, bu alandaki boşluğu doldurması açısından oldukça önemlidir. Maastricht Antlaşması'nın iç güvenlikle ilgili hükümleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle de uyumlu şekilde hükümetler arası işbirliği temelinde üye devletlerin ortak çıkarlarını birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu alanlardan biri de terörizmle mücadelede işbirliğidir. Bu kapsamda Avrupa Polis Teşkilatı'nın (Europol)

[296] Analist, *11 Eylül Zihniyeti Avrupa'yı Oslo'dan Vurdu*, http://www.usakanalist.com/detail.php?id=380, (28.03.2014).

kurulması kararlaştırılmıştır. Düzenlemeler Maastricht'le sınırlı kalmamıştır. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'nın temel hedeflerinden birisi de terörizmle ve örgütlü suçların her türüyle mücadele ederek AB içinde kamu güvenliğini sağlamaktır. Amsterdam Antlaşması'nın 29. Maddesi, terörizme karşı mücadelede üç farklı şekilde ortak eylem gerçekleştirmeyi öngörmektedir. Bunlardan ilki, Europol de dâhil olmak üzere polis örgütleri, gümrükler ve diğer yetkili kurumlar arasında daha yakın bir işbirliği geliştirmek; İkincisi, üye ülkelerin adli ve diğer yetkili kurumları arasında daha yakın bir işbirliği oluşturmak ve son olarak gerektiğinde üye ülkelerin cezai konularla ilgili mevzuatlarını birbirine yakınlaştırmak. Amsterdam Antlaşması'nın özellikle 31(e) maddesi, ceza hukukuna ilişkin konularda üye ülke mevzuatlarının yakınlaştırılması konusunda, suç teşkil eden eylemlere ve terörizm suçlarına verilebilecek cezalara ilişkin "minimum kuralların" oluşturulması için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra AB, durumu değerlendirmek üzere olağanüstü toplanmıştır. Toplantıda, terörizmle mücadelede, ABD, BM ve diğer ülkelerle işbirliği yapılması kararı alınmıştır. 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'de gerçekleştirilen terör saldırılarından sonra Komisyon, "Terörizmle Mücadele Deklarasyonu" kapsamında Güvenlik Konseyi ile uyumlu olarak terörle bağlantılı olduğundan şüphelenilenlerin ve teröristlerin maddi varlıklarının dondurulmasına olanak veren yönetmeliğe uyum sağlanmasını da içeren bir dizi önlemler paketi ortaya koymuştur. Terörizmle mücadele kapsamında 2003 yılının Aralık ayında AB Konseyi tarafından hazırlanan "Avrupa Güvenlik Stratejisi" de bu konudaki en önemli belgelerden biridir.[297]

Son olarak 2010 yılında kabul edilen "Stockholm Programı- Vatandaşlarına hizmet eden, onları koruyan açık ve güvenli Avrupa" adlı belgede terörizmden kaynaklanan açık biçimde devam ettiği belirtilmiştir. Buna ek olarak AB Konseyi, terörizmle mücadele çerçevesinde alınan tedbirlerin temel hak ve özgürlüklere ve hukuk devletine uygun olması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu bağlamda

[297] Umut Kedikli, "İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikalarının Hukuki Yansımaları", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008, s. 180-214.

uygulayıcıların, belirli grupları küçük duruma düşürmekten kesinlikle kaçınması gerektiğini vurgulamıştır.[298]

3.1.4. Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük

Çokkültürlülük tasvir edici bir kavram olarak; bir toplumda tarihsel, dinsel, etnik ve cinsel özelliklerinden kaynaklanan farklılıklarından dolayı günlük yaşamları birbirine göre farklılık gösteren bireysel ve kolektif kimlik taşıyıcılarının oluşturduğu kültürel çeşitliliğin varlığına işaret etmektedir. İşte çok karıştırılan iki kavram olan çokkültürlülük ve çokkültürcülük arasındaki temel ayrım bu noktada başlamaktadır. Çokkültürlülük tasvir etmeye yönelik bir kavramken, çokkültürcülük normatif bir durumu ifade etmektedir. Normatif bir kavram olarak çokkültürcülük, kültürel farklılıklara sahip grupların ya da bireylerin, bu farklılıklarıyla tanınma hakkına sahip oldukları ve bunun saygıyla karşılanması gerektiğini ifade etmekte ve ayrıca buna yönelik çeşitli düzenlemeleri içermektedir.[299]

Bu iki olgu en az üç kaynaktan beslenmektedir. İlki, geçmişi Avrupa'daki toplumların tarihi kadar eski olan ve günümüzde de önemli oranda varlığını devam ettiren yerli azınlıklardır. Çoğunlukla "ulusal azınlıklar" olarak adlandırılan bu gruplar, genel olarak kendilerini ayrı bir toplum olarak korumaya eğilimlidirler ve bunu sağlayabilmek için çeşitli özerklik ya da özyönetim biçimleri talep etmektedirler.[300] İspanya'da Basklar, Birleşik Krallık'ta Kuzey İrlandalılar, İskandinav ülkelerinde Laplar ve Hollanda'da Frizler bu kapsamda değerlendirilen gruplardır.[301]

İkincisi, göçmenler ve göçmen kökenli azınlıklardır. Bu grupların neden olduğu kültürel çeşitlilik, çoğunlukla bireysel olarak başlayan ve aile birleşmeleriyle

---

[298] Burak Tangör-Sevinç Sayın, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı mı?", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1675/17873.pdf*, (30.03.2014).
[299] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 76.
[300] Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 38.
[301] Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/canatan_kadir.pdf*, (02.04.2014), s. 81.

devam eden uluslararası göçten meydana gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan göçlerin ürünü olan bu yeni azınlıklar, Avrupa ülkelerinde farklı biçimlerde tanımlanmaktadırlar. Almanya, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde "yabancılar", Fransa'da "göçmen işçiler", Hollanda ve İsveç'te "göçmenler", İngiltere'de ise "ırksal azınlıklar" kavramları tercih edilmektedir.[302]

Üçüncüsü ise, AB içerisinde serbest dolaşımın neden olduğu göçtür. 90'lı yıllardan itibaren çoğu Avrupa ülkesine yönelen iç göçlerde büyük artış görülmüştür.[303]

Avrupa ülkelerindeki kültürel çeşitliliği sadece bu üç kaynakla sınırlamak doğru değildir. Reform hareketlerinden bu yana Avrupa, dini bakımdan büyük çeşitlilik sergilemektedir. Uzun bir süredir kavgalı olan Katolik ve Protestan gruplar, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yakınlaşmaya başlamıştır. Yine Hristiyanlık ve Yahudilik arasında süregelen tarihsel gerginlik, II. Dünya Savaşı'nda yaşanan derin acılar sonunda azalan bir eğilim göstermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra artan göçlerle birlikte var olan dini çeşitliliğe yeni bir boyut eklenmiştir. Avrupa, daha önce bir arada yaşamadığı İslam, Hinduizm, Budizm ve diğer pek çok dinle bir arada yaşamaya başlamıştır.[304]

Peki Avrupa'daki ülkelerin göç politikaları nasıl şekillenmektedir?

Çokkültürcü politikalar, hukuksal düzenlemeler ve bunların uygulanması, etnik ve dinsel kimliğinden dolayı dışlanmama, kültürel tanınma, istihdam, eğitim, sosyal politika, cinsel kimlik ve ten renginden dolayı ayrımcılığa maruz kalmama ve siyasal katılım olanakları gibi farklı pek çok alanda kendini göstermektedir. Bir ülke çokkültürcülüğü benimsemiş dahi olsa uygulamaların tamamının çokkültürcü anlayış bağlamında aynı seviyede olması neredeyse imkânsızdır. Örneğin, eğitim alanında çokkültürcülüğe uygun bir programın benimsenip uygulanmasına karşın, istihdam olanaklarından eşit faydalanma ya da siyasal katılım konusunda sorunlar

[302] H.B. Entzinger, *Het Minderhedenbeleid*, Boom Meppel Publishing, Amsterdam 1984, s. 166-167. [Aktaran: Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında…", s. 81.]
[303] Philippe Wanner, "Migration Trends in Europe", *European Population Papers*, Sayı 7, 2002, s. 8-10. [Aktaran: Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında…", s. 81.]
[304] Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında…", s. 81-82.

olabilmektedir.[305] Bu çerçevede farklı göçmen politikası modellerine bakmak, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

"Etnik Merkezli Asimilasyon" olarak adlandırılan Fransız göç politikası, göçmenlerin kendi dil ve kültürlerini terk edip Fransız dili ve kültürünü benimsemelerini amaçlamaktadır.[306] Bu politika, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ülkenin demografik ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda göçü teşvik eden bir yapıya sahip olmuştur. Bu dönemde Fransız cumhuriyetçi anlayışını ifade eden millet tanımındaki "etnik kökenin belirleyici unsur olarak kabul edilmemesi" ilkesinden hareketle, ülkeye kabul edilen göçmenlerden "Fransız" oluşturulması yönünde bir politika izlenilmesi öngörülmüştür. Buradaki amaç, bölgesel ve etnik farklılıkların Fransız vatandaşlığı altında uyumlaştırılması ve toplumsal birliğin sağlanmasıdır.[307]

"Eşit Olmayan Çoğulculuk" olarak adlandırılan İngiliz göç politikası ise, Fransız modelinin aksine farklı kültürel ve etnik grupların varlıklarını sürdürmelerine ve özerk yönetimler kurmalarına izin vermektedir. Fakat bu duruma ancak İngiliz otoritesinin üstünlüğünü kabul etmeleri ve İngiliz yasalarına tam olarak uymaları halinde izin verilmektedir.[308] İngiliz sisteminde ulusal birliğin sağlanmasında tek görevli devlet değildir. Çeşitli toplumsal kurumlar da bu sürece dahi olmaktadır. Sorunların çözümünde, her olayın kendine has özellikleri gözetilerek faydalı çözümler tercih edilmektedir. Bu ise, adalet ve karşılıklı saygı temeline dayalı bir sivil ahlak yoluyla sağlanmaktadır.[309]

Alman modelinde göçmenler, Fransız ve İngiliz modellerinden farklı olarak iki ana gruba ayrılmaktadır: Alman kökenli olanlar ve olmayanlar. Doğu Avrupa ve Doğu Almanya'dan gelen Alman kökenlilerin oluşturduğu grup, doğal Alman vatandaşı olarak kabul edilmektedir. Alman kökenli olmayanlar ise "misafir işçi"

---

[305] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 77.
[306] Umberto Melotti, "International Migration in Europe: Social Projects and Political Cultures", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, Derleyen: Tariq Modood ve Pnina Werbner, Zed Books, New York 1997, s. 75.
[307] Catherine Withol de Wenden, " Immigration Policies in the European Union- the Case of France", *http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue22.pdf*, (04.04.2014), s. 33-41.
[308] Umberto Melotti, *a.g.e.*, s. 78-80.
[309] Werner Schiffauer, "Islam as a Civil Religion. Political Culture and the Organisation of Diversity in Germany", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, Derleyen: Tariq Modood ve Pnina Werbner, Zed Books, New York 1997, s. 147-148.

olarak adlandırılmakta ve bunlara, Almanya'ya sadece çalışmak için gelmiş ve bir gün ülkelerine dönecek yabancılar olarak bakılmaktadır.[310] Bu yüzden misafir işçilerin kalıcı yerleşimlerini özendirici politikalar güdülmemekte, aksine yapancı olarak kalmaları teşvik edilmektedir. Dolayısıyla bu göçmen ailelere vatandaşlık verilmeyerek geçici çalışma izinleri sağlanmaktadır. Özellikle dini eğitim konusunda devlet denetiminde bir takım esneklikler tanınmaktadır. Özellikle Müslümanların dini eğitim taleplerini karşılamak amacıyla Almanya hükümetinin denetiminde bir müfredat hazırlanmaktadır.[311]

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde bu modellerin başarısız olduğu görülmektedir.[312] Bu durum karşısında çeşitli çözüm yolları arayışına girilse de pek başarı sağlanamamıştır. Aynı dönemde yükselen milliyetçi akımların nedeni olarak bu başarısızlık gösterilmektedir. Bu dönemde yaşanan sorunların üç nedenden kaynaklandığı öne sürülmektedir: **1)** işçi sınıfı hareketinin gerilemesi, **2)** ulusal kimlik konusunda yaşanan kriz, **3)** refah devleti mekanizmasının bozulması. Günümüz Avrupa'sında görülen ırkçılığın altında, bu üç nedenden en az birinin yattığı ifade edilmektedir.[313]

Günümüzde gerek Batı'da gerekse Batı dışı dünyada çokkültürcülüğe karşı yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, çokkültürcülük anlayışının ulus devletin otoritesini zayıflatan ve aynı zamanda ulusal birliği zedeleyerek toplumu balkanlaşmaya doğru götüren tehlikeli bir süreç olduğu yönünde olmuştur. Örtülü ırkçılığı savunanlarla milliyetçi/muhafazakâr düşünceyi benimsemiş olanların öne sürdüğü bu görüş, özellikle kültürel türdeşliğe ve çokkültürcü paradigmaya şiddetle karşı çıkmakta ve bunu son derece tehlikeli bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir.[314] Burada bu konuyla ilgili bir parantez açmakta fayda var. 2011 yılında Norveç'te, Norveç İşçi Partisi'nin gençlik kampına yaptığı saldırıda 77 kişiyi öldüren Anders Breivik'in internette yayınladığı "Avrupa Bağımsızlık

[310] Umberto Melotti, *a.g.e.*, s. 80-84.
[311] Werner Schiffauer, *a.g.e.*, s. 149-150.
[312] Umberto Melotti, *a.g.e.*, s. 85.
[313] Michel Wieviorka, "Avrupa'da Irkçılık: Birlik ve Farklılık", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, çev. Sevda Akyüz, Derleyen: Ali Rattansi ve Sallie Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997, s. 216.
[314] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 91.

Bildirisi- 2083" başlıklı metin, çokkültürlü Avrupa'ya ve İslam'a olan bakış açısıyla, dönemin en çok tartışılan konularından biri olmuştur. Metinde, Avrupa nüfusunun İslamlaştığını vurgulamak için "Eurabia" terimi kullanılmıştır. Metinde İslam, birçok örnekle tarihsel düşman ve karşıt kimlik unsuru olarak betimlenmiştir. Türkiye'de kadınların namus cinayeti dolayısıyla öldürüldükleri, Sudan'da kilise ve Hristiyan okullarının cihatçılar tarafından bombalandığı, Nijerya ve Cezayir'de binlerce Hristiyan'ın katledildiği ve Lübnan'da Hristiyan Parti lideri Antoine Ghanem'in 2007 yılında bir bombalı saldırı sonucu öldürüldüğü anlatılarak, İslam'ın büyük bir tehlike olduğu vurgulanmıştır. Metinde ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda ve daha sonra Türkiye'de Hristiyanlara soykırım yapıldığı öne sürülmüştür. Tüm bunların dışında metinde, cihatçı olmayan Müslümanların, Müslüman olmadığı ifade edilmiştir. Metinde AB'ye olan bakış açısı çok ilginçtir. AB'den, yürürlükteki göçmen politikaları ile kasıtlı olarak üye devletlerin kültürel geleneklerini yok etmeye çalışan bir yapı olarak bahsedilmiştir.[315] Dolayısıyla Avrupa'da muhafazakâr ve aşırı sağın yanında neo-nazi gibi daha uç sağ ideolojiyi benimsemiş gruplar da çokkültürcülüğü, ulusal birliği ya da yerleşik kültürü yok eden bir olgu olarak görmektedir. Ancak şiddet kullanma, aralarındaki en büyük fark olarak göze çarpmaktadır.

Avrupa çokkültürcülüğü, tıpkı çokkültürcülük kuramının öngördüğü gibi, Müslümanları ayrı bir azınlık grubu olarak görmez. Onlara, göçmen, misafir işçi ve mülteci gibi uygun sıfatlar bulur. Avrupa çokkültürcülüğü, göç eden topluluklara temel hak ve özgürlüklerden öte bir şey sunmadığı gibi, söz konusu Müslüman gruplar olduğunda temel hak ve özgürlüklerin verilmesi dahi sorunlu hale gelmektedir.[316]

Çokkültürlü toplum yapısı eşitlikçi yaklaşmayan çokkültürcü devlet politikalarına neden olduğu gibi yukarıda da ifade edildiği gibi milliyetçi akımların yükselmesine de yol açmıştır. Bu durum toplumda, bir kişiyi dini, etnik ve kültürel

[315] Breivik'in Andrew Berwick adıyla kaleme aldığı "A European Declaration of Independence" adlı manifestosundan. Bkz. *http://info.publicintelligence.net/AndersBehringBreivikManifesto.pdf*, (16.06.2014).

[316] Jocelyne Cesari, "Muslim Identites in Europe: The Snare of Exceptionalism", *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, Derleyen: Aziz Al-Azmeh ve Effie Fokas, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 49-67.

kimliğinden ötürü bedenine zarar verilmesinden öldürülmeye kadar giden bir dizi ırkçı saldırılara zemin hazırlamaktadır.

Örneğin, 2013 yılının Ocak ayında, Yunanistan'ın başkenti Atina'da 26 yaşındaki bir Pakistan vatandaşı bıçaklanarak öldürülmüştür. Gerçekleşen bu olay üzerine, Uluslararası Af Örgütü Avrupa ve Orta Asya Programı Başkanı Marek Maczynsky, "*Bu saldırı münferit bir olay değildir. Son birkaç yılda ırkçı saldırılarda artış gözleniyor*" açıklaması yapmıştır.[317] Yine, toplumda "dönerci cinayetleri" olarak da bilinen bir polis, sekiz Türk ve bir Yunanlı göçmenin öldürülmesi olayında da olayın faillerinin aşırı sağcı neo-nazi sempatizanları olduğu ileri sürülmüştür.[318]

20 Haziran 2014'te İngiltere'de peçeli Müslüman bir kadının, İngiltere Başbakanı David Cameron'un, "*Cihatçılar İngiltere'ye saldıracak*" açıklamasından sonra sokak ortasında 16 kez bıçaklanarak öldürülmesi ilginçtir. Bu olay ülkedeki Müslümanlara karşı işlenen nefret suçlarını yeniden gündeme getirmiştir.[319]

Müslümanlar, kendilerinden korkulması ve uzak durulması gereken kesimler olarak tanıtıldığından dolayı, Kıta Avrupa'sında istenmeyen insanlar konumuna itilmektedirler. Uluslararası Kalkınma Örgütü'nün Başkanı Hans Koechler, 2009 yılında Avrupa'nın artık tek kültürlü bir yapıya sahip olmadığını ancak bu gerçeğe uyum sağlamayanların, temeli Haçlı seferlerine kadar uzanan Müslüman karşıtı söylemi sıklıkla dillendirdiğini ifade etmiştir. Koechler'e göre Batı'daki

---

[317] Usak Stratejik Gündem, *Son Bir Yılda Irkçı Saldırılarda Artış Gözleniyor*, http://www.usakgundem.com/haber/77793/-39-39-son-bir-y%C4%B1lda-irk%C3%A7%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1larda-art%C4%B1%C5%9F-g%C3%B6zleniyor-39-39-.html, (05.04.2014).

[318] Neo-nazi seri cinayetleri, ya da dönerci cinayetleri adıyla da anılan 2000-2006 yılları arasında Almanya'da neo-nazi sempatizanları tarafından gerçekleştirilen ırkçı seri cinayetlerdir. Cinayetler, ilk olarak Nürnberg'de Enver Şimşek'in öldürülmesiyle başlamış ve 2006 yılında Kassel'de Halit Yozgat'ın öldürülmesiyle sona ermiştir. Bkz. TBMM İnsan Hakları Komisyonu, "*2000-2006 Yıllarında Almanya'da Neo-Nazilerce İşlenen Cinayetler Hakkında İnceleme Raporu*", http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/neo_nazi_cinayetleri.pdf, (06.04.2014), s. 34.

[319] Nahid Almanea adlı Suudi Arabistan kökenli bir öğrenci, sokak ortasında Müslüman olduğu ve peçe taktığı için bıçaklanarak öldürüldü. Daily Mail, "16 kez bıçaklanan öğrenci İslami elbise giydiği için hedef seçilmiş olabilir" başlıklı haberinde polisin Suudi Arabistanlı öğrenci kızın peçe giydiği için öldürüldüğü görüşünde olduğunu yazdı. Cinayeti "İslami terör" kampanyası için malzeme olarak gören bazı gazeteler de, Müslüman bir kadının öldürülmesini "Peçeli kız cinayeti: İngilizlere intikam saldırıları yapmaları için çağrı" başlığıyla duyurdu. Nahid Almanea cinayeti üzerine IŞİD'den intikam mesajları atıldığı ileri sürüldü. Bkz. T24, *İngiltere'de Müslüman Bir kadın Sokak Ortasında Öldürüldü,* http://t24.com.tr/haber/ingilterede-musluman-bir-kadin-sokak-ortasinda-olduruldu,261839, (21.06.2014).

İslamofobi'nin altında yatan şey, tüm bir medeniyetin din ve düşüncesine yönelik çok boyutlu karmaşık bir nefrettir. Ona göre bu nefret durumunun nedeni bilgi eksikliğinde yatmaktadır. Koechler, ancak yeterli bilgiye sahip olunması durumda bu tür korkuların üstesinden gelineceğine inanmaktadır. [320]

Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupa'da yaşan birçok farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin, yaşadıkları ülkeye olan uyumları, günümüz Avrupa'sını meşgul eden en önemli gündem maddelerinden biridir. Konu, Müslüman göçmenler özelinde ele alındığında, ucuz işgücü olarak tercih edilen Müslümanların gittikleri ülkelerdeki sistemlere entegre olamadıkları görülmektedir. Bunun yanında demokratik topluma adapte olmada çekingen davranmaları ve feodal bazı değerleri[321] savunmaları, onları Avrupalıların gözünde daha da sevimsiz hale getirmektedir. Tüm bunların, Avrupa'da İslamofobi'yi artırdığı inkâr edilemez bir gerçektir.

3.2. Almanya, Fransa ve Hollanda'daki Politikacıların Çokkültürlülüğe Olan Bakış Açısı ve Bu Konudaki Söylemleri

Çokkültürlülüğe eleştirel bakan politikacıların görüşleri analiz edildiğinde, sürekli belirli tez ve argümanlarla hareket ettikleri görülmektedir. Bu tez ve argümanlar şöyle sıralanabilir:

1) Çokkültürlü toplum, farklı etnik kimlikler arasında kültürel çatışmalar çıkmasına neden olmaktadır. Bu çatışma beklentisini yaratan şey, kültürlerin uzlaşmanın mümkün olmadığı çelişkileri içerdiği fikridir.

2) Kültürel farklılıklar, etnik grupların yerleşik topluma uyumuna ve entegrasyonuna engel teşkil etmektedir. Göçmenler, kendi kültürlerine olan aşırı bağlılıklarında dolayı kendilerini toplumdan dışlamaktadırlar.

---

[320] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 173.
[321] Töre ve namus cinayeti, çok eşlilik, erkeğe itaat, küçük yaşta evlilik vb.

3) Batı kültürü, örnek ve üstün bir kültürdür. Diğer kültürler Batı toplumlarına katkıda bulunmak bir yana, hem yerleşik topluma hem de göçmen gruplara sorunlar çıkarmaktadırlar.

4) Entegrasyon sorunu, göçmenlerin tam veya sınırlı oranda asimilasyonu ile çözülebilir. Göçmenlerin ve azınlıkların, özellikle kamusal alana egemen olan norm ve değerlere uymaları şarttır.[322]

Örneğin, Marine Le Pen'in[323] "*Avrupa artık Avrupa olmayacak ve bir İslami cumhuriyete dönüşecek. Biz bir dönüm noktasındayız ve eğer biz, medeniyetimizi korumazsak kaybolacak. Evet, ben millete bağlıyım. Kültürel ve tarihsel kültürümüzü korumak istiyorum*"[324] sözü ya da Hollandalı ünlü politikacı Pim Fortuyn'un, Hollanda toplumu için en büyük tehdidin baskıcı İslami normlardan kaynaklandığını ileri sürmesi,[325] yukarıdaki tez ve argümanları kanıtlar niteliktedir.

Pim Fortuyn, ilk kez 1997 yılında İslam hakkında bir kitap yazarak sesini duyurmayı başarmıştır. "Kültürümüzün İslamlaşmasına Karşı" adlı bu kitaptaki fikirler ve tartışmalar tümüyle "Fundamentalizm" kavramı ekseninde dönmektedir. Fortuyn, fundamentalizmi ideolojik bir olgu olarak, "*Fundamentalizm, bir toplum telakkisinden veya dini bir düşünceden hareketle, siyasal davranışlar için bu toplumsal ya da dini düşüncenin, mutlak ve belirleyici alınmasını öngören siyasal bir davranıştır*" sözleriyle tanımlamaktadır.[326] Böyle bir tanımdan sonra Fortuyn, İslam'ın tümüyle fundamentlizme indirgenmesini doğru bulmaz. Fortuyn'un karşı çıktığı şey, İslam'ın bir türü olan "İslam fundamentalizmidir." Bu yüzden onu İslam'a toptan karşı çıkan biri olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Ancak Fortuyn, İslam'ın Hristiyanlık'tan farklı olarak kendine has özellikleri olduğunu söyler. Ona göre, Hristiyanlık'ta resmi kiliselerin hepsi kilise ve devlet ayrılığını kabul etmektedir. Oysa İslam, liberal versiyonlarıyla (Mısır ve Türkiye) dahi böyle

---

[322] Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında…", s. 83.

[323] Fransa'daki aşırı sağ parti olan Ulusal Cephe Partisi'nin (FN) lideri. Hatırlanacağı üzere, 2012 yılında yapılan Fransa cumhurbaşkanlığı seçimlerinde "Ulusal Cephe"nin ilk turda %17.10 alması, Fransa'da milliyetçiliğin yükseldiği yorumlarının yapılmasına yol açmıştır.

[324] Amnesty International, *a.g.m.*, s. 17.

[325] Fatma Yılmaz Elmas-Mustafa Kutlay, *a.g.m.*, s. 15.

[326] Kadir Canatan, " Hollanda'da Anti-İslamist Bir Hareketin Anatomisi: Pim Fortuyn Hareketi", *Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007, s. 438-441.

bir ayrılığı kabul etmemektedir. Hatta bu ülkelerde İslam hukuku az ya da çok geçerliliğini sürdürmekte ve bazı durumlarda seküler ülkelerde yasa yapmakla görevli parlamentolar, karar alma süreçlerinin dışında bırakılmaktadır. Fortuyn, ayrıca, fundamentalist İslam'ı Avrupa'daki Müslüman azınlık gruplarının entegrasyonuna engel olması bakımından ciddi bir sorun olarak görmektedir.[327] Baumann, çoğu Hollandalı için çokkültürcülük sorununun, bu ülkede yaşayan göçmen Müslümanların nasıl entegre edilebileceği sorunu haline geldiğini belirtmektedir.[328]

Hollanda Irkçı Özgürlükçüler Partisi (PVV) lideri Geert Wilders, Danimarka'da düzenlenen bir konferansta, İslam peygamberi Muhammed'i "barbar" olarak nitelendirmiş ve İslam dinini de totaliter bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Bunlara ek olarak Wilders, herhangi bir suçla bağlantısı olan Müslüman göçmenlerin AB vatandaşlıklarının ellerinden alınıp sınır dışı edilmeleri gerektiğini savunmuştur.[329] Wilders ayrıca, 2007 yılında "Fitne" isimli İslam karşıtı bir kısa filmi internette yayınlamıştır.[330]

AB üyesi ülkelerdeki belirli eğilimler, Avrupa'da çokkültürcülüğe dayalı bir anlayışın yerleşmesini engellemiştir. Kymlicka, İsviçre haricindeki diğer Avrupa ülkelerinin, genellikle homojenlik idealinde ısrar ettiklerini ve bu ülkelerdeki demokratik yapının tek ulusa dayalı devlet tanımlaması içerdiğini ifade etmektedir.[331] Örneğin, Almanya'da Alman ulusuna aidiyeti belirleyen şey, kültür değil soydur. Bütün hayatlarını Rusya'da geçiren ve Almanca bilmeyen etnik

---

[327] Kadir Canatan, *a.g.e.*, s. 438-441. Bu durum gerçekten de Fortuyn'un dediği gibi az çok geçerliliğini sürdürmektedir. Örneğin, Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın anne sütü bankası projesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, "Anneler ve bebekler arasında süt akrabalığına neden olmayacak biçimde uygulanabilir" açıklamasının ardından toplumdan da gelen tepkiler üzerine rafa kaldırılmıştır. Bkz. Hürriyet, *Diyanet'ten "anne sütü bankası" açıklaması*, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22691568.asp, (07.04.2014); Haber7, *Bakanlık Anne Sütü Bankası Projesini Rafa Kaldırdı,* http://www.haber7.com/guncel/haber/1006885-bakanlik-anne-sutu-bankasi-projesini-rafa-kaldirdi, (07.04.2014).

[328] Gerd Baumann, *a.g.e.*, s. 21.

[329] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 168-169.

[330] Deutsche Welle, *Hollanda Mahkemesi: Fitne filmi,ifade özgürlüğü kapsamında*, http://www.dw.de/hollanda-mahkemesi-fitne-filmi-ifade-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-kapsam%C4%B1nda/a-3250592-1, (06.04.2014).

[331] Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys…*, s. 64.

Almanlar, otomatik olarak Alman vatandaşlığı almaya hak kazanırken, yine bütün hayatlarını Almanya'da geçiren ve belirli ölçülerde asimile olmuş Türklere uzun süre vatandaşlık hakkı tanınmamıştır.[332]

2010 yılında Hristiyan Demokratik Birliği'nin (CDU) gençlik kolu toplantısında konuşan Almanya Başbakanı Angela Merkel, Almanya'da çokkültürlü bir toplum inşa etme çabalarının tamamen başarısız olduğunu dile getirmiştir. Merkel konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: "*60'ların başında ülkemiz, yabancı işçileri Almanya'ya çağırdı, şimdi de ülkemizde yaşıyorlar. Bir süre kendi kendimizi kandırmıştık, kalmazlar, giderler diye. Ama durumun böyle olmadığını görüyoruz.*"[333]

Bunun yanında, Almanya'da çokkültürlülük ile ilgili olumlu görüş bildiren politikacılar da yok değildir.

Dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff'un "*İslam da Almanya'ya aittir*" sözleri Almanya basınında büyük yankı uyandırmıştır.[334]

World Values Survey'in 2012 yılında yaptığı ankette "*yarın seçim olsa hangi partiye oy verirdiniz?*" sorusuna verilen cevaplarda, Almanya'da CDU %29.4, Hollanda'da ise PVV, %8.1 oranında tercih edilmiştir. Bir çok defa kapatılması gündeme gelen aşırı sağcı Almanya Ulusal Demokratik Partisi (NPD), %0.8 oranında tercih edilmiştir.[335] Yine World Values Survey'in 2006 yılında yaptığı ankette "*hangi partiye asla oy vermezdiniz?*" sorusuna verilen cevaplarda NPD'nin %50.2 oranında tercihle ilk sırada olduğu görülmektedir.[336] Anket sonuçları Hollanda'daki aşırı sağ partiyi tercih edenlerin küçük bir grupla sınırlı kaldığını göstermektedir. Almanya'da ise çokkültürlülüğün iflas ettiğini iddia eden CDU en çok tercih edilen parti olurken,

---

[332] Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık…*, s. 56.
[333] BBC Türkçe, *Merkel'den "Çokkültürlülük Başarısız Oldu" İtirafı*, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml, (07.04.2014).
[334] Spiegel Online International, *The World from Berlin: "Should Muslims Be Treated on an Equal Footing?*", http://www.spiegel.de/international/germany/the-world-from-berlin-should-muslims-be-treated-on-an-equal-footing-a-722065.html, (07.04.2014).
[335] World Values Survey, *Wave 6 2010-2014: V228.-Which party would you vote for if there were a national election tomorrow*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).
[336] World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V233.-Party that would never vote*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.04.2014).

aşırı Alman milliyetçiliği ve neo-nazi gibi ideolojilere sahip insanların çok küçük bir grupla sınırlı kaldığı ve toplumun geniş kesimlerinden tepki topladığı görülmektedir.

Almanya gibi Fransa da artan göçmen ve azınlık nüfusuyla ilgili asimilasyoncu politikalara bağlı olduğunu göstermiş bir ülkedir. Sözü edilen model, devletin bireylerle doğrudan ilişkileri üzerine kuruludur. Devletle birey arasında aracılık yapacak mekanizmaların varlığı, Fransız modeline yabancıdır. Fransa'da devletin görevi, kültürel farklılıkları tanıyarak farklı politikalar üretmek değil, bireyler arasındaki toplumsal farklılıkları en aza indirmek olarak tanımlanmıştır.[337]

Fransa'nın etnik ve kültürel farklılıklar karşısında çokkültürcü anlayış konusundaki zıt tutumuna, dönemin cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin söylemlerinde rastlamak mümkündür. Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı döneminde göçmen kökenli Fransız vatandaşlarını sınır dışı etmekle tehdit etmesi, farklı kimliklere yönelik hazımsızlığı göstermektedir. Zira, göçmenlerden sistem karşıtı bir tavır içerisine girmeyen, uysal bir ikinci sınıf vatandaş olmaları istenmektedir.[338]

Örneğin, Cezayir'in dünya kupasında gruptan çıkmasının ardından Fransa'da yaşayan Cezayirli futbol taraftarlarının kutlamaları sırasında çıkan olaylara tepki gösteren Marine Le Pen, göçe ve çifte vatandaşlığa son verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Le Pen, maç sonrasında çıkan olayların, iktidarların göç ve uyum politikalarının iflas ettiğini gösterdiğini iddia ederek, "*Bir seçim yapmalılar, Onlar, ya Cezayirli ya Fransız veya ya Faslı ya da Fransız, her ikisi de olamazlar*" demiştir.[339]

Yine örneğin Fransa'daki aşırı sağ parti Ulusal Cephe'nin (FN) onursal başkanı Jean-Marie Le Pen, Schengen sisteminin hata olduğunu ve Marsilya'nın şu anki durumunun buna örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Le Pen daha da ileri

---

[337] Deniz Altınbaş, "Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği", *Stratejik Analiz*, Sayı 78, Ankara 2006, s. 56.
[338] Mehmet Anık, *a.g.e.*, s. 169.
[339] The Telegraph, *Marine Le Pen calls for end to dual nationality after Algeria's World Cup celebrations turn violent*, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/10933990/Marine-Le-Pen-calls-for-end-to-dual-nationality-after-Algerias-World-Cup-celebrations-turn-violent.html, (30.06.2014).

giderek, göçmen nüfusundaki artışın, Ebola virüsü[340] tarafından üç ay içinde çözüleceğini dile getirmiştir.[341]

Fransa, Almanya ve Hollanda'daki muhafazakâr ve aşırı sağ partilerin çokkültürlülüğe bakış açısı negatif yönde iken özellikle bu ülkelerdeki sol partilerin çokkültürlülük ve göçmen politikaları konusunda daha ılımlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Almanya'da ilk kez bir parti (Sosyal Demokrat Parti-SPD), federal düzeydeki üst kurullarında %15 oranında göçmen kökenli üyeye yer vermek istediğini açıklamıştır. Buna ek olarak, Almanya'da Birlik Yeşiller Partisi, Cem Özdemir ile Federal Meclis'te bir Türk kökenliye yer veren ilk parti olmuştur. (Cem Özdemir daha sonra partinin eş başkanlığına getirilmiştir).[342]

Ancak özellikle Almanya'daki sol için de Alman kültürüne uyum göstermenin önemli bir kriter olduğu görülmektedir. Zira Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Avrupalı Türk Demokratlar Birliği'nin kuruluşunun 10. yıldönümünde Köln'de yaptığı konuşmasında Almanya hükümetine karşı sarf ettiği sert sözler ve Almanya Başbakanı Angela Merkel'in konuşmanın yapıldığı salonda Türk göçmenler tarafından yuhalanması[343], Birlik Yeşiller Partisi'nin Türk kökenli üyesi Cem Özdemir tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Cem Özdemir, bu konuyla ilgili verdiği röportajda şunları ifade etmiştir:

> "*Merkel sözü sarf edildiğinde salonun yuhalaması çok kötü bir izlenim bıraktı. Bu çirkin olay hafızalarda kalacak. Bunun bedelini ödeyeceğiz. Burada yaşıyorsun, buranın ekmeğini yiyorsun, vergini burada veriyor, çocuklarını burada okula*

[340] Afrika ülkelerinde görülen Ebola, kan, vücut sıvıları ve kirli hastane ekipmanları ile geçebilen kusma, ishal, baş ağrısı ve mide bulantısıyla kendini gösteren kanamalı böbrek ve karaciğer enfeksiyonuna neden olan bir hastalıktır. Afrika ülkelerinde son yıllarda bu hastalıktan ölenlerin sayısı binlerle ifade edilmektedir. Bkz. Avrupa, *Ebola virüsü Salgını Korkutuyor. Ebola nedir?*, http://www.avrupagazete.com/saglik/55687-ebola-virusu-salgini-korkutuyor-ebola-virusu-nedir.html, (26.05.2014).

[341] Le Monde, *Ebola pour "regler" les problemes d'immigraiton, une simple "observation", selon M. Le Pen*, http://www.lemonde.fr/europeennes-2014/article/2014/05/21/pour-jean-marie-le-pen-le-virus-ebola-peut-regler-en-trois-mois-les-problemes-d-immigration_4422584_4350146.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter#xtor=RSS-3208, (26.05.2014).

[342] Ali Necati Koçak, "SPD'de Thilo Sarrazin Krizi*", http://www.politus.org.tr/Detay2.aspx?id=100*, (27.05.2014).

[343] Oda Tv, *Başbakan o ismi söylediğinde "yuh" sesleri yükseldi*, http://www.odatv.com/n.php?n=basbakan-o-ismi-soylediginde-yuh-sesleri-yukseldi-2405141200, (27.05.2014).

gönderiyor, sosyal devletten istifade ediyorsun. Aynı zamanda buranın başbakanını yuhalayıp başka bir ülkenin başbakanına tapıyorsun. Bu durumda yine sadakat meselesi gündeme geliyor. Biz elli yıldır uğraşıyoruz, 'sadık vatandaşız, bize güvenin korkmaya gerek yok' diyoruz ancak oraya gidenlerin bıraktığı imaj bu söylediklerimizi geçersiz kılıyor."[344]

Bu tür olaylar, Almanya'da İslamofobi'nin ve ırkçılığın ivme kazanmasına neden olmaktadır.

Irkçılığın ivme kazanması, Almanya Türklerinin Alman milliyetçiliğine karşı kendi kimliklerini dış dünyaya gösteren bazı semboller (ay yıldızlı ya da başka sembollü kolye) taşımalarını beraberinde getirmiştir. Bu durum, Almanya Türklerinin Almanları dışlayarak kendi aralarında sosyal ilişkiler kurmalarına neden olmuştur. Kendilerini Almanya'dan ya da Batılı değerlerden sıyırıp yeniden keşfeden bu grup, bu defa Türkiye'nin iç sorunu haline gelen dinsel, mezhepsel, siyasal ve etnik çelişkilerin öznesi haline gelmiştir. Böylece hem Alman toplumu tarafından dışlanan hem de kendilerini dışlayan Türk göçmenler, kendi aralarında sağcı-solcu, Türk-Kürt, laik-dinci, Alevi-Sünni eksenlere göre çeşitli ve birbiriyle çatışma halinde olan fraksiyonlara bölünmüştür.[345]

Erdoğan'ın Köln konuşması örneğinde de görüldüğü üzere Almanya'daki Türk göçmenlerin bir kısmı, yukarıdaki tezi doğrularcasına, sağcı, dinci ve Sünni eksenli politika güden Erdoğan'ın fanatik destekçileri konumuna gelmişlerdir.

Hollanda'da ise İşçi Partisi (PVDA), seçim listelerinde en fazla göçmene yer veren parti konumundadır. Fransa'da ise Cumhurbaşkanlığı koltuğunu Sarkozy'den devralan François Hollande'ın, uyguladığı göçmen politikaları göz önüne alındığında Sarkozy'den pek farkı olmasa da Sarkozy kadar göçmen karşıtı söylemlere başvurmadığı ve seçim stratejisini göçmenler üzerinden yürütmediği görülmektedir.

---

[344] Zaman, *Erdoğan'ın konuşmasının bedelini ödeyeceğiz*, http://www.zaman.com.tr/dunya_erdoganin-konusmasinin-bedelini-odeyecegiz_2220107.html, (27.05.2014).

[345] Canan Atılgan, "Turkische Diaspora in Deutschland. Chance oder Risiko für die deutsch-türkischen Beziehungen, *Deutsches Orient-Institut*, Berlin 2002, s. 115-135. [Aktaran: Burak Gümüş, "Alman Türklerinin Alman Toplumu ve Medyasındaki Konumu", *Türk-Alman Bilimsel İşbirliğinin Güncel Konuları: Türkiye ve Almanya*, Derleyen: Erol Esen ve Burak Gümüş, Siyasal Kitapevi, Ankara 2012, s. 99-100.]

Örneğin, Hollande 2104 yılının Şubat ayında Paris camiini ziyaret ederek, I. Ve II. Dünya Savaşı'nda Fransa tarafında savaşırken hayatını kaybeden Müslüman askerleri anmıştır. Hollande camide, İslam'ın cumhuriyet değerleriyle uyumlu olduğunu ifade ederek Fransa'nın çokkültürlü yapısından dolayı zengin bir ülke olduğunu vurgulamıştır.[346]

Daha önce de ifade edildiği gibi, Avrupa ülkelerinin çoğunda göçmen denildiğinde Müslüman göçmenler akla gelmektedir. Bugün Almanya'da Türklerin, Fransa'da Cezayir, Fas ve Tunusluların dışlayıcı söylemlere maruz kalmaları, Hollanda'da ise Pim Fortuyn'un ve Geert Wilders'in anti-İslamist söylemleri, bu üç ülkedeki İslamofobi'yi gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

[346] Euronews, *François Hollande: İslam cumhuriyet değerleriyle uyumlu*, http://tr.euronews.com/2014/02/18/francois-hollande-islam-cumhuriyet-degerleriyle-uyumlu/, (28.05.2014).

SONUÇ

Kimlikleri meydana getiren geleneklerin, kültürlerin ve dini inanışların, verili olduğuna inanan ve fazla bir değişikliğe uğramadan kuşaktan kuşağa aktarıldığı düşüncesini benimseyen ilkçi yaklaşımın aksine, etnik kimliklerin ve onu oluşturan öğelerin, değişmez ya da verili olmak bir yana, kuşaktan kuşağa yeniden tanımlanabilir olgular olması, inşacı yaklaşımın vurgu yaptığı aktörlerin, devleti yönetme kapasitesinden daha fazlasına sahip olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Günümüzde siyasiler ve toplum, kullandıkları etkin araçlarla oluşturdukları kamuoyu sayesinde yukarıda sayılan öğeleri istedikleri gibi düzenleyip kolayca yön verebilir hale gelmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde siyasilerin ve toplumun ağırlığının eskisinden daha fazla hissedilmesi, kültürleri, gelenekleri, etnik ve dini kimlikleri daha fazla etkileyebilir duruma gelmelerini beraberinde getirmiştir. Bu durum Avrupa için de geçerlidir. Çalışmanın birçok kısmında bu konuyla ilgili verilen örnekler dikkate alındığında, yön verme konusunda gerçekten de başarılı oldukları görülmektedir. Bu başarıya, bazen bir "günah keçisi" bularak bazen de var olan tehdidi abartarak ulaşmışlardır.

Avrupa ülkeleri, son 30 yılda tüm dünyayı değişime uğratan küreselleşme, göç, çokkültürlülük ve terörizm gibi olgulardan, belki de nasibini en fazla alanlar olarak göze çarpmaktadırlar. Avrupa ülkelerinde bu olgular, bir yandan istenmeyen ilan edilip diğer yandan politikacılar için kendilerine ve ait oldukları kimliklere her açıdan katkı sağlayabilecek araçlar haline getirilmektedir. İslamofobi örneğinde olduğu gibi her an ayakta durması istenen ve çok güçlü bağlarla bağlı bulunulan bazı kimliklerin, "öteki" yaratılmadan bunu başarması gerçekten çok zordur. Dolayısıyla Avrupa'daki kimliklerin, ihtiyaçlara cevap verebildiği ve çıkarları koruduğu oranda başarılı olabilecekleri söylenebilir. "Biz" kavramının oluşumuna yönelik olarak yürütülecek çalışmaların niteliği, dış etkenler ve "ötekinde" meydana gelecek gelişmeler, bu başarıyı etkileyen en önemli faktörler olacaktır. Yapılan kamuoyu araştırmaları, Avrupa'daki Müslüman nüfusun önümüzdeki 20 yıl boyunca artmaya devam edeceğini göstermektedir. Bu durum, Avrupa'da krize girebilecek Hristiyan ya da ulus kimliğin "öteki" algılamasını nasıl ve neye göre belirleyeceğini az çok

belli etmektedir. Fakat seçim stratejisini göçmenler üzerine kurmasına rağmen seçimleri kaybeden Sarkozy örneğinde de görüldüğü gibi, bir başka dış etken (ekonomik kriz), "ötekiyi" tehlike arz eden unsurlar sıralamasında zirveden indirebilecek güce her zaman sahip olabilecek midir? Bunu kestirmek çok güç ancak ekonomik kriz gibi çok güçlü bir olgunun her zaman bunu başarabilecek bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir.

Muğlak olan bir diğer nokta da, "ötekinin" kim tarafından belirleneceğidir. Avrupa vatandaşlığına güçlü aidiyet hisleriyle bağlı toplulukların hareket şekli elbette ki tekil yapılar gibi olmayacaktır. Fakat üye ülke toplumlarının ortak bir kimlik etrafında toplanıp toplanmayacağı sorunsalı zaman içerisinde cevabını bulacaktır. Tersten düşünüldüğünde, acaba "öteki" olan, tıpkı 11 Eylül saldırılarında olduğu gibi medeniyet kimliği (Modern ya da Hristiyan Batı) etrafında tekrar toplanmayı sağlayacak bir fitili ateşleme kapasitesine ulaşabilecek midir? Maalesef bu sorunun cevabı da şu an için net değildir. Tüm bunlara ek olarak ilerleyen yıllarda ulus devletin, Avrupa kimliği ve Müslüman kimliği arasındaki çatışmaya nasıl müdahil olacağı da merak konusudur.

Son olarak, yukarıda anlatılan kimlikler, tek sesli değillerdir. Bu kimlikler sayısız alt grubu içinde barındırmaktadır. Fakat kriz dönemlerinde istisnalar olmakla birlikte, giderek tek sesli hale gelmeye başlarlar. Bu yüzden kriz dönemlerinin uzunluğu da büyük önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle sürecin uzunluğu, çatışmanın şiddetini ve büyüklüğünü de belirlemektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Al-Azmeh, Aziz ve Fokas, Effie (der.), *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

Al-Sayyad, Nezar ve Castells, Manuel (der.), *Müslüman Avrupa ya da Euro-İslam*, Everest Yayınları, Ankara 2003.

Altuntaş, Ekin Oyan, *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi: Hegemonyası Zayıflayan ABD'nin Yeni Mekân Düzenleme Aracı*, İmge Kitapevi, Ankara 2009.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Publishing, New York 2006.

Anık, Mehmet, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Yayınları, İstanbul 2012.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.

Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel (der.), *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

Baumann, Gerd, *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2006.

Beiner, Ronald (der.), *Theorizing Citizenship*, New York Eyalet Üniversitesi Yayınları, New York 1995.

Bellier, Iréne ve Wilson, Thomas M. (der.), *An Anthropology of the European Union: Building, Imaging and Experiencing the New Europe, Berg* Publishers, Oxford 2000.

Bilgin, Nuri, *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul 1999.

Beck, Ulrich, *World Risk Society*, Polity Press, London 1999.

Borchardt, Klaus-Dieter, *Avrupa Bütünleşmesi: Avrupa Birliği'nin Kökenleri ve Büyümesi*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara 1995.

Bottomore, Thomas Burton, *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*, çev. Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul 1998.

Bozkurt, Veysel, *Avrupa Birliği*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1993.

Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2002.

Büyük Larousse, İstanbul: Milliyet, 1992.

Canatan, Kadir (der.), *Avrupa'da İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

Canatan, Kadir ve Hıdır, Özcan (der.), *Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007.

Castells, Manuel, *The Power of Identity*, Blackwell Publishing, West Sussex 2010.

Castles, Stephen - Miller Mark J., *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Baral ve İbrahim Akbulut, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Checkel, Jeffrey T. ve Katzenstein, Peter J. (der.), *European Identity*, Cambridge University Press, New York 2009.

Dedeoğlu, Beril (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul 2003.

Delanty, Gerard, *Avrupa'nın İcadı*, çev. Hüsamettin İnanç, Adres Yayınları, Ankara 2004.

Delanty, Gerard – Rumford, Chris, *Social Theory and The Implications of Europeanization*, Routledge Publishing, London 2005.

Dönmez, Rasim Özgür ve Telatar, Gökhan (der.), *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Phoenix Yayınları, Ankara 2008.

Eagleton, Terry, *Kuramdan Sonra*, çev. Uygar Abacı, Literatür Yayınları, İstanbul 2006.

Eralp, Atila (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Erdenir, F.H. Burak, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Erdenir, F.H. Burak, *Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*, Ümit Yayınları, Ankara 2005.

Erhan, Çağrı ve diğerleri (der.), *Avrupa Birliği Temel Konular*, İmaj Yayınevi, Ankara 2011.

Esen, Erol ve Gümüş, Burak (der.), *Türk-Alman Bilimsel İşbirliğinin Güncel Konuları: Türkiye ve Almanya*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2012.

Faist, Thomas, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003.

Fekete, Liz, *A Suitable Enemy: Racism, Migration, and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, London 2009.

Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 232.

Graves-Brown, Paul, Jones, Sian ve Gamble, Clive (der.), *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, Routledge Publishing, New York 1995.

Habermas, Jürgen, *Öteki Olmak, Öteki'yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*, çev. İknur Aka, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Hirst, John, *Kısa Avrupa Tarihi*, çev. Mihriban Doğan, Say Yayınları, İstanbul 2013.

Hobsbawm, Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2008.

Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York 2011.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Orta Doğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Kayapınar, Levent ve Afyoncu, Erhan (der.), *Orta Çağ-Yeni Çağ Avrupa Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012.

Keyman, E. Fuat ve İçduygu, Ahmet (der.), *Küreselleşme, Avrupalılaşma, ve Türkiye'de Vatandaşlık*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Koray, Meryem, *Avrupa Toplum Modeli*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

Kraus, Peter A., *A Union of Diversity: Language, Identity and Polity-Building in Europe*, Cambridge University Press, New York 2008.

Kymlicka, Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

Kymlicka, Will, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford University Press, New York 2007.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

Modood, Tariq ve Werbner, Pnina (der.), *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, Zed Books, New York 1997.

Nye Jr., Joseph S.- Welch, David A., *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Onuf, Nicholas Greenwood, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Caroline Press, South Caroline 1989.

Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Hil Yayınları, İstanbul 1982.

Özgöker, Uğur – Musaoğlu, Neziha, *Avrupa Kimliği Kurgusu*, Kriter Yayınları, İstanbul 2011.

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, 3. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009.

Rattansi, Ali ve Westwood, Sallie (der.), *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, çev. Sevda Akyüz, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997.

Roberson, B.A. (der.), *International Society and the Developmnet of International Relations Theory*, Pinter Publishing, London 1998.

Rubin, Barry (der.), *Guied to Islamist Movements*, M.E. Sharpe Publishing, New York 2010.

Said, Edward, *Orientalism*, Penguin Books, London 1991.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 14. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2005.

Say, Ömer, *Milli Devlet Kültürü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998.

Sezer, Önay ve Turhan, Ali Vahit (der.), *Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun olarak Avrupa'nın Dönüşümü*", çev. Ömer Albayrak, , Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2007.

Smith, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2002.

Volkan, Vamık D., *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, çev. Özgür Karaçam, 2. Baskı, Okuyan Us Yayıncılık, İstanbul 2009.

Wallerstein, Immanuel, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, Metis Yayınları, İstanbul 2000.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics,* Cambridge University Press, New York 2003.

Wilson, Kevin ve Dussen, Jan van der (der.), *The History of the Idea of Europe,* Routledge Publishing, London 1995.

Makaleler

Abélès, Marc, "Virtual Europe", *An Anthropology of the European Union: Building, Imaging and Experiencing the New Europe,* Derleyen*:* Iréne Bellier ve Thomas M. Wilson, Berg Publishers, Oxford 2000.

Akdemir, Erhan, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu Ve Din Faktörü", *Avrupa Birliği Temel Konular,* Derleyen: Çağrı Erhan ve diğerleri, İmaj Yayınevi, Ankara 2011.

Aktoprak, Elçin, "Avrupa Birliği ve Ulusal Azınlıklar", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008.

Altınbaş, Deniz, "Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği", *Stratejik Analiz*, Sayı 78, Ankara 2006.

Altman, Israel Elad, "Egypt", *Guied to Islamist Movements,* Derleyen: Barry Rubin, M.E. Sharpe Publishing, New York 2010.

Atılgan, Canan, "Turkische Diaspora in Deutschland. Chance oder Risiko für die deutsch-türkischen Beziehungen, *Deutsches Orient-Institut*, Berlin 2002.

Bianco, Franco, "Ussallığın gelişimi ve Sınırları: Max Weber'in Gözüyle Avrupa Ussallığı, *Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun olarak Avrupa'nın Dönüşümü*, çev. Tayfun Salcı, Derleyen: Önay Sezer ve Ali Vahit Turhan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Boer, Pim den, "Europe to 1914: The Making of an Idea", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995.

Brague, Remi, "Kendi Kendini Avrupalılaştırma Olarak Avrupa Kültürünün Tarihi", *Avrupa'nın Krizi: Fenomenolojik Sorun olarak Avrupa'nın Dönüşümü*", çev. Ömer Albayrak, Derleyen: Önay Sezer ve Ali Vahit Turhan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Bugge, Peter, "The Nation Supreme: The Idea of Europe 1914-1945", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995.

Canatan, Kadir, " Hollanda'da Anti-İslamist Bir Hareketin Anatomisi: Pim Fortuyn Hareketi", *Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007.

Canatan, Kadir, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Derleyen: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007.

Canatan, Kadir - Hıdır, Özcan, "Önsöz", *Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Derleyen: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2007.

Canpolat, Hasan - Arıner, Hakkı Onur, "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", Orsam Rapor No: 123, Haziran 2012.

Cesari, Jocelyne, "Muslim Identites in Europe: The Snare of Exceptionalism", *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, Derleyen: Aziz Al-Azmeh ve Effie Fokas, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

Checkel, Jeffrey T. - Katzenstein, Peter J., "The politicization of European identities", *European Identity*, Derleyen: Jeffrey T. Checkel ve Peter J. Katzenstein, Cambridge University Press, New York 2009.

Dedeoğlu, Beril, "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimleri", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul 2003.

Donato, Flora Di – Mahon, Pascal, " Federalism and 'Cultural' Identities. Some Remarks on the Naturalisation Procedure in Switzerland", *Ratio Juris*, Cilt 22, Sayı 2, Haziran 2009.

Enneli, Pınar, "Avrupa Birliği'nin Yeni Dönem Göçmen Politikaları: Göç Mümkünse Yasal Olmasın Dürtüsü", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008.

Gümüş, Burak, "Alman Türklerinin Alman Toplumu ve Medyasındaki Konumu", *Türk-Alman Bilimsel İşbirliğinin Güncel Konuları: Türkiye ve Almanya*, Derleyen: Erol Esen ve Burak Gümüş, Siyasal Kitapevi, Ankara 2012.

Habermas, Jürgen, "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", *Theorizing Citizenship*, Derleyen: Ronald Beiner, New York Eyalet Üniversitesi Yayınları, New York 1995.

Hudson, Nicholas, "Hottentots and Evolution of European Racism", *Journal of European Studies*, Sayı 4, 2004.

İçduygu, Ahmet, "Türkiye'de Uluslararası Göç ve Vatandaşlık Tartışması: Birey Düzeyinde Analiz", *Küreselleşme, Avrupalılaşma, ve Türkiye'de Vatandaşlık*, Derleyen: E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Jackson, Robert H., "Boundaries and International Society", *International Society and the Developmnet of International Relations Theory*, Derleyen: B.A Roberson, Pinter Publishing, London 1998.

Kayapınar, Ayşe, "Avrupa'da Rönesans Kültürü ve Rönesans Savaşları", *Orta Çağ-Yeni Çağ Avrupa Tarihi*, Derleyen: Levent Kayapınar ve Erhan Afyoncu, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012.

Kedikli, Umut, "İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikalarının Hukuki Yansımaları", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Derleyen: Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar, Phoenix Yayınları, Ankara 2008.

Köktaş, M. Emin, "Avrupa Birliği Sürecinde Din ve Müslümanlar", *Avrupa'da İslam*, Derleyen: Kadir Canatan, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

Kurubaş, Erol, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı Dergisi*, No:44, Ankara 2008.

Marchesin, Phillippe, "Yeni Tehditler Karşısında Avrupa", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, çev. Beril Dedeoğlu, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul 2003.

Melotti, Umberto, "International Migration in Europe: Social Projects and Political Cultures", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, Derleyen: Tariq Modood ve Pnina Werbner, Zed Books, New York 1997.

Rattansi, Ali, "Postmodern Bir Çerçevede Batı Irkçılıkları, Etniklikler ve Kimlikler", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, çev. Sevda Akyüz, Derleyen: Ali Rattansi ve Sallie Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997.

Schiffauer, Werner, "Islam as a Civil Religion. Political Culture and the Organisation of Diversity in Germany", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, Derleyen: Tariq Modood ve Pnina Werbner, Zed Books, New York 1997.

Shore, Cris, "Imagining The New Europe: Identity and Heritage in European Community Discourse", *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of*

European Communities, Derleyen: Paul Graves-Brown, Sian Jones ve Clive Gamble, Routledge Publishing, New York 1995.

Somersan, Semra, "Babil Kulesi'nde Etnilerden Ulus-Devletlere", *Doğu Batı Dergisi*, No:44, Ankara 2008.

Stasi Komisyonu, "Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu", *Avrupa'da Türban Tartışmaları: Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu*, çev. Turhan Ilgaz, Derleyen: Turhan Ilgaz, Paragraf Yayınları, Ankara 2005.

Subaşı, Necdet, "Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı", *Avrupa'da İslam*, Derleyen: Kadir Canatan, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

Şimşek, Ufuk, "Milliyetçilikler Ve Milletlerin Oluşumu üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi,* Sayı 2, Erzurum 2009.

Tibi, Bassam, "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Euro-İslam ile Gettolaşma Arasında", *Müslüman Avrupa ya da Euro-İslam*, Derleyen: Nezar Al-Sayyad ve Manuel Castells, Everest Yayınları, Ankara 2003.

Waever, Ole, "Europe since 1945: Crisis to renewal", *The History of the Idea of Europe*, Derleyen: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, Routledge Publishing, London 1995.

Wallerstein, Immanuel, "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Derleyen: Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

Wieviorka, Michel, "Avrupa'da Irkçılık: Birlik ve Farklılık", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, çev. Sevda Akyüz, Derleyen: Ali Rattansi ve Sallie Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997.

Yurdusev, A. Nuri, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Derleyen: Atila Eralp, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

İnternet Kaynakları

Akdemir, Erhan, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Algılanışı", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1014/12304.pdf,* (13.01.2013).

Aksoy, Numan Durak – Arslantaş, Halis Adnan, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet", *http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/aksoy_numan%20durak-arslanta_halis%20adnan_31-39.pdf,* (03.11.2013).

Allen, Christopher – Nielsen, Jorgen S., "Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001", *http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf,* (17.03.2013).

Althusser, Louis, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", *http://alibabahan.weebly.com/uploads/1/4/0/4/14044326/ideoloji_ve_devletin_ideolojik_aygtlar.pdf,* (11.07.2013).

Altun, Birol "Avrupa Birliği Yurttaşlığı ve Avrupa Kimliği Tartışmaları", *http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2606/3378.pdf?show*, (20.03.2014).

Amnesty International, *Choice and Prejudice: Discrimination Against Muslim in Europe*, http://www.amnesty.eu/content/assets/REPORT.pdf, (25.03.2014).

Analist, *11 Eylül Zihniyeti Avrupa'yı Oslo'dan Vurdu*, http://www.usakanalist.com/detail.php?id=380, (28.03.2014).

Avrupa, *Ebola virüsü Salgını Korkutuyor. Ebola nedir?*, http://www.avrupagazete.com/saglik/55687-ebola-virusu-salgini-korkutuyor-ebola-virusu-nedir.html, (26.05.2014).

Ayanlar, Ayça, "Avrupa Kimliği ve Türkiye'nin Avrupalılaşma Süreci", *http://www.turksam.org/tr/a2233.html*, (27.02.2013).

Barth, Fredrik, "Ethnic Groups and Boundaries", *http://walk2geographies.files.wordpress.com/2009/03/barth-introduction-ethnic-groups-and-boundaries.pdf,* (19.12.2013).

Baştürk, Levent, "Tek Bir İslamofobi Yok", *http://setav.org/tr/tek-bir-islamofobi-yok/yorum/5657*, (16.02.2013).

Başyurt, Erhan, "Gerçekleşmesi Zor Bir Hayal: Euro-İslam", *http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-15077-34-gerceklesmesi-zor-bir-hayal-euro%E2%80%93islam.html*, (19.03.2013).

BBC News, *Muslim teacher wins headscarf fight*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3134824.stm, (24.03.2014).

BBC Türkçe, *Merkel'den "Çokkültürlülük Başarısız Oldu" İtirafı*, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml, (07.04.2014).

Bellah, Robert N., "Civil Religion in America", *http://www.robertbellah.com/articles_5.htm*, (19.05.2013).

Berwick, Andrew (Breivik, Anders), "A European Declaration of Independence- 2083", *http://info.publicintelligence.net/AndersBehringBreivikManifesto.pdf*, (16.06.2014).

Brubaker, Rogers, "Ethnicity without Groups", *http://bookre.org/reader?file=1122503&pg=1*, (17.08.2013).

Bugge, Peter, "Asia and the Idea of Europe-Europe and Its Others", *http://www.hum.au.dk/cek/kontur/pdf/kontur_02/peter_bugge.pdf*, (17.12.2013).

Canatan, Kadir, "Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/canatan_kadir.pdf*, (02.04.2014).

Caviedes, Alexander, "The open method of co-ordination in immigration policy: a tool for prying open Fortress Europe", *http://www.eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/Other/caviedesJEPP.pdf*, (23.03.2014).

Cederman, Lars-Erik, "Political Boundaries and Identity Trade-Offs", *http://books.google.co.uk/books?id=wLBHlaCPN9gC&pg=PA11&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false*, (17.03.2014).

Checkel, Jeffrey T., "Social Construction and Integration", *http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/shared/political_science/7183/4th%20week/Checkel.pdf*, (25.02.2013).

Christianity About, *People of the Bible- Who's Who in Scripture*, http://christianity.about.com/od/peopleofthebible/tp/12-Apostles.htm., (20.03.2014).

Davies, Norman, "Europe: A History", *http://tr.scribd.com/doc/68998327/Europe-a-History-Norman-Davies,* (17.11.2013).

Diez, Thomas, "Speaking Europe: The Policy of Integration Discourse*",* *http://aei.pitt.edu/2256/1/002637_1.pdf,* (22.01.2013).

Doğruluk Payı, *http://www.dogrulukpayi.com/beyanat/53ad11db8c3d8,* (28.06.2014).

Dönmez, Rasim Özgür, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", *http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2010/09/Kuresellesme-Bati-Modernligi-ve-Siddet.pdf,* (12.12.2013).

Deutsche Welle, *Almanya'da başörtüsü mücadelesi*, http://www.dw.de/almanyada-ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-m%C3%BCcadelesi/a-17117863, (24.03.2014).

Deutsche Welle, *Hollanda Mahkemesi: Fitne filmi,ifade özgürlüğü kapsamında*, http://www.dw.de/hollanda-mahkemesi-fitne-filmi-ifade-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-kapsam%C4%B1nda/a-3250592-1, (06.04.2014).

Eller, Jack D.-Coughlan, Reed M., "The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments", *http://www.academia.edu/2629977/The_poverty_of_primordialism_The_demystification_of_ethnic_attachments,* (05.01.2013).

Elmas, Fatma Yılmaz – Kutlay, Mustafa, "Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi", *http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/tqG71B6oQlrPg4CBoIK4BxjEdNrNu5.pdf,* (27.03.2014).

Ergil, Doğu, "Çokkültürlülük ve Çokdillilik", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5452.pdf,* (17.03.2014).

Ertem, Helin Sarı, "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği' " *http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/Makale/GSD_16_Art_7_122012.pdf*, (27.02.2013).

Eurobarometer, *The Values of Europeans*, *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf*, (24.03.2014).

Euronews, *François Hollande: İslam cumhuriyet değerleriyle uyumlu*, http://tr.euronews.com/2014/02/18/francois-hollande-islam-cumhuriyet-degerleriyle-uyumlu/, (28.05.2014).

European Eunion, *The euro*, http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/index_en.htm, (20.03.2014).

European Union, *The European Anthem*, http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/anthem/index_en.htm, (20.03.2014).

Gizli İlimler Kütüphanesi, *Engizisyon Mahkemesi ve Tarihin Karanlık Sayfaları*, http://gizliilimler.tr.gg/Engizisyon-Mahkemesi-ve-Tarihin-Karanl%26%23305%3Bk-Sayfalar%26%23305%3B.htm, (23.11.2013).

Glaser, Charles L., "The Securtiy Dilemma Revisited", *http://www.gwu.edu/~iscs/assets/docs/cg-docs/SecurityDilemma-WP-1997.pdf*, (22.02.2013).

Gök, Süleyman, "Avrupa Vatandaşlığı ve Vatandaşlık Hakları", *http://politikakademi.org/2014/05/avrupa-vatandasligi-ve-vatandaslik-haklari/*, (21.03.2014).

Habermas, Jürgen, "Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictionary Principles", *http://www.sagepub.com/upm-data/3115_sample_issue.pdf*, (10.03.2013).

Haber7, *Bakanlık Anne Sütü Bankası Projesini Rafa Kaldırdı,* http://www.haber7.com/guncel/haber/1006885-bakanlik-anne-sutu-bankasi-projesini-rafa-kaldirdi, (07.04.2014).

Harries, Owen, "The Collapse of The West", *http://www.foreignaffairs.com/articles/49202/owen-harries/the-collapse-of-the-west,* (22.11.2013).

Haşlak, İrfan – Madakbaş, Elif, "Tolstoy'da Akıl Algısı: Rasyonalizmin Neresinde?", *http://paradoks.org/components/articles/articles/show/4702EVA120456050713*, (27.03.2014).

Hayter, Teresa, *Open Borders: The Case Against Immigration Controls, http://libcom.org/files/Open%20borders%20The%20case%20against%20immigration%20controls%20-%20Teresa%20Hayter.pdf,* (23.03.2014).

Hobsbawm, Eric, "Introduction: Inventing Traditions", *http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf,* (29.02.2013).

Hürriyet, *Diyanet'ten "anne sütü bankası" açıklaması,* http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22691568.asp, (07.04.2014).

Hürriyet, *Türklere Belçikalı Tekmesi*, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17542009.asp, (27.03.2014).

İslami Soru Cevap, *Vahabilik Nedir?,* http://www.islamisorucevap.com/vahabilik-nedir, (16.06.2014).

Kaya, Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/6-Kaya-Sezgin.pdf,* (21.02.2013).

Koçak, Ali Necati, "SPD'de Thilo Sarrazin Krizi*",* *http://www.politus.org.tr/Detay2.aspx?id=100,* (27.05.2014).

Kumm, Mattias, "The Idea of Thick Constitutional Patriotism and Its Implications for the Role and Structure of European Legal History", *http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No02/PDF_Vol_06_No_02_319-355_Art_SI_Kumm.pdf*, (18.03.2014).

Lacroix, Justine, "For a European Constitutional Patriotism", *http://www.sciencespo.site.ulb.ac.be/dossiers_membres/lacroix-justine/fichiers/lacroix-justine-publication8.pdf*, (18.03.2014).

Le Monde, *Ebola pour "regler" les problemes d'immigraiton, une simple "observation", selon M. Le Pen*, http://www.lemonde.fr/europeennes-2014/article/2014/05/21/pour-jean-marie-le-pen-le-virus-ebola-peut-regler-en-trois-mois-les-problemes-d-immigration_4422584_4350146.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter#xtor=RSS-3208, (26.05.2014).

Müller, Jan-Werner, "A 'Thick' Constitutional Patriotism for the EU? Morality, Memory and Militancy", *http://www.princeton.edu/~jmueller/CP-ThickCPEurope-JWMueller.pdf*, (18.03.2014).

Nedir Ne Demek, *ussallaşma nedir, ussallaşma ne demek?*, http://www.nedirnedemek.com/ussalla%C5%9Fma-nedir-ussalla%C5%9Fma-ne-demek, (24.11.2014).

NTVMSNBC, *İslam Almanya'ya Ait Değil*, http://www.ntvmsnbc.com/id/25341676/, (17.02.2013).

Oda Tv, *Başbakan o ismi söylediğinde "yuh" sesleri yükseldi*, http://www.odatv.com/n.php?n=basbakan-o-ismi-soylediginde-yuh-sesleri-yukseldi-2405141200, (27.05.2014).

Oğuzlar, G.Özlem, "Avrupa Anayasası", *http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-65-245*, (19.03.2014).

Oran, Baskın, "Nefretin Ucu Dine de Dokununca*",* *http://marksist.org/haberler/8471-baskin-oran-nefretin-ucu-dine-de-dokununca-*, (27.01.2013).

Özlük, Erdem, "Avrupa Kimliğinin Oluşumunda Mental, Suni ve Doğal Sınırların Fonksiyonları",

http://www.academia.edu/1589168/Avrupa_Kimliginin_Olusumunda_Mental_Suni_ve_Dogal_Sinirlarin_Fonksiyonlari, (04.02.2013).

Pew Research Center, *Mapping the Global Muslim Population*, http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/, (02.01.2013).

Pew Research Center, *The Future of the Global Muslim Population, Region: Europe*, http://www.pewforum.org/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-europe/, (14.01.2013).

Pew Research Center, *Unfavorable Views of Jews and Muslims on the Increase in Europe*, http://www.pewglobal.org/2008/09/17/unfavorable-views-of-jews-and-muslims-on-the-increase-in-europe/, (27.03.2014).

Radikal, *Fransa'da Türban Yasağı,* http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=105772, (12.01.2013).

Radikal, *Türk milletvekiline "etek boyu" tehdidi*, http://www.radikal.com.tr/dunya/turk_milletvekiline_etek_boyu_tehdidi-1196761, (15.06.2014).

Ruggie, John Gerard, "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and Social Constructivist Challange", *http://www.ou.edu/uschina/gries/articles/IntPol/Ruggie.98.IO.NeoUtil.pdf*, (12.01.2013).

Sandıklı, Atilla - Emeklier, Bilgehan, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/kitaplar/sandikli_emeklier.pdf*, (02.01.2013)

Seweryn, Olga, "Identity Change as a Consequence of the Migration Experience", *http://www.cliohworld.net/docs/multiculturalism.pdf*, (05.07.2013).

Shore, Cris, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*",

http://books.google.co.uk/books?id=Ffv9AQAAQBAJ&pg=PT48&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q=Euro%20symbol&f=false, (27.02.2013).

Shore, Cris, "Metaphors of Europe: Integration and The Politics of Language", *http://books.google.com.tr/books?id=SKGyvFWvi3EC&pg=PA130&lpg=PA130&dq=construction+europeenne+cris+shore&source=bl&ots=6PA2k-Uduj&sig=nQkEMfG51f2Zx1dR8TLLk1FbbIk&hl=tr&sa=X&ei=rLV0U5O5FJDH7AaHo4H4CQ&ved=0CF0Q6AEwBg#v=onepage&q=mason&f=false,* (12.02.2014).

Smith, Anthony D., "Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik", *http://tr.scribd.com/doc/200948019/Anthony-D-Smith-Kureselle%C5%9Fme-Ca%C4%9F%C4%B1nda-Milliyetcilik-pdf,* (17.05.2013).

Smith, Anthony D., "National Identity and the Idea of European Unity", *http://www.crassh.cam.ac.uk/uploads/documents/Smith%20A-%20National%20identity.pdf,* (25.03.2013).

Spiegel Online International, *The World from Berlin:* "*Should Muslims Be Treated on an Equal Footing?*", http://www.spiegel.de/international/germany/the-world-from-berlin-should-muslims-be-treated-on-an-equal-footing-a-722065.html, (07.04.2014).

Suğur, Nadir, "Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme", *http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite04.pdf,* (26.03.2014).

Tangör, Burak – Sayın, Sevinç, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı mı?", *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1675/17873.pdf,* (30.03.2014).

TBMM İnsan Hakları Komisyonu, "2000-2006 Yıllarında Almanya'da Neo-Nazilerce İşlenen Cinayetler Hakkında İnceleme Raporu", *http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/neo_nazi_cinayetleri.pdf,* (06.04.2014).

Tekinalp, Şermin, "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", *http://www.iku.edu.tr/TR/iku_gunce/C3S1Sosyal/75.pdf*, (21.09.2013).

The Free Dictionary, *Benelux Countries*, http://www.thefreedictionary.com/Benelux+countries., (07.12.2013).

The Telegraph, *Marine Le Pen calls for end to dual nationality after Algeria's World Cup celebrations turn violent*, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/10933990/Marine-Le-Pen-calls-for-end-to-dual-nationality-after-Algerias-World-Cup-celebrations-turn-violent.html, (30.06.2014).

The Wall Street Journal, *Illegal Migration to EU Fell in 2012*, http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887324763404578430720376545106, (20.05.2014).

Türk Dil Kurumu, *konfederasyon*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53b511414ba5b2.64680575, (13.02.2014).

T24, *İngiltere'de Müslüman Bir kadın Sokak Ortasında Öldürüldü,* http://t24.com.tr/haber/ingilterede-musluman-bir-kadin-sokak-ortasinda-olduruldu,261839, (21.06.2014).

Usak Stratejik Gündem, *Son Bir Yılda Irkçı Saldırılarda Artış Gözleniyor*, http://www.usakgundem.com/haber/77793/-39-39-son-bir-y%C4%B1lda-irk%C3%A7%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1larda-art%C4%B1%C5%9F-g%C3%B6zleniyor-39-39-.html, (05.04.2014).

Waever, Ole, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2011/06/Toplumsal-Guvenligin-Degisen-Gundemi.pdf*, (07.03.2013).

Weber, Max, "Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology, *https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety*, (01.02.2014).

Wenden, Catherine Withol de, " Immigration Policies in the European Union-the Case of France", *http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue22.pdf*, (04.04.2014).

Wendt, Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/Pol272/Wendt.Anarch.pdf*, (17.01.2013).

Wendt, Alexander, "Collective Identity Formation and The International State", *http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/Identity-Formation-and-the-International-State.pdf*, (27.02.2013).

Wendt, Alexander, "Constructing International Politics", *http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC124/PSC124Readings/WendtConstructivism.pdf*, (26.02.2013).

World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V129.-Trust people of another religion*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V219.-Requirements for citizenship: Adopting the customs of my country*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

World Values Survey, *Wave 5 2005-2009: V233.-Party that would never vote*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.04.2014).

World Values Survey, *Wave 6 2010-2014: V46.-When jobs are scarce, employers should give priority to people of this country over immigrants*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

World Values Survey, *Wave 6 2010-2014: V228.-Which party would you vote for if there were a national election tomorrow*, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, (23.05.2014).

Yüksel, M. Umutcan, "Orta Doğu'ya İnşacı Kuram Açısından Alternatif Bir Yaklaşım: Orta Doğu'da Kimlik Sorunu", *http://improkul.impr.org.tr/wp-*

content/uploads/Ortado%C4%9Fu-ve-%C4%B0n%C5%9Fac%C4%B1-Kuram.pdf, (05.12.2013).

Zaman, *Erdoğan'ın konuşmasının bedelini ödeyeceğiz*, http://www.zaman.com.tr/dunya_erdoganin-konusmasinin-bedelini-odeyecegiz_2220107.html, (27.05.2014).

Tezler

Karakuş, Can, *Avrupa Birliğinde Kimlik*, (Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

Tekin, Yasemin Oğuzlar, *AB Ortak Kimlik Yaratma Çabaları ve Nedenleri*, (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2007.

Yılmaz, Fatma, "Avrupa Birliği'nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

EKLER

Ek-1: "Fortress Europe" yani "Kale Avrupa" kavramını anlatan karikatür.

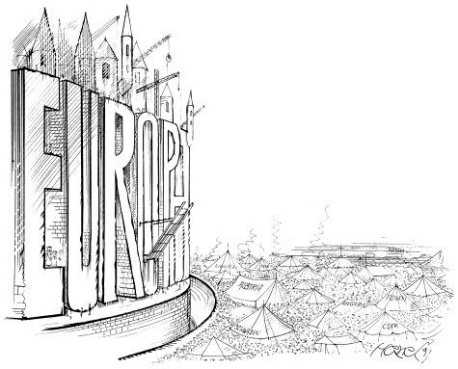
Kaynak: ITSSD Journal on Disguised Trade Barries, http://itssddisguisedtradebarriers.blogspot.com.tr/2008_11_01_archive.html, (22.06.2014).

Ek-2: "Fortress Europe" yani "Kale Avrupa" kavramını anlatan karikatür.

Kaynak: Grenzeloos, http://www.grenzeloos.org/content/fortress-europe-updated-turning-borderlands-storage-houses-unwanted-migrants, (22.06.2014).

Ek-3: "Fortress Europe" yani "Kale Avrupa" kavramını anlatan karikatür.

Kaynak: CVCE, *Cartoon by Hanel on Fortress Europe (November 1991)*, http://www.cvce.eu/obj/cartoon_by_hanel_on_fortress_europe_november_1991-en-30915ba9-84de-4450-b703-ed942f40c480.html, (22.06.2014).

Ek-4: 2008 yılında patlak veren euro bölgesi krizini anlatan karikatür.

Kaynak: Toonpool, *Euro zone crisis*, http://www.toonpool.com/cartoons/Euro%20zone%20crisis_150193, (22.06.2014).

Ek-5: Kırmızı bir koyunun, Avrupalıları temsil eden beyaz bir koyun tarafından Batı Avrupa ülkelerinin dışına tekmelendiğini gösteren afiş.

Kaynak: Hürriyet, *Türklere Belçikalı Tekmesi*, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17542009.asp, (27.03.2014).